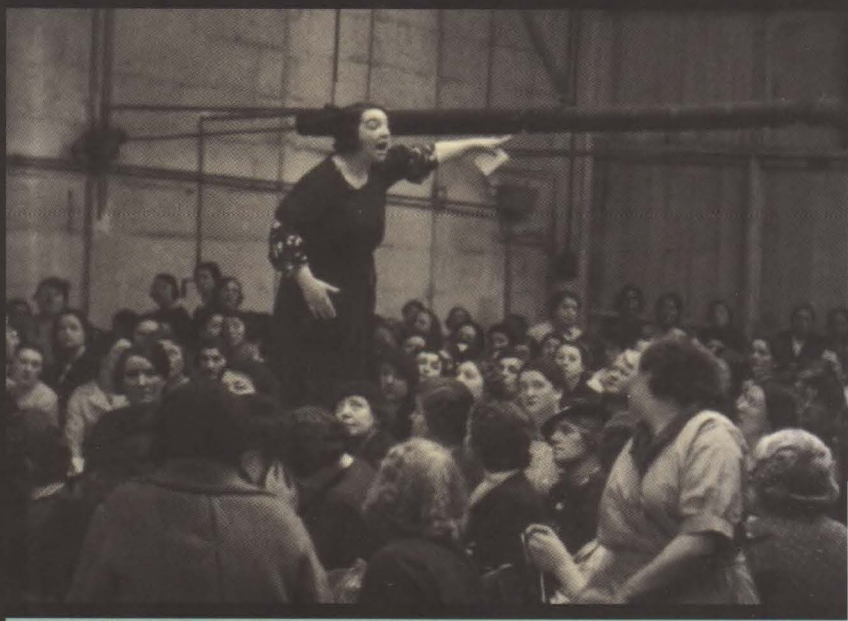
BİR KADIN İŞÇİNİN GENÇLİĞİ

ADELHEID POPP

ANI

CEVİREN: OLCAY GERİDÖNMEZ

3. Basım

EVRENSEL
BASIM
YAYIN

Almanca orijinal adı "Die Jugendgeschichte einer Arbeiterin" (Bir Kadın İşçinin Gençlik Öyküsü) ve "Erinnerungen. Aus meinen Kindheits- und Mädchenjahren. Aus der Agutation und anderes" (Çocukluk ve Gençlik Yıllarımdan, Ajitasyon ve Diğer Konular Üzerine Anılar) olan iki kitapçıktan oluşan bu eser, "Jugend einer Arbeiterin" adıyla yayınlanan (J. H. W. Dietz Nachf. Yayınevi, Bonn 1991) basımından Türkçeye çevrilmiştir.

Adelheid Popp

Bir Kadın İşçinin Gençliği

Anı

Almancadan Çeviren:
Olcay Geridönmez

Doğa Basın Yayın
Dağıtım Ticaret Limited Şirketi
Tarlabaşı Bulvarı
Kamer Hatun Mah.
Alhatun Sk. No: 27
Beyoğlu / İstanbul
Tel: 0212 361 09 07 (pbx)
Faks: 0212 361 09 04
web: www.evrenselbasim.com
e.posta: bilgi@evrenselbasim.com

Evrensel Basım Yayın-293

Bir Kadın İşçinin Gençliği

Adelheid Popp

Çeviren
Olcay Geridönmez

Kapak Tasarım
Savaş Çekiç

Üçüncü Basım
Haziran 2006

ISBN 975-6106-18-2

Baskı
Ezgi Matbaacılık
(Eminta Kazımdinçol Sk. No: 81/229 Davutpaşa - Topkapı)

Die Jugendgeschichte einer Arbeiterin

Von

Adelheid Popp

Mit einführenden Worten von

August Bebel

Vierte Auflage

1922

J. H. W. Dietz Nachf. — Berlin — Stuttgart

Kitabın 1922 orijinal baskısının ilk sayfası

August Bebel (1877)

ÖNSÖZ

Eski bir papaz olan partili yoldaşımız *Goehre*, üç ay boyunca bir fabrika işçisi olarak yaşadıklarını kaleme aldığı "Üç Aylığına Fabrika İşçisi" başlıklı eserini 1890'ların başında yayınladığında, yüksek tirajlı ve muhafazakâr gazetelerden biri şu itirafta bulundu: "Bizler, Afrika'nın yarı vahşi toplumlarının yaşam koşulları hakkında, kendi toplumumuzun en alt tabakaları hakkındakilere oranla daha fazla bilgi sahibiymişiz."

Aynı satırlar, elinizdeki kitabın içeriğine ilişkin de kullanılabilir. Gözler önüne serilen, toplumumuzun üst tabakaları için tümüyle yeni bir dünyadır. Ancak bu, ümitsizliğin, sefaletin, moral ve zihinsel dumura uğramışlığın dünyasıdır. Öyle bir dünya ki, Hıristiyanlığıyla ve uygarlığıyla öylesine övünen bir toplumda bütün bunlar nasıl mümkün olabilir, diye insan dehşet içinde kendine soruyor.

Yazar, içinde doğduğu, ömrünün yarısını geçirdiği ve toplumumuzun üstünde kurulu olduğu bu en alt tabakayı bizlere göstermektedir. Yanı sıra, yaşadığı çevrenin tüm trajik koşullarına rağmen kendini kurtarmayı ve kendi cinsinin, bugün onu tanıyan herkes tarafından sayılan ve kabul edilen bir mücadele önderi durumuna gelmeyi nasıl başardığını da görüyoruz.

Bugüne kadar, beni, yoldaşımızınkinden daha derinden sarsan çok az kitap okumuşumdur! Yoksul bir proleter çocuk olarak yaşadığı ve bir kadın işçi olarak kat be kat, iliğine işlercesine maruz kaldığı sefaleti, yoklukları ve manevi zulümleri yakıcı renklerle anlatıyor. Çocukluğunu, insani tanımını hak etmeyen bir odada geçirmiştir. Ailesine karşı insafsız bir ayyaş babaya; sessiz, çalışkan ve aileyi su üstünde tutabilme endişesiyle didinip duran ama bu endişesine eğitimsizliği de eklenince her türlü zihinsel uğraşıya yalnızca kayıtsız kalmayıp düşmanca tutum alan ve kızının, hayatın onu içine sürüklediği bu insanlık dışı koşullardan kurtuluş çabalarına anlayış göstermeyen bir anneye sahiptir. Ve o, bu kurtuluşu kendi gücüyle, yılmaz bir çaba göstererek ve yorulmak nedir bilmeden kendi kendini geliştirerek başarır. Son derece ye-

tersiz öğreniminden kaynaklı açığı, şaşırtıcı bir biçimde kapatır; çocukluğunda vurulu olduğu kilise zincirlerini kırarak bağımsız düşünceyi benimser. Monarşiye derin saygı duyan biriyken, cumhuriyetçi olur. Yaşamın ağır koşulları ve deneyimleri, onun coşkulu bir sosyalist ve bütün proletaryanın kurtuluşuna gönül vermiş bir mücadele önderi olmasına neden olur.

Böylece onun yaşamı, birçok insana ışık tutan bir örnek haline geldi. Yaşam öyküsünün sonunda, insanın kendi kendini yetiştirmesi için öncelikle cesarete ve özgüvene gerek olduğunu söyler haklı olarak. Hemcinsi birçok kadın, benlikleri insanlığın kurtuluşu olan sosyalizm için tutku ve coşkuyla dolduğunda, benzer şeyler başarabilir.

Kitaba bir de eleştirim olacak; o da, yazarın yersiz bir mütevazılıkla adını gizlemesidir. Gerçi bu ad gizli kalmayacaktır. Ancak kanımca, onu tanıyan herkese açık yüreklilikle, "Ben bir zamanlar şöyleydim, bugün ise böyleyim. Yapmak zorunda olduklarımı yaptım, sizler de benzer şeyler yapabilirsiniz, istemeniz yeter," demesi, kitabın yaygın bir biçimde dağıtımı için daha etkili olabilirdi.

Dileğim bu kitabın on binlerce okuyucuya ulaşmasıdır.

August BEBEL

Schöneberg-Berlin, 22 Şubat 1909

ADELHEİD POPP'UN "GENÇ KADIN İŞÇİLER İÇİN KİTAP" ADLI BROŞÜRÜNE ÖNSÖZ

Sosyal demokrat ve Avusturyalı propagandacı Adelheid Popp'un kendi hayat öyküsü olan "Bir Kadın İşçinin Gençliği" adlı broşürden oluşan elinizdeki kitap, genç kadın işçiler için kaleme alınmış ve Partinin sosyalist eğitim kitabevince bir yıl evvel Bulgarca olarak yayınlanmıştır.

Bu eksiksiz sosyal demokrat militanın, genç kadın işçilere yönelttiği değerli öğütler, onun işçi olarak çalıştığı uzun yıllar sonunda elde ettiği deneyin kişisel sonuçları ve acı bir meyvesidir.

"Bir Kadın İşçinin Gençliği" adlı broşürün önsözünde Bebel, Adelheid Popp için şöyle der: "O çocukluğunu, insani niteliğin kullanılamayacağı bir ortamda geçirdi." Babası ailevi sorumluluklardan tamamıyla kopmuş bir sarhoştu. Namuslu bir emekçi olan annesi, ailesini açlıktan ölüme terk etmemek için sabahtan akşama dek durmadan dinlenmeden çalışırdı. Fakat eğitimden yoksun, ailesinin dertleriyle iliklerine dek dolu bu kadın, kaderin hazırladığı aşağılık bir durumla bağlarını koparmak isteyen kızının düşüncelerine karşı sadece ilgisiz değil, düşmandı bile. Oysa Adelheid bunları, kendini yorulmak nedir bilmeden eğiterek, işe yatkınlığı ve kişisel gücüyle yenmeyi başardı. Çok yetersiz eğitiminin boş dehlizlerini şaşırtıcı bir şekilde doldurmasını bildi.

Çocukluğundan bu yana kiliseyle olan bütün bağlarını koparıp özgürce düşünmeye başladı. Monarşinin korkusu ve saygısı içinde yetişmesine rağmen Cumhuriyetçi oldu ve tüm yaşamı boyunca süren acı sınavlar ve ıstıraplar, onu, proletaryanın kurtuluşuna adanmış bir savaşçı, bir sosyalist yaptı. Böylece onun yaşamı izlenmesi gereken bir örnek oldu. Bugün fabrikalarda, atölyelerde, ticaret evlerinde, fahiş bir sömürüyle karşı karşıya olan ve sayıları gün geçtikçe büyüyen binlerce genç kadın işçinin uyanması ve örgütlenmesi için bu kitap, gerçekten tam zamanında yayınlanmıştır.

Bu kitabın ülkemiz kadın işçileri arasında da geniş bir ilgi göreceğini, onlara, işçi ailesinin zaferi için kapitalist sömürüye karşı, sosyal demokrat sendikalarda omuz omuza çarpışmalarını sağlayacak, kendilerini eğitmelerini ve örgütlenmelerini oluşturacak cesaret ve örneği vereceğini umut ederiz.

Georgi Dimitrov

Sofya 25 Mayıs 1912

ÖNSÖZ

İşçilerin ve emekçilerin sömürü ve baskıdan kurtuluş için verdikleri mücadelenin uzun bir geçmişi vardır. 150 yıldan daha fazla bir zaman önce Avrupa'da işçi sınıfının ilk ayaklanmaları başlamıştı. İnsanlık tarihinde bir dönüm noktası olan bu ayaklanmalar, toplumun iki ana sınıf ekseninde bölündüğünü göstermiştir. Yaşam biçimleri, hak ve çıkarları birbirine karşıt iki ana sınıfa bölünmüş bir toplumda yaşamanın ortaya koyduğu en önemli sonuç, işçiler ile kapitalistlerin tek tek bireyler olarak değil, iki ayrı sınıf olarak karşı karşıya bulunduğu gerçeğidir.

Kapitalizmin doğuş yıllarından başlayıp sermaye iktidarının en katı biçimlerde sürdürüldüğü XX. yüzyıl boyunca ve günümüzde devam eden sınıflar mücadelesi, daima örgütlü güçlerin omuzlarında yükselmiştir.

İçine sürüklendiği karanlığı ve çaresizliği bireysel çabalarıyla yırtmaya çabalayan milyonlarca insan, köklü bir kurtuluşun ancak örgütlenerek ve birlikte mücadele ederek olanaklı olduğunu bu süreçte görmüş ve göstermiştir.

Elinizdeki kitap, o milyonlarca işçiden birinin, geçen yüzyılın başlarında Avusturya'da yaşamış bir işçi kadının, çocukluk, gençlik ve olgunluk dönemlerinin gerçek öyküsüdür.

Adelheid Popp, Avusturya işçilerinin siyasi örgütünde kimliğini ve kişiliğini bulmuş, etkili bir yazar ve konuşmacı haline gelmiştir. Yazıları ve konferanslarıyla, bütün Avrupa'da ezilenlerin sesi olmuş, örgütleyici ve mücadele önderi olarak kendisini sınıfının ve halkının kurtuluşu davasına adamıştır.

Popp'un yaşamı, birçok bakımdan öğreticidir. Önce, ayyaş bir baba ve gerici düşüncelerle körleşmiş bir annenin egemen olduğu ev yaşamı içinde, hiçbir iş güvencesi olmadan, bir fabrikadan diğerine geçip çok düşük ücretlerle yaşamaya çalışan, daha iyi yaşam koşulları ve yolunu aydınlatacak ışık arayan bir küçük işçi kız olarak tanıyoruz onu. Gençlik ve yetişkinlik çağlarını ise, sosyalist bir işçi militan olarak yaşamıştır. Bu yaşam çizgisi kişisel ve toplumsal acıların karşısına diktiği engelleri aşan güçlü bir

iradeyi yansıtmaktadır. Ama bundan daha önemli olarak Popp, işçilerin sınıf mücadelesi içinde karşılarına çıkan siyasi olanakları doğru değerlendirerek kavuşacakları olumlu değişikliklerin de bir örneğidir. Popp, kuşkusuz son derece zeki ve yetenekli bir işçidir; ama eğer Avusturyalı sosyalist işçilerin örgütü olan "Sosyal Demokrat Parti"nin kendisine tuttuğu ışık olmasaydı, bu zekâ ve yetenek, kapitalist sistemin acımasız çarkları arasında heba olup giderdi. Üyesi olduğu partinin düşünceleri ve hedefleri ile birleşerek yürüttüğü mücadelede kazandığı yeni yetenekler ve değerler, günümüzde de bütün parti militanları için önemli dersler taşımaktadır. Ezilen, sömürülen yığınlar içinde yaşayarak ve siyasi çalışma yaparak dönüşmek, günümüzde ve bizim partimizde de kadroların eğitimi bakımından son derece belirleyici bir yer tutmaktadır.

Onun yazdıklarını, 100 yıldan fazla bir zaman geçmiş olmasına karşın, son derece değerli ve hâlâ öğretici bulmamızın bir başka nedeni de, kendi yaşamını, bütün işçilerin ortak özelliklerini özetleyen bir yaşam olarak sunmasıdır. İşçi hayatına ilişkin son derece canlı, yalnızca gözlemlere değil, doğrudan yaşanmışlığa dayanan gerçekçi izlenimler ve değerlendirmeler ülkemiz işçi sınıfına hiç de yabancı gelmeyecektir. Yüz yıl kadar önce yaşanmış olsa da, olaylar ve insanlar, bizim sınıfımızın insanlarıdır ve onların öyküleri, dünyanın bütün işçilerinin ortak öyküsüdür.

Dünyanın neresinde ve hangi zamanda olursa olsun, işçiler ve emekçiler aynı sorunlarla, aynı dertlerle karşı karşıyadır. Kısa bir süre önce, Bursa'da yanarak ölen beş işçi kadın vahşi kapitalist koşulların yüz yıl öncesinden bugüne özü bakımından değişmediğini en can yakıcı biçimde kanıtlamışlardır. Popp'un anılarını okurken, kuşkusuz onların da hayatına tutulmuş bir ayna ile karşılaşacağız. İşçilerin hayatını hiçe sayan, onları sermayelerinin basit bir parçası olarak gören kapitalist egemenlik en değerli insani özelliklerin de düşmanıdır. Popp'un yaşadıkları ve mücadelesi, aynı zamanda derin bir iç dünyaya sahip, âşık olan, sevilen, sevdikleri için acı çeken bir insanın hayatıdır ve her işçinin hayatı ile birlikte neleri yitirdiğimizi anlatan sert bir uyarıdır.

Popp'un anıları yalnızca işçi kadınlar için değil, öğrenci, emekli, kamu emekçisi kadınlar, ev kadınları ve erkek işçiler için de öğretici ve yol göstericidir. Kendisi değiştikçe, çevresindekileri de değiştirebileceğine güvenen bir militanın yapabileceklerinin sınırı yoktur. İnsanları uyandırmak, mücadele saflarına kazanmak ve her adımda daha çok işçi ile birleşebilmek için Popp, nasıl yaşamamız ve savaşmamız gerektiğini gösteren büyük bir örnektir. Düşüncelerinin ve örgütünün doğruluğuna, davasının haklılığına yürekten inanmış bir partilinin, çekingen, utangaç, özgüvenden yoksun biri olarak kalması olanaksızdır.

Pek çok kadın üyemiz, onun yaşamının bazı özelliklerinin günümüzdeki bir örneği olarak değerlendirilebilecek özellikler taşımaktadır. Parti toplantılarımıza, etkinliklerimize, gazete dağıtımına, mitinglere, siyasi çalışmanın her biçimine kucaklarında çocukları ile katılan arkadaşlarımız, evlilik kurumunun ve analık sorumluluklarının siyasal görevleri yerine getirmeyi engelleyemeyeceğini göstermektedirler. Fakat Popp, şuna da işaret ediyor: *"... yaşadıklarımı kağıda dökmenin yararlı olacağına ikna olmamı sağlayan, sayısız insan benimle aynı acıyı çekmek zorunda kaldığı halde, çok azının ezilmiş ve köleleştirilmiş bir gençlikten silkinip kurtulması ve yükselişe giden yolu bulabilmesiydi."* Bu da bizim gerçeğimizdir. Özellikle günümüz koşullarında, binlerce yozlaştırıcı ve şaşırtıcı etki altındaki işçi ve emekçi kadınlar, kimliklerini, kişiliklerini bozan, çarpıtan ağır saldırıya karşı koyamamakta, gündelik hayat sorunları içinde bunalarak bozulmaktadır. Bu gerçeği, onların kişisel zayıflığının göstergesi olarak yorumlayamayız. Aynı biçimde, işçi davasına yabancı ve düşman düşüncelerden, siyasetlerden etkilenmiş insanların, sonsuza kadar aynı cendereye sıkışıp kalmayacağını da görmeliyiz. İnsanlar değişebilir. Yeni ve daha güçlü düşüncelerle, umutlarla tanıştıklarında kendi kabuklarını kırmak için daha çok istek duyabilir ve değişmeye cesaret edebilirler. Bu bizim görevimizdir. Bir kurtuluş yolu bulunduğunu göstermek zorundayız. Ezilmiş ve köleleştirilmiş bir hayata mahkûm olmadığımızı, siyasal mücadelenin henüz zafere ulaşamamış bile olsa, bireysel yüceliş için olanaklar sundu-

ğumuzu anlatmak zorundayız.

Umutları ve heyecanları olmayan, gerici düşüncelerle körelmiş işçileri, kendi hak ve çıkarları için mücadeleye sevk etmek ve bu mücadele içinde onları geliştirmek ve kazanmak, bizim partimizin yabancısı olduğu bir durum değildir.

A. Popp, bu güçlü kadın işçi, okuyarak, yaşayarak ve örgütlü mücadele içine girerek kendisine ait bir davasının olabileceğini öğrenmiş, yeni bir dünya yaratmak için sınıf kardeşlerini birleştirmeye çalışmış ve çağlar boyunca yaşayacak bir örnek yaratmıştır. Onun yaşamı, ülkemiz işçi sınıfı kadınları, erkekleri ve çocukları içinde binlerce Popp'un yaşadığını ve bizim onlara ulaşmamamız için hiçbir neden bulunmadığını da bize hatırlatmalıdır. Bilmeliyiz ki, kapitalist egemenlik kanlı yürüyüş yolunda yalnızca emeğimizin ürünü maddi birikimleri çiğnemekle kalmaz, aynı zamanda işçi ve emekçi çocuklarının bireysel yeteneklerini ve zekâlarını da ezer, köreltir, ziyan eder. Bu barbarlığa karşı mücadele, ulaşabildiğimiz her yerde bu en değerli varlıklarımıza sonuna kadar sahip çıkarak yürüyecektir.

Emek Partisi Genel Başkanı
LEVENT TÜZEL

YAZARDAN;

Üçüncü Basıma Önsöz

Gençlik öykümün kamuoyu karşısındaki sorumluluğunu üstlendiği, anlatımın gerçekliğine ve öykünün doğruluğuna kefil olduğu için August *Bebel*'e yürekten teşekkür borçluyum. Kitabı, adımı zikrederek yayınlamam tavsiyesinde bulunmuştu. Gençlik öykümün altına imza atmama engel olan, A. Bebel'in beni dostça eleştirdiği gibi aşırı bir mütevazılık değildi. Gençlik Öyküsü'nü, onu bireysel olarak önemli bulduğum için değil; tam tersine, kendi kaderimde, proletaryanın yüz binlerce kadınının ve kızının kaderini gördüğüm için, çevremde olup bitenlerde, güç koşullarda yaşamama neden olanlarda, büyük toplumsal olguların etkili olduğunu gördüğüm için yazdım. Kadın işçilerden aldığım ve yaşadıklarımda kendi yaşamlarının bir yansımasını gördüklerini yazan sayısız mektubun da kanıtladığı gibi, yanılmamışım.

Bu kitabın ikinci baskısı yayınlanacağı sırada dostlarım, isteğimin dışında da olsa, artık tanınan biri olmaya başlamam nedeniyle ve iyi niyetlerle, adımı gizlemememi tavsiye ettiler. Fakat buna direndim, çünkü bu kitapçığın, yüz binlerin kaderine eş olan *herhangi bir* kadın işçinin kaderi olarak etkili olacağı umudunu hâlâ taşıyordum. Üçüncü baskısının okura ulaştığı şu günlerde, amacımın anlaşılamayacağı; yazarlığımın, öngöremeyeceğimden çok daha geniş çevrelerde bilinmesine karşılık, kitapçığımın neden ismimi taşımadığının kavranamayacağı düşüncesinden alıkoyamıyorum kendimi. Adım artık kitabın kapağında yer aldığına göre, yazarın kimliğinin anlaşılabileceğinden endişe duyduğum için yer vermediğim bazı şeyleri gizlememe gerek kalmadı. Üçüncü baskıda, arkadaşlarımın ve düşünce yoldaşlarımın dikkatini yazarlığımı hatırlatacak şeyler üzerine yoğunlaştırmaması amacıyla yer verdiğim bazı şeyleri çıkarıp, bunun yerine yeni eklemeler yaptım. Anlatımıma yeni kişiler katıldı. Ne yazık ki pek kısa süren evliliğimi anlattım. Ancak bunu, kendimden söz etmek için değil, kadının toplumsal etkinliğinin, evlilik kurumu

ve bir anne veya eş olmasından doğan sorumlulukları nedeniyle kısıtlanmak zorunda olmadığını, kendi yaşamımdan hareketle göstermek için yaptım. Burada söz konusu olan, kadın sorununun büyük sorunlarından birisidir; kadının eksiksiz politik ve toplumsal hak eşitliğinin açıklanmasının en önemli önkoşullarından biridir. Bu satırları, kadının kurtuluşunun en büyük Alman mücadele önderi olan Bebel'in yetmişinci doğum gününde kaleme alabildiğim için mutluluk duyuyorum.

Adelheid Popp
22 Şubat 1910

Dördüncü Basıma Önsöz

Gençlik Öyküsü nihayet, başından beri arzu ettiğim gibi Vorwärts* Yayınevi'nde çıkıyor. Elbette ilk üç baskının Münih'te bulunan yayıncısı Bay Ernst Reinhardt, "Gençlik Öyküsü"nün yayımlanmasını ve dağıtımını olağanüstü bir biçimde destekledi ve öykü, onun yayınevi sayesinde hiç kuşkusuz bir parti yayınevinin belki de ulaşamayacağı çevrelere ulaştı. Ne var ki gönlüm parti yayınevinden yanaydı; çünkü iddiasız eserimle öncelikle emekçi kadın ve kızlar üzerinde etkili olmak istiyordum.

Bu amaca ulaşıldığını sevinerek söyleyebilirim. Binlerce kadın proleter *Gençlik Öyküsü*'nü okudu ve yurtiçinden ve dışından gelen çok sayıda mektup bana, birçok kadının ilk kez gençlik öyküsü aracılığıyla işçi hareketine duyarlı kılınarak kazanıldığını kanıtlıyor. Yalnızca Alman dilinde değil, birçok yabancı dilde de basıldı *Gençlik Öyküsü*. İngilizce çevirisini, yaşama ne yazık ki çok erken veda eden yoldaş Mac Donald üstlendi. Fransızca çevirisi, savaşın patlak vermesinden hemen önce Cenevre'de yayınlandı ve Fransız parti basını tarafından övgüyle selamlandı. İngilizce çevirisini Chicago'daki sosyalist bir günlük gazete yayınladı; İtalyanca çevirisi de İtalya'da çıkan bir günlük gazete tarafın-

* İleri –ç.n.

dan basıldı. İsveç, Flaman, Macar, Çek, Romen ve Sırp dillerinde kitap biçiminde yayınlandı. Yine Amerika'daki Yahudi hareketi, kitabın bir çevirisini çıkardı. Savaştan hemen önce Rusça çevirisi yayınlanacaktı, ancak bununla ilgilenen kişilerin bu amaca ulaşıp ulaşamadıkları konusunda bilgi alabilmiş değilim.

Bu yapıtın ortaya çıkışına önayak olmadığımdan, başarısının beni ne kadar mutlu ettiğini gönül rahatlığıyla dile getirebilirim. Hatta benim fikrim bile değildi. Bu çalışmayı, o zamanlar Avusturya'da faaliyet yürüten Dr. Adolf Braun yoldaşın teşvikine ve yüreklendirmesine borçluyum. Onun teşviki olmasaydı, *Gençlik Öyküsü*'nün geçtiği dönemdeki kadın proleterlerin kaderlerinin neredeyse genel bir olgu oluşturduğunu bildiğimden, kamuoyunu anılarımla rahatsız etmeye asla cesaret edemezdim. Acı çekmek ve katlanmak söz konusu olduğunda, benim anlattıklarımın aynısını binlerce kişi de anlatabilirdi. Buna rağmen, yaşadıklarımı kağıda dökmenin yararlı olacağına ikna olmamı sağlayan, sayısız insan benimle aynı acıyı çekmek zorunda kaldığı halde, çok azının ezilmiş ve köleleştirilmiş bir gençlikten silkinip kurtulması ve yükselişe giden yolu bulabilmesiydi. Bunun başarılabileceğini göstermiş olmak, kendimden söz edebilmemi meşru kıldı.

O zamanlardan beri çok şey değişti. Kadının hukuksal konumu köklü bir değişikliğe uğradı. Gerçi işçi kadın hâlâ sömürülmekte, evli proleter kadının yazgısı hâlâ çifte bir baskıyla biçimlenmektedir. Ne var ki, daha iyi bir toplum düzenine giden yol belirmeye başlamıştır. Savaşın ve barış anlaşmalarının sonucu yaşanan yoksullaşmayı bir kez silkinip atabildik mi, işçi kadının ve annenin, kurtuluşa doğru daha büyük bir hızla ilerleyebileceği yol açılmış olacaktır.

Gençlik Öyküsü'nün yeni baskısının, henüz ürkenleri ve kararsız kalanları yüreklendirmede, onlara güven ve cesaret aşılamada üzerine düşeni yerine getirmesi dileğiyle.

Adelheid Popp

Viyana, Haziran 1922

Adelheid Popp (1869-1939)

Çoğu insan, normal koşullarda büyümüşse, yaşamları ağır darbelere uğradığı dönemlerde, o güzel mutlu ve tasasız gençlik günlerini hüzünlü bir minnettarlıkla anar ve muhtemelen de, "Her şey eskisi gibi olabilseydi!" diye iç geçirir.

Bense, çocukluğumu başka duygularla anıyorum. Ne aydınlık bir nokta, ne bir güneş ışığı, ne de çocukluğuma eşlik eden anne sevgisi ve şefkatiyle dolu huzurlu bir yuva var hatırımda. Buna karşın, sürekli olarak çocuklarını namuslu yetiştirebilme ve onları açlıktan koruma arzusu ve zorunluluğuyla, kendine bir saat olsun dinlenme ve rahatlama hakkı tanımayan, iyi, fedakâr bir anneye sahiptim. Çocukluğuma ilişkin bildiklerim, öyle karanlık, öyle acımasız ve bilincime öyle derin kazınmıştır ki, bunları asla unutmayacağım. Başka çocukları coşturan, sevinç çığlıkları atmalarına neden olan şeyleri; bebekler, oyuncaklar, masallar, abur cubur ve Noel ağacı... ben bunların hiçbirini bilmedim. Bildiğim tek şey, içinde çalışılan, uyunan, yemek yenen ve kavga edilen o büyük odaydı. Bir tek şefkatli söz, okşayış anımsamıyorum. Babam eve eksik para getirip annem onu suçladığı için bir aile kavgası patlak verdiğinde, bir köşeye ya da yatağın altına büzülerek yaşadığım korkuyu anımsıyorum yalnızca. Asabi biri olan babam böyle durumlarda annemi döverdi ve annem, çoğu zaman komşulara sığınmak üzere yarı giyinik bir halde kaçmak zorunda kalırdı. Ardından birkaç gün boyunca, yanına yaklaşmanın yasak olduğu öfkeli babayla yalnız kalırdık. Böyle günlerde karnımızı doyuracak pek bir şey bulamazdık; çocuklarının ve evinin durumu için endişelenen annemiz geri dönene kadar bize acıyan komşular yardımcı olurdu.

Bu tür sahneler hemen hemen her ay, hatta daha sık aralıklarla tekrarlanırdı. Bütün yüreğimle anneme bağlıydım; babama karşı engel olamadığım bir çekingenlik duyuyordum. Ona bir kez

olsun seslendiğimi ya da onun bana hitap ettiğini hatırlamıyorum. Sonraları annem bana, hayatta kalan beş çocuğunun arasında tek kız çocuğu olarak, kendisi gibi koyu renk gözlere sahip olduğum için öfkelendiğini anlattı.

Henüz beş yaşımı doldurmadığım bir Noel gecesi hâlâ hatırımdadır. Hayatımda ilk kez neredeyse bir Noel ağacım olacaktı. Annem, Noel hediyesinin nasıl bir şey olduğunu en küçük çocuğu olan bana da bir kez olsun yaşatmak istemiş. Bana oyuncak yemek tabağı alabilmek için haftalar boyunca kenara birkaç Kreuzer* ayırmaya çalıştı. Noel ağacı, renkli kâğıt zincirler, altın rengine boyanmış cevizler ve küçük küçük oyuncaklarla süslüydü. Ağacın ışıklarını yakmak için, fabrika sahibine mal teslim etmeye giden babamın dönüşünü bekliyorduk. Para getirecekti. Akşam saat altı oldu, sonra yedi ve nihayet sekiz oldu; ama babam gelmedi. Hepimiz acıkmıştık ve yemek istiyorduk. O güzel haşhaşlı makarnayı, elmaları ve cevizleri babam olmadan yemek zorunda kaldık. Ardından, ağacın ışıkları yakılmadan yatmam gerekti. Annem, ağacın ışıklarını yakmayacak kadar keyifsiz ve endişeliydi. Uyku tutmamış, yatağımda öylece yatıyordum. İsa'nın getireceği Noel hediyesine öyle çok sevinmiştim ki; ama gerçekleşmemişti işte. Sonunda babamın geldiğini duydum. Hoşnutsuzlukla karşılandı; ve yine şiddet dolu bir sahne yaşandı. Annemin beklediğinden daha az para getirmişti eve, ayrıca dönüşte bir meyhaneye uğramış, orada düşündüğünden daha uzun süre kalmış ve eve sarhoş gelmişti. Gürültüleri işitince yattığım yerden annemle babama baktım ve babamın bir baltayla Noel ağacını parçaladığını gördüm. Bağırmaya cesaret edemiyordum. Yalnızca ağladım, bitkin düşüp uyuyuncaya kadar ağladım.

Ertesi gün babam bana acımış olacak, elime birkaç Kreuzer sıkıştırdı. Bu parayla tenekeden oyuncak tabakları alabilecektim. Durumuma üzülen birkaç kişi de bana bir bebek ve başka oyuncaklar hediye ettiler. Kendi çocukları için bunların yerlerini dol-

* Kreuzer: Metelik. 1300-1900 yılları arasında Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda kullanılan, genellikle 1/60 Gulden ya da 1/90 Taler değerindeki buçuklu madeni para –ç.n.

duracak daha güzelleri, daha gösterişlileri çoktan alınmıştı.

Hediye dağıtıldığı bir başka günü daha hatırlıyorum. Okula gitmeye başlamıştım; yüzlerce işçinin çalıştığı büyük bir fabrikanın sahibi olan zengin bir adam, yoksul okul çocuklarına Noel hediyeleri dağıtacaktı. Ben de, şekerlemeler ve yünlü giysiler hediye edilen bu şanslılar arasındaydım. Büyük ve heybetli bir çam ağacı, ömrümde gördüğümden daha fazla ışık saçıyordu ve bize verilen bayram yemeği hepimizi sevince boğdu. Yoksullar için böylesine merhametli bir yürek taşıyan o iyi, zengin adama ne kadar da minnettardım. Sonraları, dul kalmış annem onun fabrikasında 3 Gulden* haftalıkla günde 12 saat çalışmak zorunda kaldığında, cömertliğinin kaynağının bu olduğunu henüz kavrayamamıştım.

Bunu çok sonraları anladım.

Babamın kötü huylu bir hastalığa, kansere yakalanmasıyla çok büyük bir sefalete düştük. Babam hastanede kalmak istemedi; ama doktor yardımına ve ilaca muhtaçtı. Böylece bu ihtiyaçlar, kazanılan hemen her şeyi yutmaya başladı ve durumumuz giderek ümitsizleşiyordu. Ne zaman bir reçeteyle birlikte eczaneye yollansam, annem, bunun daha ne kadar süreceğinden yakınırdı. Bir gün, babamın günah çıkarması ve ölüm merasimi için papazın çağrılacağı an gelip çattı. Bu benim için büyük bir olaydı. Bütün ev sakinleri odamızda diz çökmüşlerdi; biz de onlarla birlikte... Her yanı tütsü dumanı sarmıştı ve okunan duaların arasında annemin hıçkırıkları duyuluyordu. Birkaç saat sonra babam öldü. Annem, onun kendisinin gönlünü alacak tek bir söz etmeden ve çocuklarına tek bir nasihatta bulunmadan ölmesini hiçbir zaman affetmedi.

Ben üzüntü duymuyordum; hatta, durumu iyi olan bir aileden ödünç alınan şapkalı yas elbiselerini giydiğimde, ben de bir kez olsun böyle güzel giyinebildiğim için hoşnutluğa benzer bir duygu yaşadım. Beş çocuğu geçindiren kişi şimdi annemdi. En büyük erkek kardeşim herhalde on sekizindeydi, ama bize destek olamı-

* Gulden: Almanya ve komşu ülkelerde 15-19. yy ortalarına kadar geçerli olan gümüş para birimi –ç.n.

yordu, çünkü yok olmaya yüz tutmuş bir zanaat öğrenmişti. Şansını gurbette aramaya karar verdi ve bohçasını hazırladı. Bugüne kadar babamla birlikte evde çalışan iki erkek kardeşim çıraklığa verildi, on yaşında olan erkeklerin en küçüğü ise okula gidiyordu.

Annem, güçlü bir iradeye ve doğasından gelen bir akılcılığa sahipti. Bir annenin de çocuklarına bakabileceğini kanıtlamak arzusuyla doluydu. Ev işlerinin dışında herhangi bir iş öğrenmemiş olduğundan, olağanüstü güç bir sorumluluktu bu. Küçük yaşta kimsesiz kalarak altı yaşındayken hizmetçiliğe başlayan annem hiç okula gitmemişti; bu nedenle okuma yazma da bilmiyordu. "Yeni moda yasalar" olarak adlandırdığı zorunlu temel öğretime de karşıydı. Yabancı insanların, anne babalara, çocuklarıyla ne yapacaklarını dikte etmesini bir haksızlık olarak algılıyordu. Bu noktada babam onunla aynı düşünceyi paylaşıyordu ve erkek kardeşlerim henüz on yaşına bastıklarında, baba mesleği olan dokumacılığı öğrenmeleri gerekmişti. Anne ve babama göre üç yıl okula gitmek yeterliydi. On yaşına kadar bir şey öğrenmeyen kişi, ondan sonra da öğrenemezdi; bu, onların sık sık ifade ettikleri bir anlayıştı. Küçük ağabeyim de şimdi okuldan ayrılmak zorundaydı; ancak zorunlu öğretim ile ilgili yasalar daha ciddi uygulandığından okul idaresi güçlük çıkarıyordu. Bıkmadan yaptığı başvurular sonucunda annem, onun okuldan ayrılarak bir fabrikaya çırak olarak girmesini sağladı.

Küçük ağabeyim çalışkan bir çocuktu ve olabildiğince fazla para kazanmaya uğraşıyordu. Akşamları geç saatlere kadar mesaiye kalıyor ve yazları her pazar günü ücret karşılığında bowling oyunlarında labut diziciliği yapmaya gidiyordu. Gün boyu, çoğu kez gece yarılarına kadar gazinoda bulunuyor ve genellikle pazar eğlencelerine son noktayı koyan şiddetli kavgalara tanık oluyordu. Av zamanı, başka oğlanlarla birlikte avcı yamaklığı yapmak üzere tavşan avlarına katılırdı. Sonraları, meslek öğrenmek üzere köyümüze yollandı; orada iyi koşullarda yaşıyordu. Fakat bir gün, acılar içinde eve geldi. Buz tutmuş yolda düşmüş, dizini yaralamıştı. Onulmaz bir kötürümlüğün başlangıcı anlamına gelecekti bu. Ağrıları giderek dayanılmaz hale geldiği için hastaneye

kaldırıldı; ama birkaç hafta sonra yeniden eve döndü. Çalışmaya başladı; bir süre sonra sol kaburgalarında, hızla yumurta büyüklüğüne ulaşan bir çıban çıktı ve günün birinde çalışırken patladı.

Artık onun ve bizim için zor bir dönem başlamıştı. Hasta ağabeyim evdeydi ve hiçbir gelir yoktu. Annem işsizdi ve ortanca ağabeyim, gördüğü kötü muamele nedeniyle meslek öğrendiği yerden kaçmıştı. Üstelik bütün bunlar, uzun süre hiç kar yağmayan bir kış döneminde yaşandı; böylece bu tanrı nimetini kürekleyerek bir şeyler kazanma olanağı da olmadı. Annem, iş bulabilmek için hiçbir çabadan kaçınmıyordu. Arada sırada, bir yerlerde çamaşır işi çıkıyordu. Böyle günlerde öğle yemeği için yanına gitmem gerekiyordu. Kendisine düşen payı benimle bölüşürdü. Lokantalardan, sosislerin haşlandığı suyu alırdık. Ekmeği katık ettiğimiz bu su, bizim için çok lezzetli bir çorba olurdu. Yardımsever komşular hasta ağabeyime çorba ve çeşitli güzel yiyecekler getirirdi. Herkes onu iyileştirmek için çabalıyordu. Bütün iyi ve kötü ev yapımı ilaçlar denendi. Kasabadan annem, yaşlı bir kadıncağızın hazırladığı ve mucizeler yarattığı söylenen bir merhem getiriyordu. Başkaları geliyor ve yaralarının üzerine ezilmiş ve şekerle karıştırılmış erik kurusundan bir macun sürüyordu. Bitki banyoları hazırlanıyor, üfürükçüler çağırılıyordu. Her şey boşunaydı; yaraları iyileşmiyordu. Artık benim de eve katkı sağlamamın zamanı gelmişti. Dışarıya çorap örüyor ve getir götür işleri yapıyordum. Bulduğumuz her işte çalışıyorduk, yeter ki sefalete yenik düşmeyelim.

Ortanca ağabeyim sonunda bir sedef ustasının yanında iş bulduğunda, ben de aynı atölyeye çocuk bakıcısı olarak gönderildim. Bir süre sonra bana düğme dikme öğretildi. Artık gümüş ve altın renkli kâğıtlara sedef düğmeler dikiyordum. Bundan böyle okuldan gelince ve okulun olmadığı günler işim buydu. On iki düzine, yani yüz kırk dört düğme diktiğimde, bir buçuk Kreuzer kazanıyordum. Haftada 27 Kreuzer'den fazlasını hiç kazanamadım.

Yılbaşı günleri köyümüzde ve çevrede hayır duasına çıkmam gerekiyordu. Bu, halkın en yoksul kesiminin yerine getirdiği bir adetti. Yalnızca iyi halli ve zengin bilinen ailelerin yanına gidilir, bir hayır duası okunur ve bahşiş alınırdı. Zenginlerin evlerine bek-

çilik eden köpeklerden ödüm kopardı; buna karşın eve olabildiğince çok para götürmeye çalışırdım. Çoğu kez, az önce başka bir yoksul çocuğun ayrıldığı kapıyı çalmış olurdum. Durumu iyi olan bir ailenin çocuğu öldüğünde, cenaze alayında tabutun ardında yürüyecek bir dizi yoksul çocuk belirlenirdi. Bu iş için on Kreuzer bahşiş alınırdı. Parçalanmış ayakkabılarım yüzünden okula gidemediğim günlerden birinde, öğretmenim eve haber yolladı. Aynı okulda okuduğum zengin bir kız öğrencinin cenazesine katılmaya çağırıyordu beni. Bu iş için belirlenen ücret ödenecekti. Ve ben bu birkaç Kreuzer'i alabilmek için, çamurdan yumuşamış o uzun yolu, tabanları olmayan ayakkabılarımla yürüdüm.

Büyük bir sefalet çektiğimiz o dönemde, köyümüzden yaklaşık bir saat mesafedeki bir şatoda oturan *düşesin* adından sık sık söz edilirdi. Onun hayırseverliği dillere destan olmuştu. Birçok insanı cömertliğiyle mutlu ettiği söylenirdi. Masallarda iyilik perileri hakkında duyduğum her şey bu kadında vücut buluyordu adeta. Annem, ona hitaben, köy muhtarı ve peder tarafından imzalanan bir dilekçe yazdırdı. Aradan fazla bir zaman geçmemişti ki beş Guldenlik bir yardım aldık. Annem, bu yardıma olağanüstü sevinmişti, nasıl teşekkür edeceğini bilemiyordu.

Düşes, giydiğim berbat ayakkabıları görse yeni bir çift alır mıydı acaba, diye tartışıldıktan sonra, aşağı yukarı şu sözleri içeren bir mektup yazmam gerekti:

Merhametli düşes hanımefendi!

Annem yazmayı bilmediğinden, gönderdiğiniz beş Gulden için ne kadar müteşekkir olduğunu size ben yazıyorum. Ben on yaşındayım ve ayakkabılarım olmadığı için sık sık okula gidemiyorum. Oysa okula gitmeyi çok istiyorum.

Mutluluk dağıtan bir periyi bekler gibi, gece gündüz düşesten haber bekledim. Ve haber gerçekten de geldi. Şatonun bulunduğu köydeki baş öğretmene çağrılmıştım. Öğretmen beni bir ayakkabıcıya gönderdi; burada yeni ayakkabılar için ayağımın ölçüsü alındı. Ayakkabıları, bir hafta sonra şatodan alabilecektim. Baş

öğretmen, düşese, "zatı şahaneleri" ya da bu sözcüğü aklımda tutamazsam, "merhametli düşes hanımefendi" diye hitap etmemi öğütledi.

Böylece, şatoya giden ve artık karlarla kaplanmış yola koyuldum. Ayağımda tahta takunyalar, üzerimde yeşil bir etek ve ince bir hırka vardı; ayrıca annemin bir örtüsüne sarınmıştım. Başıma da yünden bir örtü bağlamıştım. Şatoya ulaşan, iki kıyısında yüksek, görkemli yaşlı ağaçların dizili olduğu şosede heyecan içinde, korkuyla çarpan bir yürekle ilerliyordum. Şatoyu çevreleyen duvarlar dahi, bugün belki çekingen ama derin bir hürmet olarak adlandırabileceğim bir duyguyla doldurmuştu içimi. İnsanların kapıcı olarak adlandırdığı biri, beni içeri aldı ve geniş, heybetli bir merdivenden yukarı yolladı. O güne kadar hiçbir evde görmediğim halılar serilmişti yerlere; duvarları yeşil bitkiler süslüyordu. Yukarıda, muhteşem giysiler içinde bir bey karşıladı beni. Dizlerine varan bir pantolon ve parlak şeritli bir ceket giymişti. "Bu dük olmalı" diye düşündüm ve annemin bana sıkı sıkıya tembihlediği gibi, onun elini öpmek üzere acele ettim. Ama o buna engel oldu; sonraları öğrendim ki oda hizmetçisiymiş. Bana yol gösterdi ve bir kapının yanından geçtik. Kapının camlarından içeri bakınca bir kız gördüm; tıpatıp bana benziyordu. Tıpkı benimkine benzeyen yeşil bir eteği vardı ve benimki gibi bir örtüye sarınmıştı. Ayaklarına da aynı tahta takunyalardan giymişti. Kızın gözleri ve saçları da tıpkı benimkiler gibi karaydı.

Daha sonra bundan anneme bahsettim ve bu kızın kim olabileceği üzerine düşünüp taşındık. Ancak aynalı kapılar hakkında hiçbir fikrimiz olmadığı için (böyle bir kapıda aksimi görmüştüm) çözümsüz bir bilmece karşısında kalıvermiştik. Oda hizmetçisi tablolarla süslü bir koridorda beklememi işaret etti. Kısa bir süre sonra, bana melekler kadar güzel görünen genç bir kadın çıkageldi. Sevecenlikle elimi tutarak, duvarları kitaplarla kaplı geniş bir odaya götürdü. Yaşamımda ilk kez, buz pisti kadar kaygan bir zemine ayak basmıştım. Düşes, oturmam için bir sandalye yanaştırdı ve yan odadan benim için hazırlanmış ayakkabıyı kendi elleriyle getirdi. Onun işareti üzerine giydim onları. İnce

giysilerimden dolayı bana acıyan düşes, elime bir kart sıkıştırdı. Bu kartı baş öğretmene vermem gerekiyordu. Bu kartta bana kalın bir ceketin hazırlanması emri yazılıydı. Ceketi almaya gittiğimde düşes durumumuzu sordu; hasta ağabeyimden söz ettim. Bana bir doktor göndereceğine söz verdi ve annem için para verdi. Okumayı sevip sevmediğim sorusunu sevinçle onaylayınca kitaplar da hediye etti. Aralarında büyük, güzel bir biçimde ciltlenmiş, ama nedense adını unuttuğum bir kitap vardı. "Çalınan Hazine" adlı bir öyküden yalnızca tek bir cümle hatırımda kalmış. Kitaplardan biri *Ottilie Wildermut*'undu ve harika resimleri vardı. Evimizde yeniden açlık ve yokluk baş gösterince, ne yazık ki onları birkaç Kreuzer karşılığında satmak zorunda kaldım. Kitapların kültürel değerini kavrayacak duruma geldiğimde, onları yeniden geri satın almayı çok istedim, ancak tüm çabalarım sonuçsuz kaldı. Düşes, sözünü tuttu ve doktorunu ağabeyimi muayene etmesi için eve gönderdi. Kontrolün üzücü sonucu, ağabeyimin evdeki bakımının yetersiz bulunması ve kurtuluşu için tek yolun hastanede kalması gerektiğinin söylenmesiydi. Ve böyle de oldu. Bir yılı aşkın bir süre ağabeyim su yatağında yattı. Giderek artan acılarına ancak böyle dayanabiliyordu. Zavallı bedeni korkunç görünüyordu. Hastanede iyi bakılıyordu. Herkes ona sevgiyle yaklaşıyor ve ağabeyim, kendisine ne kadar güzel yiyecekler verildiğini anlatmaya doyamıyordu. Herkesçe seviliyordu. Başka hastalar iyileşip hastaneden taburcu olduktan sonra bile onun ziyaretine gelip hediyeler getiriyorlardı. Hastanedeki üç yüzüncü gününü doldurduğunda hastabakıcılar yatağını çiçeklerle süslediler. Herkes hediyeler veriyordu. Buna karşın tek özlemi, yeniden eve dönebilmekti. Sık sık, düşese yazmamız ve ondan yeniden annesinin yanında olabilmesi için girişimlerde bulunmasını rica etmemiz için yalvarıyordu. Ancak bunun imkansız olduğunu biliyorduk; böylece onu hep yeniden avutmaya çalışıyorduk. Bir gün hastabakıcılardan biri evimize gelerek onun o korkunç eziyetten, kemik çürümesinden kurtulduğunu söyledi. Bir yoksullar tabutu içinde gömüldü...

İlkbaharda anneme düşesin bahçesinde iş verilmişti. Böylece

durumumuz oldukça düzeldi. Ancak şimdi de, sık sık okula gitmeyişim başımıza dert açmıştı. Annem yazmayı bilmediğinden, çoğu zaman mazeret bildirilmemişti. Okul idaresi ihbarda bulunmuş ve annem on iki saat hapse mahkûm olmuştu. Fakat artık bir işe sahip olduğundan ücret kaybına uğramak istemiyordu ve "cezasını" çekmek için makamlara teslim olmadı. Üstelik, onun gibi, her zaman dürüstlükle geçinen, alnı açık bir kadının içeri atılmasının olanaksız olduğunu düşünüyordu. Fakat paskalya bayramına denk gelen bir cumartesi günü, sabah altıda iki jandarma gelerek onu aldı. İki jandarma arasında sokaklarda yürümek zorunda bırakılıp böylesine utanç verici bir duruma düşürülmesini aklı almıyordu. Tek avuntusu, bütün yaşamının kusursuz ve tertemiz olmasıydı. Ardından baş öğretmenin karşısına çıkarıldı. Baş öğretmen anneme, beni okula göndermeyi aksatmamasını öğütledi. Çünkü çok yetenekliymişim ve bir gün benden önemli biri olabilirmiş. Velimin de gelmesi gerekti. O yalnızca beni uslu ve dindar bir kız olmam için uyarmakla yetindi. Peki neye yarardı ki bütün bunlar? Okula gidebilecek ne giysilerim ne de yiyeceğim vardı.

Bu ders yılının sonunda kente göçmeye karar verdi annem. On yaşımı beş ay geçmiştim ve artık okula değil işe gitmem gerekiyordu. İnsanlar annemi vazgeçirmeye çalıştılar; köyde kalırsak eğer, düşesin beni okutacağı düşüncesindeydiler. Benim hayallerimi de gerçekten hep bunlar süslüyordu. Kendimi oda hizmetçisi olarak görmeye başlamıştım bile. İnsanlar, şatoda sık sık gördüğüm o güzel elbiseler içindeki zarif, beyaz önlüklü ve şeritlerle süslü kızlara böyle dendiğini söylemişlerdi. Öğretmen olmayı da çok isterdim. Kafamdaki ideal, her zaman hayran kaldığım zevkli elbiseler giyen, güzel, kibar bir bayan olan kendi öğretmenimdi. Daha uzun bir süre, hepsi de düşesle bağlantılı olan bin bir türlü fantastik hayalle yaşadım. Tam gün çalışmaya başlamışken bile hâlâ onu düşlüyor ve beni hatırlaması gerektiğini düşünüyordum. Tıpkı masallardaki gibi, mutluluk ve harikalar saçan bir biçimde çıkmalıydı karşıma. Bütün bunlar bir düş olarak kaldı.

Şatoyla bütün bağlarımızın nasıl koptuğunu, bize yapılan bü-

tün o hayırseverliklerin neden kesiliverdiğini hatırlayamıyorum. Ama bir şeyi hâlâ hatırlıyorum. Bizi kıskanan birçok kişinin olduğunu biliyorum. Söylentiler, bize şu ya da bu vesileyle verilen birkaç Guldeni, koca servetler haline getirmişti. Düşesin bize gösterdiği yakınlık o kadar abartıldı ki, başka yoksul kadınlar yanıma geliyor ve benden dilekçeler yazmamı rica ediyorlardı. Düşes, bu yabancı yardım dileklerinde benim el yazımı tanıyor, benden bu başvuru sahipleri hakkında bilgi alıyordu; ardından gerçekten de yardım yapılıyordu. Sonraları, bizim aslında hiç de yardıma ihtiyacımızın olmadığı, annemin durumları gayet iyi olan iki tane oğula sahip olduğu söylentisinin düşesin kulağına gittiği dedikodusunu duyduk. Annem, bu dedikodunun aslının olmadığını anlatmak için şatoya gitti. Ancak bir kez güvensizlik doğdu mu, onu ortadan kaldırmak çok zordur.

Benim varlıklı ağabeylerim! Neredeydiler? Ne yapıyorlardı? Biri, zanaat öğrenimi için gurbetteydi, diğeri ise uzaklarda bir köyde beş yıl sürecek bir çıraklık eğitimindeydi. Üçüncüsü evdeydi ve sedef tornacısı olarak çalışıyordu. Zavallı Albert ise müzminleşmiş hastalığıyla sürünüyordu. Düşesin, daha önceleri çokça aldatılmış olduğu söyleniyordu. Söylenenlerin doğruluğunu kendi gözleriyle görmek için yaptığı ev ziyaretlerinde edindiği deneyimler üzerine birçok hikâye anlatılıyordu. Örneğin bir gün, çektikleri sefaleti kendisine anlatan bir aileyi ziyaret edince, ev halkını kızarmış bir kazla ziyafet çekerken bulmuş. Bunun her zaman bir refah işareti olmadığını, kendi yaşadıklarımdan biliyorum. Ben de hayatımdaki ilk tavuk etini, evde oldukça sefil bir durum hüküm sürerken yemiştim. Onu, birkaç Kreuzer karşılığına telef olmuş tavukları yoksul ailelere satan büyük bir kümes hayvanları satış yerinden almıştık. Annem bir yılbaşı günü oradan, yirmi Kreuzer karşılığında bir çorbalık tavuk edinmişti. Kızarmış kaz hikâyesinin de belki benzer bir öyküsü vardı.

Düşes yaşamımdan tamamen çekip gitmişti.

Okuldan aldığım, ilkokul dördüncü sınıfa geçişimi onaylayan nakil belgesi, yeni başlayacak olan çalışma dolu yaşamımın zihinsel donanımı oldu. Yasalarca öngörülen sekiz yıllık zorunlu eği-

timden alıkonulmama kimse ses çıkarmadı. Poliste kaydım bile yoktu. Annem yazmayı bilmediğinden, bildirim belgelerini ben doldurdum. Elbette kendimi "çocuk" hanesine kaydetmem gerekirdi. Ama kendimi artık çocuk olarak saymadığım için –ne de olsa artık bir işçiydim–, bu haneyi boş bıraktım ve böylece kayıt dışı kaldım. Diğer insanlar bu ihmali dikkate bile almadılar zaten.

Kentte, yaşlı bir çiftin kaldığı bir odaya taşındık. Yatakların birinde o çift, diğerinde ise annem ile ben uyuyorduk. Tığla örtüler örmeyi öğrendiğim bir atölyeye başladım. On iki saatlik gayretkeş bir çalışmayla günde 20-25 Kreuzer kazanıyordum. Gece çalışmak üzere eve iş götürdüğümde bu ücret birkaç Kreuzer artıyordu. Sabah saat altıda işe gitmek için yola koyulduğumda, yaşıtlarım henüz uyuyordu. Ve akşamları saat sekizde aceleyle eve döndüğümde, onlar karnı tok sırtı pek yataklarına yatıyordu. Ben kamburum çıkmış işimin üzerinde oturup ilmekleri yan yana dizerken onlar oynuyor, gezintiye çıkıyor ya da okul sıralarında oturuyorlardı. O zamanlar kaderimi tamamen doğal olarak kabul ediyordum. Yalnızca çok yakıcı bir arzu hep yeniden benliğime hakim oluyordu: *Bir kez olsun doya doya uyuyabilmek*. Kendiliğimden uyanıncaya kadar uyumak istiyordum; bunu dünyanın en harika, en güzel şeyi olarak hayal ediyordum. Arada bir uyuyabilme şansına eriştiğim zaman, bu öncelikle bir şans olmazdı. Çünkü o zaman ya işsizlikten ya da hastalıktan dolayı uyuyabiliyordum. Kışları, soğuktan parmaklarım tığı hareket ettiremeyecek kadar katılaşınca, ertesi sabah bir o kadar erken saatte kalkmak zorunda olmanın bilinciyle yatağa girdiğim sayısız gün yaşadım. Böyle günlerde annem beni uyandırdıktan sonra, ayaklarımın sıcak kalabilmesi için yatağın içine bir sandalye yerleştirirdi. Ben de akşam kaldığım yerden örmeye devam ederdim. Sonraki yıllarda, çocukluk sevinçleri ve gençlik hazlarına dair hiç ama hiçbir şey tatmadığım için içimi sık sık sınırsız bir öfke kaplardı...

Yanlarında kaldığımız yaşlı çiftin son derece kuşku uyandırıcı kişilikleri vardı. Kadın, oyun kartlarıyla, genç kız ve kadınların fallarına bakarak geçimini sağlıyordu. Benim de falıma baktı ve geleceğimi kartlara bakarak en güzel renklerle süsledi. Elbette

baş rolü koca adayı oynuyordu ve o şüphesiz zengindi. Bu kadın benim için çok tehlikeli olabilirdi. Benim gibi on buçuk yaşındaki bir çocuğa, bir sürü gönül okşayıcı sözler söylüyor, beni ipek kurdelelerle süslüyor ve bana şekerlemeler veriyordu. Bütün bunlara her zaman sahip olabileceğimi vaat ediyordu; yalnızca annemin haberi olmamalıydı. Beni türlü türlü şeylere teşvik etmeye çalışıyordu, ama çok yakışıksız bulduğum için bunları yapmaya cesaret edemiyordum.

Annem iyi ki kuşkucu bir insandı ve kendimize ait bir odacık kiraladık. Ortanca ağabeyim de geri dönerek yanımıza yerleşti ve yatağını paylaştığı bir arkadaşını da getirdi. Böylece, bir penceresi bile olmayan, ışığı kapıdaki camlardan alan küçücük bir bölmede dört kişi olmuştuk. Bir gün işsiz kalan ünlü bir hizmetçi kız, gecelemek için yanımıza geldi. Yatağı annemle paylaştı, ben de onların ayaklarına uzanmak ve kendi ayaklarımı, yanaştırılmış bir sandalye üzerine yerleştirmek zorunda kaldım.

Bir yıl boyunca koyun yünü örgücüsü olarak çalıştım ve bir dizi atölye tanıdım. Çünkü ne zaman, başka bir atölyede örtü başına tek bir Kreuzer de olsa daha fazla ödendiğini duysak, hemen oraya gitmem gerekiyordu. Böylece hep yeni çevrelere giriyor, hep değişik insanlarla çalışmak zorunda kalıyordum ve hiçbir yere tam olarak alışamıyordum. Bu sayede birçok aile içi yaşama tanık oldum. Her yerde aynı şeydi; bu kadar çok sayıda genç kızın sömürülmesinden edinilen gelir, koca bir ailenin geçim kaynağı olurdu. Tekrar tekrar, memur eşlerinin ya da ticaret yapanların yanında çalıştım. Bunların, dışarıya yansıyan sınıflarına uygun yaşam biçimi, ancak bizim emek gücümüzün sömürülmesiyle olanaklı olabiliyordu. Gittiğim her yerde herkesin en küçüğü oluyordum ve küçük yaşıma bakılarak daha kötü ücretlendirilmemek için yaşımı büyük söylüyordum. Bunu oldukça rahatlıkla yapabiliyordum; çünkü yaşıtlarıma göre uzun boyluydum ve ciddi mizacım daha büyük göstermemi sağlıyordu. Ayrıca, aslında okula gitmem gerektiğini kimse ihbar etmesin diye yaşımı büyütmek zorundaydım da.

Annem beni çıraklığa vermeye karar verdiğinde on iki yaşın-

daydım. Çalışkanlık ve el becerisi sayesinde daha iyi bir kazanç getireceğinden hâlâ umut kesilmemiş bir meslek öğrenecektim: Tuhafiyecilik. Zorunlu öğrenim yaşında olduğum için doğal olarak yalnızca bir yardımcı ustanın yanına girme şansım vardı. Günde on iki saat, boncuk ve ipek kordonlardan kadın konfeksiyonu için süsler üretmem gerekiyordu. Sabit bir ücret almıyordum; bir saatte her yeni üründen kaç adet yapılacağı kesin olarak hesaplanıyordu ve bu sayı karşılığında 5 Kreuzer veriliyordu. El çabukluğu kazanıldı mı ve böylelikle biraz daha fazla kazanma olanağı doğdu mu, usta, fabrikatörlerin de daha az ödediği gerekçesiyle ücreti kesiyordu. Bir dakika dahi olsa dinlenme hakkı olmaksızın, aralıksız çalışmak gerekiyordu. Bunun, ben yaşta bir çocuktan ve de başka hiçbir çocuktan beklenemeyeceğini, başlı başına on iki saat aralıksız çalışmanın ne anlama geldiğini bilen herkes anlar. Delik deşik parmaklarım artık sızlamaya başlayıp, bütün bedenimin yorgunluktan tükenmek üzere olduğunu hissettiğimde, saat kadranlarına nasıl da büyük bir özlemle bakıp dururdum. Güzel, sıcak yaz günlerinde ya da kışın dondurucu soğukta sonunda eve gidebildiğimde, işlerin yoğun olduğu zamanlar gece bitirmek üzere yanımda iş de götürmek zorunda kalırdım. Bana en büyük ıstırabı veren şey buydu; çünkü beni sahip olduğum tek zevkten mahrum ederdi.

Okumayı çok seviyordum. Elime geçen her şeyi ayrımsız okurdum. Tanıdıklarımın bana ödünç verdiklerini okurdum; ki onlar da uygun olan ve olmayan arasında bir ayrım yapmazlardı. Kentin kenar mahallesinin sahafından, boğazımdan kıstığım iki Kreuzer karşılığında ödünç alabildiğim her şeyi okurdum. Kızılderili hikâyeleri, ucuz piyasa romanları, aile dergileri; her şeyi eve taşırdım. Kendimi özellikle kaptırdığım haydut maceralarını anlatan romanların yanı sıra, bahtsız kraliçelerin yaşamlarına yakıcı bir ilgi duyuyordum. "Rinaldo Rinaldini"den sonra (ki o en sevdiğimdi), "Katarina Kornaro", "Rosa Sandor", "İspanya Kraliçesi İsabell", "Fransalı Eugenie", "Maria Stuart" ve diğerleri. Viyanalı "Şatodaki Beyaz Kadın", Kaiser-Josef romanlarının hepsi, "Wörth Kahramanı", "Kaiser'in Oğlu ve Badlı'nın Kızı"; bütün

bu kitaplar tarih bilgisi edinmemi sağladı. Bunlara Cizvit romanları eklendi ve ardından da, insanı dehşete düşüren bin bir türlü engelden sonra işi kontesliğe veya en azından fabrikatör ya da tüccar eşi olmaya kadar getiren yoksul kızların hikâyelerini anlatan yüz-fasikül romanları. Rüya aleminde gibiydim; hepsini birbiri ardı sıra yutuyordum adeta. Gerçeklikten kopuvermiş, kendimi kitaplarımın kadın kahramanlarıyla özdeşleştiriyordum. Zihnimde onların söylediği bütün sözleri tekrarlıyor; zindana kapatıldıklarında, diri diri gömüldüklerinde, zehirlendiklerinde, hançerlendiklerinde ya da işkence gördüklerinde onlarla aynı dehşetli korkuyu yaşıyordum. Düşüncelerimde sürekli olarak bambaşka bir dünyadaydım ve çevremdeki sefaleti görmüyordum; yalnızca kendi sefaletimi hissedebiliyordum. Annem okumayı bilmediği için, okuduklarım herhangi bir kontrole tabi tutulmuyordu. Böylece 13 yaşında *Paul de Kock* okudum. Fakat bu açık saçık Fransız hikâyelerini öyle büyük bir saflıkla algılıyordum ki, bunları en ince ayrıntısına kadar aktardığımda, ağabeyimin ve arkadaşının neden gülüştüklerini anlamazdım. Oysa ben bunlarda neşelendirici hiçbir şey bulamazdım. Bu hikâyelerden bir yer hâlâ hatırımdadır. Bir markiz, bir kızı çalılıkların arasına götürür ve hikâye aşağı yukarı şöyle devam eder: "Yeniden dışarı çıktıklarında benzi solmuş kız, titreyen dizlerle yoluna devam etti. Masumiyetini kaybettiği yere son bir kez dönüp baktı." Karşımdaki şu iki delikanlı, buna ne diye gülüyorlardı, anlam veremiyordum.

Okuduklarımı bana çok sık anlattırırlardı, eksiksiz anlatırdım ve çoğu diyaloğu neredeyse birebir tekrarlar, adeta ezberlerdim. Öykü anlatıcısı olarak "üne" kavuşmuş sayılırdım. Pazar akşamları, kitap okumak üzere ustanın yanına çağırılırdım. Malzemeyi, "İspanya Kraliçesi İsabella"nın aşk maceraları oluştururdu. Oturduğum evde, anlatmam için beni aileler davet ederdi ve annem ile ağabeyim, beni anlatırken dinlemek zevkleriyle bana gerçekten eziyet ederlerdi. Herkes yatağına yatmışken benim anlatmam gerekiyordu, diğerleri sonunda uykuya dalıyordu ama ben uykumdan oluyordum. Heyecana kapılmış bir durumda, tavana dikilmiş gözlerle kımıldayamadan yatakta yatardım. Kımıldaya-

mazdım, çünkü annemin uykusunu bölmem yasaktı. Üstelik mademki çalışmak zorunda değildim, çoğu kez bu zamanımı okumakla değerlendirmeyi isterdim.

Pazar günleri, öğleden önce ev işlerine yardım ettikten sonra, karanlık bastırıncaya kadar aralıksız okurdum. Yazın okuyacaklarımı alarak mezarlığa gider, kitabımın dışında hiçbir şeyi dikkate almadan saatlerce bir salkım söğüdün altında otururdum. Sık sık yapmak zorunda kaldığım *pazar işlerinden* nasıl da nefret ederdim! Böyle bir günü kayıp bir gün olarak görür ve karşılığında aldığım biraz daha iyi bir akşam yemeği ya da bir bardak şarap veya birayı, bir karşılık olarak saymazdım...

İki yıl boyunca çıraklık eğitiminde kaldım ve bu süre içerisinde sayısız aşağılamalara, zorbalıklara ve acımasızlıklara katlandım. Bir tür kül kedisi olarak kullanılıyordum. Çoğu cumartesi günleri büyük temizliği bana yaptırırlardı; nelere zorlandığımı ve bana nasıl davranıldığını hatırladıkça o günlerde duyduğum öfkeyi bugün aynı şiddetle duyarım hâlâ. Oldukça uzak bir mesafede bulunan çeşmeden ağır bir tahta kovayla su getirmem gerekiyordu. O zamanlar evlerde su tesisatı henüz bulunmuyordu ve ilerde böyle büyük bir lüksün olabileceğini düşleyemezdim bile. Çoğu zaman merhametli insanlar bana acıyarak taşımama yardımcı olurlardı. Ustam olan kadın, her türlü işe alışmam gerektiği düşüncesini savunurdu, "günün birinde bir hanımefendi olma şansın zaten yok," derdi.

İki çocuğu, akıllarına gelen her türlü kötülüğü yaparlardı bana. Yoksulluğumla alay ederler ve yazları çıplak ayakla dolaşmak zorunda kaldığım için benimle eğlenirlerdi. Oysa onların alayları olmadan da, bu durum beni fazlasıyla incitirdi. Fakat yalnızca birkaç adım yürümek zorunda olduğumdan annem, bu kadar genç bir insanın hafta arası ayakkabı giymesinin müsriflik olacağı düşüncesindeydi. Öğrendiğim meslek, tümüyle sezona bağlı olduğundan yılda iki kez birkaç hafta boyunca ya çok az iş olur ya da hiç olmazdı. İşsiz kaldığım bu haftalarda annem beni

Tek göz odada işçi yaşamı

başka yerlere sokmaya çalışır, ben de iş aramak zorunda kalırdım. O zaman sokaklardaki bütün tabelaları okur ve işçi kızlar aldıkları izlenimini edindiğim yerlere girerdim. Bu en zoruydu. Hep aynı soruydu: "Lütfen, iş istiyorum." Ürkek, ama yine de beklenti içindeki işe alınma dileğimi söylerken duyduğum o aşağılayıcı duyguyu da bugün hâlâ tüm canlılığıyla duyumsarım.

On üç yaşımı yeni doldurduğum ve neredeyse ergin bir kız görünümünde olduğum bir sırada iş ararken bir bakır fabrikatörünün bürosuna girdim. Kısa boylu, yaşlı bir bey –fabrikanın patronu– yaşımı, ismimi ve ailemin durumunu sordu ve beni önümüzdeki pazartesi günü başlamak üzere işe kabul etti. On iki genç kızın arasında bir yer gösterdiler bana. Nihayet yeniden iyi ısıtılmış bir yerdeydim. Bana, zincir halkalarının nasıl birbirine ekleneceği öğretildi ve parmaklarım bu işe kısa sürede yatkınlık kazandı. Patron benimle iyi niyetli bir biçimde ilgileniyordu. Burada da en genç işçiydim, fakat kısa zaman sonra çıraklıkta kazandığımdan daha fazlasını kazanmaya başladım. Yeni işin daha kazançlı olduğu ortaya çıkınca, çıraklık eğitimini tamamen bıraktım. Artık on aydır kesintisiz olarak bu bakır fabrikasında çalışıyordum. O zamanki düşünceme göre güzel elbiseler ve şık ayakkabılar alabiliyordum, hatta genç kızların hoşlandığı kimi başka şeyleri de...

Patronum beni kolluyor ve diğer kızlara davrandığından daha iyi davranıyordu. Gerçekten babacan bir tavrı vardı ve iş arkadaşlarımın yapmaktan zevk aldıkları bütün eğlencelerden uzak durma kararımı destekliyordu. Kızlar, pazar günleri dansa giderler ve sonra yaptıklarını anlatırlardı. Ara paydoslarda genç erkek işçilerle sohbet ederlerdi. Konuştuklarının içeriğini pek anlamasam da, böyle konuşulmaması gerektiği hissine kapılırdım. Kendimi onlardan yalıttığım için sık sık alay konusu olurdum, ama paydoslarda her zaman hikâyeler anlatmaya hazır olduğum için bana fazla gücenmezlerdi.

Birkaç ay sonra, ücreti daha yüksek olmasına karşın daha yorucu bir iş verildi bana. Gazla çalışan bir körüğün yanında lehim yapmam gerekiyordu. Ama bu sağlığıma pek iyi gelmiyor gibiydi. Yanaklarım giderek soluyor, bedenime ağır, dizginlenemez bir

uyku hali hakim oluyor, gözlerim kararmaya başlıyordu ve sık sık düşmemek için bir yerlere tutunmam gerekiyordu.

Başka bir olay, o zamanlar çok büyük bir huzursuzluğa kapılmama neden oldu. Odamızda yalnız oturmadığımızdan, yanımızda bir de ağabeyimin bir arkadaşının kaldığından söz etmiştim. Bu çirkin, çiçek bozuğu yüzlü, ketum delikanlı, bana ilgi göstermeye başladı. Bana meyve ve çörek gibi küçük, masum hediyeler getiriyor, aynı zamanda kitap da buluyordu. Bunlar ne beni ne de annemi kuşkulandırdı, çünkü henüz on dört yaşındaydım. Bir akşam, ağabeyimin yatak arkadaşı eve yalnız geldi ve ağabeyimi beklemeden yattık. Duvara yapışık bir biçimde annemin yanında yatıyordum. Henüz derin uykuya dalmamıştım ki, tiz bir çığlık atarak uyandım. Üzerimde sıcak bir nefes hissetmiş, ama karanlıkta ne olduğunu görememiştim. Çığlığım annemi uyandırmış, hemen ışığı yakmış ve durumu anlamıştı. Yatağının ayak ucunun bizimkinin başucuna değdiği ağabeyimin uyku ortağı kalkmış ve üzerime eğilmişti. Korku ve dehşetten bütün vücudum titriyordu. Bu insanın ne yapmaya çalıştığının pek ayırdına varamadıysam da, bunun iyi bir şey olmadığını seziyordum. Annem onu azarlayıp suçladı, o ise hiç karşılık vermedi. Uyanık kalarak beklediğimiz ağabeyim geldiğinde, bir hararetli sahne daha yaşandı ve yatak ortaklığı anlaşması bozuldu. Ama beklediğim ve istediğim şey gerçekleşmedi. Hemen gönderilmedi. Aksine uyuyacak başka bir yer araması ve fazla rezil olmaması için kendisine hafta bitimine kadar süre tanındı. Bu insana gösterilen benim için anlaşılmaz olan o hoşgörü çok incitmişti beni. Uykuya dalmaktan korkuyordum; buna karşın yine de uyuyakaldıysam bu defa kabuslar peşimi bırakmıyordu. Aşırı gerginliğime kızılıyor, suç okuduğum romanlara atılıyor ve okumam yasaklanıyordu.

Beni son derece sarsan bu olaydan birkaç hafta sonra ağır bir baygınlık geçirdim. Doktor yardımıyla kendime gelebildiğimde, sanrılar içinde kıvranıyordum. Doktor durumumun ağır olduğunu söyleyerek bir sinir hastalığı teşhisi koydu ve hastaneye gönderdi. Annemle birlikte gittiğim hastanede babamın ve büyük babamın yaşam tarzı soruşturuldu ve hastalığımın kaynağı olarak

babamın aşırı alkol tüketimi gösterildi. Ayrıca son derece yetersiz beslenmiş olduğum ve kansız kaldığım söylenerek temiz havada bolca yürüyüşler yapmam ve iyi beslenmem öğütlendi. Ünlü doktorun bana önerdiği tedavi yöntemi buydu. Peki bu talimatlarına nasıl uyacaktım?..

Yokluk, çalışma ve aşağılamalar adına bugüne kadar ne görüp geçirmişsem, izleyen günler bunları kat kat aştı. Bakır fabrikasına artık dönemeyecektim. Bu işin benim için zehir anlamına geldiğini söylemişti doktorlar. Sağlığım biraz toparlanmış göründüğü için yeniden iş aramam gerekti. Bense sürekli bir korku içinde yaşıyordum. Kapının önüne tek başıma adım atmaktan korkuyordum. Hep yeniden bayılabilecekmişim duygusu içinde yaşıyordum. *Ölebilmek*, en büyük arzumdu. Fakat iş aramak zorundaydım. Bir iş bulup çalışmaya başladığımda, o korku gelip bulurdu beni. Öğle paydosunu şimdi hep bir parkta geçiriyordum. Artık bol bol temiz havada kalmam gerektiği için, yemeğimi, –doktorların bana önerdiği gibi "iyi gıdalarımı"– bir meyveyi ve bir parça ekmek ya da bir parça salamı yanıma alırdım. Eskisinden biraz daha kısıtlıydı besinim, çünkü ilk telaşla çağırılan doktorun ve eczanenin masrafları ödenmeliydi. Hastalık sigortası zorunluluğu o zamanlar henüz uygulamaya konmamıştı.

Sağlığıma zarar verdiği için bakır fabrikasında kalamamıştım, ama şimdi de bir metal basımhanesindeydim. Burada bir pres makinesini çalıştırmam ve işe en son giren işçi olarak yakacağı bodrumdan yukarı taşımam gerekiyordu. Eğreti merdiven basamaklarını hep bir baygınlık geçirme endişesiyle inip çıkıyordum. Bu işte yalnızca üç gün kaldım ve bir fişek fabrikasında iş buldum. Burada üçüncü haftamı henüz tamamlamıştım ki, bir öğle paydosu sokakta yürürken, aniden sendeleyip yeniden bayıldığımda yayalar tutmuştu beni; ayılınca eve götürdüler. Annem büyük bir korkuya kapılmıştı. Beni hastaneye yatırması için yalvardım, çünkü bir tek orada çare bulacağımı umuyordum.

Baygınlıklarımın kaynağının ne olduğu tam tespit edilemediği için beni psikiyatri kliniğinin gözlem odasına yatırdılar. O za-

manlar, yarı çocuk yaştaki akıl hastalarının arasında yaşamak zorunda kalmanın ürpertici yanının henüz farkında değildim. Ne kadar çelişkili gibi gelse de, bugüne kadar yaşadığım en iyi günlerdi bunlar. Bütün insanlar bana iyi davranıyordu. Doktorlar, hemşireler ve de hastalar. Günde birkaç kez iyi yemekler veriliyordu, hatta arada bir, daha önce tadını hiç bilmediğim kızarmış et ve hoşaf bile veriliyordu. Kendime ait bir yatağım ve hep temiz çamaşırlarım vardı. Hemşirelere ortalığı toplarken ve yatalak hastaların bakımında yardım ediyordum. Dikişlerine ve örgülerine devam ediyordum. Üstelik, yeniden kitap okuyordum, bir doktor onları bana ödünç vermişti. *Schiller* ve *Alfons Daudet*'in yapıtlarıyla o zaman tanıştım. En çok Schiller'in dramatik şiirlerini ve dramlarından "Messinalı Gelin"i sevmiştim. Daudet'nin "Genç Fromont ve İhtiyar Rissler"i de üzerimde derin bir etki bırakmıştı. Beni son derece mutsuz eden baygınlıklarım hastanede bir kez olsun yaşanmadı. Sağlığım düzeliyordu, dış görünüşüm de güzelleşmişti. Korkumdan kurtulmak için sürekli dua ediyordum ve dua ederek uykuya dalıyordum. Bulunduğum odada yalnızca sakin hastalar vardı: İçine kapanıklar ve melankolikler... Aralarında iki genç kız da vardı ve bana buraya neden getirildiklerini anlattılar. Birinin zalim babası onu sevdiğinden ayırmıştı, diğeri ise varlıklıydı ve vasisini şeytani kötülüklerle itham ediyordu. Bana anlatılanların hepsine inanıyor ve bu bahtsızların çektiklerini içtenlikle paylaşıyordum. Bahçede başka hastalarla bir araya geliyorduk, bunlar gerçek akıl hastalarıydı. Bir kadın, Meksika İmparatoriçesi Charlotte olduğuna inanıyordu. Daima aynı noktada durur ve imparatoriçe edasıyla yüksek sesle tebaasına seslenirdi. Bir diğeri kendini katil zannediyor ve mahkemeden korkuyordu. Böyle bir ortamda dört hafta boyunca kaldım, sonra iyileştiğim teşhisiyle taburcu edildim.

İş arayışlarım kaldığı yerden yeniden başladı. Fabrika kapılarının önünde birinci sırada olmak için sabahın erken saatlerinde sokağa çıkıyordum. Ama hep boşunaydı.

Hastalandığımdan beri annem bana çok şefkatli davranmaya başlamıştı ve sık sık beni zavallı bahtsız yavrusu olarak adlandı-

rıyordu. Geçmişte hep geri çevirdiği şefkat arayışlarını artık duygulanarak kabul ediyordu. Eskiden bunları sevgisizliğinden değil, sırnaşmanın yalakalık anlamına geldiği düşüncesiyle geri çevirirdi. Ancak artık uzun süredir işsiz kaldığımdan eski isteksizliğini yeniden göstermeye başladı. Kendini paralıyor, bir dokuma atölyesinde durup dinlenmeden çalışıyordu. Yünün boyandığı zehirli boyalar nedeniyle parmaklarında yaralar çıkmıştı, kolunda da ızdırap veren iltihaplı çıbanlar... O ise tüm bu acılara katlanarak, kötü ücretli işini yerine getiriyordu. Ve artık genç bir kadın sayılmazdı. Beni 47 yaşında, on beşinci çocuğu olarak dünyaya getirmişti, yani 61 yaşındaydı ve bütün yaşamı boyunca bir gün bile dinlenmemişti. İşsiz kaldığında, geçimimizi sağlamak için işportacılık yapıp sabun ya da meyve satardı. Ne kira ne de başka bir konuda borçlu kalmama hırsı vardı. Kimseye bağımlı kalmayı istememek onun belirgin bir kişilik özelliğiydi. Ve şimdi, kendisine destek olması gereken kocaman bir kızı vardı, ama o kız ekmek parası kazanamıyordu. Bana ağır ithamlarda bulunuyor ve azarlıyordu. Kendisi her zaman bir şeyler kazanma becerisini göstermişti ve benden de aynı beceriyi göstermemi bekliyordu.

Gerçi çeşitli işler buluyordum. Bir koli fabrikasında, bir ayakkabı fabrikasında, bir püskül dokumacısında, Türk şallarına yeşil boya işlemelerinin yapıldığı bir atölyede ve daha birçok işte şansımı denedim. Kimi yerde birkaç saatlik denemeden sonra ya beni yeterince becerikli bulmuyorlar ya da ben başka, daha iyi bir iş haberi alıyor ve şansımı deniyordum.

Böylece üç hafta geçmişti ki, ağır bir baygınlığın takip ettiği baş dönmeleri yeniden baş gösterdi. Bir daha hastaneye gittim. Öyle halsiz, öyle bitkindim ki, geçtiğimiz sokaklarda herkesin merhamet duyguları kabarıyordu. Sık sık kendime gelebilmem için bir evin giriş merdivenine oturmam gerekiyordu. Hastaneye ateş nöbetleri eşliğinde vardım. Bana verilen ilk öğünü kustum. Fakat birkaç gün sonra yine her şey düzeldi. Yeniden iyi gıdaya sahiptim ve daha önce hiç bilmediğim hoşluklar yaşıyordum.

Ardından, öyle bir olay oldu ki, ne kadar korkunç olduğunu ancak uzun yıllar sonra değerlendirebilecektim. Bir gün bana,

sağlıklı ve uzun süre çalışabilir bir duruma gelme şansımın olmadığı ve bu nedenle başka bir kuruma gönderileceğim bildirildi.

Giyinip bir hastane aracına binmem gerekti. Birkaç dakika sonra *Düşkünler Evi*'nin kayıt kabul odasındaydım. On dört yaşımı tam olarak dört ay geçmiştim. Başıma gelen bu olayın nelere yol açabileceğinin farkında değildim. Yalnızca sokulduğum *ortam* nedeniyle sürekli ağlıyordum. Yan yana sayısız yatağın dizildiği ve çoğu ayakta duramayacak kadar titrek yaşlıların bulunduğu kocaman bir salonda bana da bir yatak ve dolap gösterildi. Yaşlı kadınlar öksürüyor ve boğulma krizleri geçiriyorlardı, bazıları son derece telaşlıydı ve tuhaf şeyler söylüyorlardı. Geceleri uyuyamıyordum çünkü inanılmaz bir korku yaşıyordum. İhtiyar kadınlar da huzursuzdu ve çoğunlukla yataklarında kalmıyorlardı. Yemekler de hastanedekinden çok daha kötüydü. Ayrıca yapacak hiçbir şeyim yoktu; ne el işi, ne de bir kitap. Kimse ilgilenmiyordu benimle. Bahçede, gönlümce ağlayabilmek için en ıssız yolları seçiyordum. Beşinci gün, idareye çağrıldım. Burada, bana bakacak kimsemin olup olmadığı soruldu, çünkü burada kalamazmışım; beni buradan kimse almazsa doğduğum cemaate gönderilecektim...

Ben "cemaatimi" tanımıyordum. Oraya hiç gitmemiştim ve orada konuşulan dili de anlamıyordum. Büyük bir ümitsizliğe düştüm ve yeniden ölebilme arzusuna kapıldım. Bir annem olduğunu, çalıştığını, ayrıca on yaşından beri kendimin de çalıştığını söyledim kekeleyerek. Elime bir kart verdiler; buraya annemin en kısa zamanda beni almaya gelmesi gerektiğini, yoksa Bohemya'ya* götürüleceğimi yazmam gerekti. Ertesi gün, tatmadığı bir acının kalmadığı zavallı annemle birlikte eve döndüm.

Yıllar sonra, beni doğduğum cemaate yollamış olsalardı başıma neler gelirdi diye kendime çok sordum. Bir çocuğu, en küçük yaşlarından beri açlık ve işçilik nedeniyle bütün çocukluk sevinçlerinden yoksun kalmış bir varlık olan beni, yaşlı ve yatalakların kaldığı bir kuruma kapatan; –ve düşünme yeteneğine sahip bir

* Bohemya – Almanya, Avusturya ve Polonya'ya sınırı olan ve büyük kısmını bugünkü Çek Cumhuriyeti'nin içine aldığı Orta Avrupa'da tarihi bir bölge. Söz konusu tarihlerde bu bölgenin güney kısımları Avusturya'nın idaresindeydi –ç.n.

memur olmasaydı– beni belirsiz, ama kesinlikle yıllar boyu sürecek korkunç bir yazgıya terk edecek olan bürokratik kuralların caniliğini de sorgulamaya başladım. Bütün bunları kafamda canlandırdıkça, başlarına musallat olmuş bir yabancı muamelesi göreceğim bir çevreye terk edilmeyişimi ve yeniden sağlıklı çalışkan bir kız, sonraları da sağlıklı bir kadın haline gelmiş olmamı ufacık bir tesadüfe borçlu olduğumu düşündükçe sık sık acı bir öfke kaplardı içimi.

Bahçedeki gezintilerimde o memur beni görmeseydi ve yaşımın küçüklüğü dikkatini çekip benimle konuşmasaydı herhalde daha birçok acı yaşamak zorunda kalacaktım. Artık yeniden evimdeydim ve şimdi *beyaz çamaşır dikmeyi* öğrenecektim.

Bir aylık bir öğrenim süresi üzerine uzlaşıldı ve annem bu şekilde bana daha iyi bir gelecek hazırlayabilme umuduyla, istenilen eğitim ücretini seve seve ödedi. Yeniden, bir dizi kızı çalıştıran bir usta yardımcısının yanında işe girdim. Kocası bir iş yapmıyor, zamanının büyük bölümünü kahvede geçiriyor ve karısının kazandıklarıyla geçiniyordu. Kadın, kızları inanılmaz bir biçimde kullanıyordu. Dört haftada beyaz çamaşır dikmeyi öğrenecektim, ama bunun yerine ne yapıyordum? Üstelik annem, daha iyi bir mesleğe uygun donanımı edinmem için, onun durumumdaki bir kişi için olağanüstü büyük fedakârlıklardan kaçınmamıştı. Düzgün giyinebilmem için hazırlıklar yapmış, eğitim ücretini önceden biriktirmiş ve beni dört hafta boyunca geçindirmişti. Peki ben? Çocuk bakıcısı olarak kullanıldım, usta yardımcısının küçük çocuğunu taşımaktan kollarım tutuluyordu. Diğerleri çocuğun bağırtısından rahatsız olmamaları için onunla saatlerce gezintiye çıkmam gerekiyordu. Alışverişe gitmem, bulaşık yıkamam ve öğrenmem gereken meslekle uzaktan yakından ilgisi olmayan türlü türlü işler yapmam gerekiyordu. Ancak dördüncü haftanın başında düğme deliği açmaya, bastırma hazırlamaya, volan yapmaya başladım ve sonunda ilk dikişlerimi kâğıt üzerinde çalışmak için makine başına oturtuldum. Pedalı kullanmayı öğrenebildim. Geçimimi artık bu yolla sağlamalı ve annemin benim için katlandığı bütün eziyetlerin karşılığını vermeliydim.

Ancak kalfamın, en azından bugüne kadar göstermediklerini öğretmek için beni çalıştırmaya hiç niyeti yoktu. Tersine, yeni bir çırak kızı yanına alıp onu çocuk bakıcısı olarak kullanmaya ve üstelik bu iş için ücret almaya niyeti vardı. Verecek işinin olmadığı, beni çalıştıramayacağı gerekçesiyle eve gönderildim. Annem bu durumu kabullenmek istemedi. Ya parasını geri almayı ya da eksik kalan şeylerin öğretilmesini istiyordu. Ne var ki, bu pazarlıklarla geçen her saat iş kaybı yani ücret kaybı anlamına geliyordu. Sonuç olarak "beyaz çamaşır dikişçisi" olarak iş aramaya çıkmak zorunda kalmıştım. Gerçekten iş vardı, ama elime verilen ilk parçada, hiçbir şey bilmediğim anlaşılıyordu ve oradan çıkmam gerekiyordu. Böylece bir kez daha nerede iş bulabildiysem orada çalışmam gerekti.

Yeniden sürekli bir iş edinebilmem için annem ilk ustamla konuştu. Gerçekten de işe aldı. Ancak o yıl özellikle kötü geçiyordu, çünkü kadın modası başka yönlerde gelişiyordu. Noel'den birkaç gün önce başlayan ölü sezon bu kez daha kasım ayında başladı. Yine evdeydim ve artık neredeyse 15 yaşında genç bir kızdım. İş bulmak için gün be gün yola koyuluyordum. Bu kez işsizliğimden özellikle kötü bir biçimde etkilendik, çünkü ailenin bir üyesi daha işsiz kalmıştı. Ortanca ağabeyim askerliğe alınmış, büyük ağabeyim de askerlikten dönmüştü. Üstünde ancak en zorunlu giysiler vardı, cebinde ise tek bir Kreuzer bile yoktu ama bunun yerine iştahı yerinde bir boğazı vardı. Ve karşısına çıkan her işe girmeye hazır olmasına karşın iş bulmak bir o kadar zordu. Geçici işler buluyor ama kalıcı bir iş bulamıyordu. Oysa bize destek olacağını hayal etmiştik! Eve dönüşüne ne kadar sevinmiştik! İmparatora ve vatana üç yıl hizmet ettikten sonra, o sağlıklı ve güçlü insan şimdi evde oturuyor ve yaşlı annesiyle yarı çocuk sayılan kız kardeşinin getirdiği kuru lokmalarla karnını doyurmak zorunda kalıyordu. O zamanlar elbette bu konuda kafa yormuyordum. Üstelik ağabeylerimin, bir savaş tehlikesi karşısında vatanı korumaya yardım edebilecek ve imparatora hizmet edebilecek durumda olmasıyla gurur bile duyuyordum.

Bu zor günlerde, annemin aldığı bütün akıllara başvuruldu. İmparatora, özellikle hayırsever olmalarıyla ünlü soylulara ve daha başka zengin "hayırseverlere" yardım dilekleri yazmam gerekti. Daha önce de söz ettiğim gibi annem okuma yazma bilmediğinden bunları ben kaleme alıyordum ve bunu kendi tarzımda yapıyordum. Basitçe olanı yazıyordum. Geçmişte düşese yaptığım gibi hitap kısmından sonra aynı biçimde yazmaya başlıyordum: "Annem yazamadığından dolayı ve kötü bir durumda olduğumuz için..." İmparatordan 5 Gulden aldık, bir arşidükten ve sekreteri durumumuzu görmeye geldikten sonra zengin bir hayırseverden de bir o kadar. Aldığımız paranın çoğunu, ağabeyime en gerekli giysileri almak için harcadık. Peki neyle yaşayacaktık? Annem 4 Gulden kazanıyordu ve üç kişi bu parayla geçinmeliydi.

Ne pahasına olursa olsun iş bulmalıydım. Şimdi anlatacağım olayları hiçbir zaman unutmayacağım ve yaşandıklarından beri, o yılki Noel bayramını anımsamadığım tek bir yıl geçmedi.

Soğuk, acımasız bir kış yaşanıyordu ve rüzgârla kar rahatlıkla odamıza girebiliyordu. Sabahları kapımızı açtığımızda dışarı çıkabilmek için önce biriken buzları kırmamız gerekiyordu. Çünkü odamızın girişi doğrudan avluya açılıyordu ve kapımız basit bir camlı kapıydı. Annem altıda işbaşı yaptığı için sabah beş buçukta evden çıkıyordu. Ben bir saat sonra iş aramaya çıkıyordum. "Lütfen, iş istiyorum" cümlesini yine sayısız kere tekrar edecektim. Neredeyse bütün gün sokaktaydım. Evde bir şey yakamazdık, bu müsriflik olurdu. Böylece sokaklarda, kiliselerde ve mezarlıkta dolanıyordum. Cebime bir parça ekmek ve öğleyin bir şeyler alabilmek için birkaç Kreuzer konuyordu. İş isteğim reddedildiğinde ve sıcak odadan yeniden dışarı çıkmak zorunda kaldığımda gözlerime dolan yaşların boşalmaması için kendimle mücadele etmem gerekiyordu. Yalnızca böylesine üşümemek için bile ne olursa olsun her işi yapmayı nasıl da istiyordum. Saatlerce dolaşınca giysilerim kar nedeniyle nemleniyor, kollarla bacaklarım katılaşıyordu. Üstelik annem giderek daha büyük bir hoşnutsuzluğa kapılıyordu. Ağabeyim iş bulmuştu. Kar yağınıştı ve

Evsiz kadın ve çocuklar kadın sığınma evinin önünde
(Çizim: Scherenberg)

yapacak işi vardı. Elbette ancak kendi boğazına yetecek kadar kazanabiliyordu. Yalnızca benim bir işim yoktu daha.

Noel zamanı daha çok işçiye ihtiyaçları olabileceğini düşündüğüm *şekerleme fabrikalarında* bile iş bulamadım. Bugün, hemen hemen bütün Noel hazırlıklarının bayramdan birkaç hafta önce tamamlandığını; öncesinde işçilerin gece gündüz çalışmak zorunda kaldıklarını ve bayram arifesinde gözlerinin yaşına bakılmaksızın işten atıldıklarını biliyorum. Eskiden üretim sürecinin ne yollarla işlediğinden henüz haberdar değildim. İş bulmak için kilisede ne kadar büyük bir inanç ve imanla dua ederdim. Özellikle ünlü azizlere giderdim. Mihrap mihrap gezer, taş döşemelerde diz çöker ve "bakire Meryem Ana"ya, "Tanrının annesine", "cennetin kraliçesine" ve özel güçleri, merhametleriyle ünlü daha birçok azizeye dua ederdim.

Umudumu kaybetmiyordum. Bir gün öğle yemeği için cebimde bulunan birkaç Kreuzer'i kutsal "baba" için konulmuş bağış kutusuna atmaya karar verdim. Aynı gün, içinde on iki Gulden olan bir cüzdan buldum. Mutluluktan sarhoş olmuş ve bu lütuflarından dolayı bildiğim bütün aziz ve azizelere teşekkür ettim. Belki de bir başka zavallı çulsuzun cüzdanını kaybettiği için ümitsizliğe düşebileceği aklıma dahi gelmedi. On iki Gulden benim için öyle yüksek bir miktardı ki, yoksul bir insanın onu kaybedeceğini düşünemezdim. Buluntu eşyaları polise teslim etme zorunluluğundan haberim de yoktu. Yol kenarında duran cüzdanda, yalnızca azizemin lütufkâr elini görüyordum. O akşam eve geldiğimde annemin boynuna sevinç çığlıklarıyla atıldım. Coşkudan konuşamıyor, ağzımdan yalnızca "On iki Gulden, on iki Gulden" çıkıyordu. Odamız neşeyle dolup taşmıştı ve sanki mutluluğumuzu taçlandırmak ister gibi, ertesi gün bir cam ve zımpara kağıdı fabrikasında işbaşı yapabileceğim haberi geldi. Birkaç gün önce oraya iş için başvurmuş, bir ön görüşme yapmıştım.

Yeni işyerim, birçok sanayi işletmesinin bulunduğu büyük bir binanın üçüncü katındaydı. Bir fabrika binasındaki yaşamın ve işleyişinin bu türüne hiç tanık olmamıştım ama böyle huzursuz da hiç hissetmemiştim kendimi. Hiçbir şey hoşuma gitmemişti. O kirli yapışkan iş, rahatsız edici cam tozu, kalabalık insan sayısı, kızların ve de evli kadınların o kaba konuşma biçimi ve genel olarak davranışları...

Fabrikatörün eşi, hanımefendi deniyordu kendisine, fabrikanın asıl yöneticisiydi ve tıpkı o işçi kızlar gibi konuşuyordu. Güzel bir kadındı ama içki içiyordu, *sonra enfiye çekiyor ve erkek* işçilerle kaba, edepsiz bir biçimde şakalaşıyordu. Ağır bir biçimde hasta olan fabrikatörün kendisi, fabrikaya her geldiğinde bir kavga sahnesi yaşanırdı. Ona karşı sempati duyuyordum. Öyle iyi ve mağrur bir havası vardı ki bana göre. Sonra hanımefendinin davranışlarından ve genel olarak kişiliğinden kaynaklı olarak, onun mutsuz olduğuna karar verdim. Onun emri üzerine bana başka, daha rahat bir iş verildi. O güne kadar tutkal sürülmüş ve cam tozu serpilmiş kâğıtları, oldukça yükseğe gerilmiş iplere asmam gerekmişti. Bu iş beni çok yoruyordu ve fabrikatör, bu işin bana uygun olmadığını fark etmiş olmalı ki, bundan sonra işlenmek üzere belirlenen kâğıtları saymakla görevlendirdi. Bu iş temizdi ve hoşuma gidiyordu. Ancak sayılacak mal olmadı mı, yine bütün diğer işleri yapmam gerekiyordu.

Fabrika evimden oldukça uzaktaydı, öğle paydosunda eve gidemiyordum. Böylece diğer işçi kızlarla birlikte fabrikada kalıyordum. Kantinden çorba ya da sebze satın alıyorduk ve ikindi için yanımızda kahve getiriyorduk. Ben diğerlerinden uzakta bir yere oturuyor ve kitap okuyordum; *Çapulcu Şövalye ve Çocuğu*, 100 fasikülden oluşuyordu. Diğerleri benimle eğleniyor ve yaptıkları sohbetlerden kızarıp utandığım için "bekaret" konusunda alay ediyorlardı.

Fabrikada sık sık Bay Berger diye birinden söz ediliyordu. Şirketin gezici yöneticisiydi ve bu sıralar gelmesi bekleniyordu. Bütün işçi kızlar ona hayrandı; ben de bu beyi görmeyi merakla bekliyordum. Fabrikaya geldiğinde işe başlayalı iki hafta olmuştu.

Herkes hareketli bir bekleyiş içindeydi ve hayran olunan "gezicinin" yakışıklılığı dillerden düşmüyordu. Çalıştığım bölüme hanımefendiyle birlikte geldi. Görünüşünü hiç de beğenmemiştim. Öğleden sonra bürosuna çağırıldım; Bay Berger beni bir şey getirmem için dışarı yolladı ve bu sırada "güzel ellerim" hakkında ahmakça bir iltifatta bulundu. Geri geldiğimde hava kararmıştı, bu nedenle aydınlatılmamış boş bir giriş odasını, sadece camlı bölümden ışık aldığı için alacakaranlıkta geçmek zorunda kaldım. İçeri girdiğimde Bay Berger bu odadaydı. Beni iki elimden tuttu ve yaşam koşullarım hakkında sorular sordu. Ona durumumuzu ve çektiğimiz yoksulluğu anlattım. Birkaç acıma dolu söz söyleyerek beni övdü ve daha fazla ücret alabilmem için yetkisini kullanacağı sözünü verdi. Doğal olarak, yaptığı bu vaatler karşısında büyük bir sevinç duydum. Öyle ya, günde on iki saat çalışmam karşılığında haftada yalnızca iki Gulden ve elli Kreuzer alıyordum. Kekeleyerek teşekkürlerimi sıraladım ve benim için katlanacağı zahmetlere layık olmak için elimden geleni yapacağıma söz verdim. Daha ne olup bittiğini anlayamadan Bay Berger beni kucaklayıp öpmüştü bile. İçine düştüğüm dehşeti konuşarak yatıştırmaya çalıştı: "Yalnızca babacan bir öpücüktü." O yirmi altı yaşındaydı ve ben neredeyse on beş; babacanlık pek söz konusu olamazdı yani.

Kendimi kaybetmiş bir halde koşarak işimin başına döndüm. Olanları nasıl yorumlamam gerektiğini bilemiyordum. Öpücüğü çok ayıp bir şey olarak algılamıştım; öte yandansa Bay Berger benimle çok içten bir acımayla konuşmuş ve daha yüksek ücret alabileceğimi vaat etmişti! Evde yaptığı bu vaadi anlattım, ama öpücükten bahsetmedim. Çünkü ağabeyimin önünde bundan söz etmekten utanıyordum. Annem ve ağabeyim ise bu kadar etkili bir koruyucu bulduğum için sevinmişlerdi.

Ertesi gün, bir iş arkadaşım türlü suçlamalarla karşıladı beni. Genç, sarışın bir kızdı ve herkesin arasında en sempatik bulduğum işçiydi. Onu, gezicinin gözdesi olmaktan ettiğimi; daha önceleri onun için bir şey alınması ya da bir iş yapılması gerekiyorsa kendisinin yaptığını; gözyaşları ve hıçkırıklar içinde boğularak onun kendisini sevdiğini söylüyordu. Şimdiyse benim yüzümden

her şey bitmişmiş. Diğer işçi kızlar da anlatılanlara destek veriyorlar, beni sinsilikle suçluyorlardı. Hanımefendinin kendisi dahi "yakışıklı gezicinin öpücüklerinin tadı nasılmış?" diye sordu bana. Olup bitenler, camlı kapıdan gözetlenmiş ve bu kadar aşağılayıcı bir biçimde yorumlanmıştı.

İğnelemeler ve alaylar karşısında savunmasız kalmıştım ve eve gidebileceğim saati iple çekiyordum. Cumartesi günüydü. Haftalığımı aldıktan sonra, pazartesi işe gelmeme niyetiyle eve döndüm.

Evde her şeyi anlattığımda şiddetle azarlandım. Çok şaşırtıcıydı. Her zaman beni edepli bir kız olarak yetiştirme gayretinde olan annem; bana sürekli erkeklerle konuşmamam, "bir kız kendini yalnızca kocası olacak kişiye öptürebilir" gibi uyarılar ve öğütlerde bulunan annem, bu olayda bana karşıydı. Aşırı gergin olduğum söylendi. Bir öpücüğün kötü bir şey olmadığını ve üstelik bu yüzden daha fazla ücret alacaksam, işi bırakmamın aptallık olacağını söylüyorlardı. Sonuç olarak "aşırı gerginliğimden" yine kitaplarım sorumlu tutuldu ve annem "inatçılığıma" öyle sinirlendi ki, ödünç aldığım bütün o güzellikleri; "Herkes İçin Kitap", "Kara ve Deniz Üzerine", "Zamanın Kronolojisi" –okuduklarımda "bu kadar" ilerlemiştim–, hepsini kapıdan dışarı attı. Elbette çıkıp hepsini yine bir araya topladım ama o akşam okumaya cesaret edemedim; oysa cumartesi akşamları biraz daha uzun okumama izin verilirdi.

Ne kadar kederli bir pazar günüydü! Moralim çok bozuktu ve üstelik gün boyu azarlanmıştım.

Pazartesi günü annem beni her zamanki gibi uyandırdı ve kendisi işe gitmeden önce beni, aptallık etmemem, birkaç gün sonra Noel olduğunu unutmamam konusunda uyardı. Evden çıktım, her şeye karşın kendimi yenip fabrikaya gitmek istiyordum. Fabrika kapısına kadar da gittim, ama sonra döndüm. Beni bekleyen, bilmediğim tehlikelerden öyle büyük bir korku duyuyordum ki, namusumun lekelenmesine katlanacağıma aç kalmayı yeğliyordum. Çünkü başıma gelen her şeyi ahlaksızlık olarak algılamıştım; o

öpücüğü ve arkadaşlarının bütün o suçlamalarını. Ayrıca, gezicinin her zaman bir işçi kıza ayrıcalıklı davrandığı; ama daha fazla beğendiği yeni bir işçi geldiğinde durumun değiştiği; o zaman bu kızın eskisinin yerine geçtiği anlatılmıştı bana. Anlaşılan bundan böyle bu yeri doldurmaya seçilen kişi ben olmuştum... Bundan fazlasıyla korkuyordum. Kitaplarda ırza geçmeler ve kaybedilen namus hakkında öyle çok şey okumuştum ki, olabilecek en korkunç görüntüler canlanıyordu kafamda. Sonuç olarak işe gitmedim.

Peki şimdi ne yapacaktım? Önce yine iş aradım; bulduğum her işi kabul ederdim. Ancak Noel'den üç gün önce kimse yeni işçi almaz. Sokaklarda dolandım ve akşam olduğunda her zamanki saatte eve döndüm. Fabrikaya gitmediğimi söyleyecek cesareti bulamadım kendimde. Sonraki iki gün de aynını yaptım. Bütün iş bulma çabalarım sonuçsuz kaldı. Çok büyük bir çaresizliğe kapılmıştım. Arada bir de bir rastlantının beni kurtaracağı umuduna sarılıyordum. Sonuçta sorun yalnızca yaklaşık iki Gulden'di, çünkü tam hafta çalışılmamıştı.

Tanrının kudreti, en gerektiği zamanda yardım elini uzatması, erdemliliğin ödüllendirilmesi ve benzer konular hakkında öylesine çok şey okumuştum ki, bana da yardım eli uzatılacağına dair kendi kendimi inandırıyordum. Bu nedenle mihrabın önüne diz çöküp Tanrı'ya yakarıyor, ardından da arayan gözlerle sokağa çıkıyordum. Belki yeniden bir cüzdan bulur ve eve beklenenden çok para götürebilirdim. Kadınların akşam alışverişini yapmak üzere toplandığı balıkçılara gittim. Balıkları her zaman nefis bir yiyecek olarak düşlerken, şimdi bu çaresizlik içinde onlara imrenemiyordum bile. Tek istediğim paraydı. Aklıma çılgınca düşünceler geliyor, ama bunları gerçekleştirmekten korkuyordum. Akşam oldu. İnsanlar ellerindeki paketlerle evlerine gitmek ve sevenleriyle mutlu, sevgi dolu saatler geçirmek üzere acele ediyorlardı. Her yer paydos etmişti; beni de evdekiler bekliyordu. Peki ya parayı nereden bulacaktım?

Aklıma bir fikir daha geldi. Bir teyzem vardı ve bir kontesin yanında çalışıyordu. Bizim için bu teyze, her türlü asaletin timsa-

liydi. Kontesin evindeki işi ona bu prestiji sağlıyordu. "Kentli teyze" kavramının üzerimizde her zaman törensel bir etkisi vardı. Bizi arada sırada ziyaret ettiğinde ona sınırsız bir saygı gösterirdik. Teyze, son derece dindar bilinir ve bağlı olduğu kilise ondan yüksek bağışlar alırdı. Şimdi ondan yardım umuyordum. Onu evde bulamadım, kiliseye gitmişti. Kiliseye gittim ki, eve gittiğini öğrendim. Mihrabın önüne diz çöktüm, gözyaşları ve hıçkırıklar içerisinde Tanrıdan ve azizlerden teyzemin yüreğini benim için merhametli kılmalarını diledim. Bugün düşünüyorum da; bütün bu feryatlarımın ve üzüntümün geçmesi için yalnızca yaklaşık iki Gulden gerekiyordu. O zamanlar ne kadar büyük miktarlarda paranın çar çur edildiğini; diğer insanlar yoksullukla boğuşurken ne kadar çok insanın aşırı bolluk içinde yüzdüğünü bilmiyordum. Bu farklılıkları henüz bilmiyor ve bunun haksızlığı üzerine kafa yormuyordum. Bütün bunları, Tanrı tarafından buyurulmuş, değiştirilmesi olanaksız bir düzen olarak algılıyordum.

Bu saatleri, çocukluğum ve gençliğimde yaşadığım bütün o acıları hiç unutmadım. Aradan geçen onca yıldan sonra bile, bugün hâlâ, ağlayan bir çocuk gördüğümde nedenini sormadan geçip gidemem. Böyle durumlarda hep kendi gözyaşlarımı ve birinin merhametine ne kadar çok gereksinim duyduğumu anımsarım. Çok düşük gelirli bir işçiyken bile kimi saat ücretimi, içinde bulundukları yokluğu anlatan tanımadığım ağlayan çocuklara vermişimdir...

Hayır, merhametle karşılanmadım. Sonunda evinde bulduğum sofu teyzem, gerçi beni kahve ve pastayla ağırladı ama sonunda cesaretimi toplayıp derdimi anlatınca, katı ve acımasız bir tutum sergiledi. Derhal eve gitmem konusunda beni uyardı. Noel gecesi evdekiler beni bekliyorlarmış. Yalvardım, ağladım ama o hiç etkilenmedi; dindar vecizelere sığınarak her türlü yardımı reddetti. Her insan kendi sebep olduklarına hoşgörüyle katlanmalıymış. Bu söylediği son sözdü. Yine sokaktaydım. Çok az sayıda insan vardı, evlerin pencereleri ise parlak ışıklarla aydınlatılmıştı ve kimisinden süslenmiş çam ağaçları görünüyordu.

Hiçbir durumda eve gitmek istemiyordum. Ne diyecektim? Korkuyor ve utanıyordum. Son günlerdeki tutumum şimdi bana

haksız geliyordu. Annemin içine düşeceği şaşkın öfkeyi gözümde canlandırıyordum. Her Kreuzer'i evire çevire hesaplamak zorunda olan zavallı, ezilmiş ve bana öylesine büyük umutlar bağlayan annem. Ona bu kadar çok acı ve hayal kırıklığı yaşatma hakkım var mıydı? Pişmanlığım ve korkum giderek büyüyordu. Keşke kendimi zorlayıp işten çıkmasaydım, diyordum kendime. Şimdi bana da her şey abartılı geliyordu. Geziciden duyduğum korku, işçi kızlar karşısındaki utancım ve namusum için duyduğum endişe... Şimdi daha çok, cebimde maaşımla eve gitmenin ne kadar güzel olacağını düşünüyordum. Tuna nehrine varan yola girdim. Eve böylesi bir suçla gitmektense sulara atlamak bana daha kolay görünüyordu.

En seçkin caddelerden birinde hızla, yeni hedefe, sulara doğru yürürken, bütün bedenimi sarsan hıçkırıklar arasında gözyaşı döküyordum. Şık giysili bir bey, bana seslenip akşamın bu geç saatinde nereye gittiğimi ve neden ağladığımı sordu. Bu, kurtuluşum olmalıydı; mutlaka Tanrının bir işaretiydi bu! Yine umutla doldum ve beyefendiye derdimi anlattım. İki Gulden'e ihtiyacım vardı, yoksa eve gidemezdim. Beyefendi ne kadar sevecen, ne kadar iyi yürekli konuşuyordu benimle. Bana on Gulden verecekti, ama onunla gitmeliymişim çünkü yanında parası yokmuş. Beni engelleyen şey neydi bilmiyorum, ama tüm çaresizliğime rağmen adamın evine girmedim. Beni sokmak istediği evin önüne kadar geldim ve kendisi parayı getirene kadar dışarıda beklemek istedim. Beni ikna etmeye çalışıp kolumdan çekmeye çalışınca kendimi kurtarıp koşarak uzaklaştım. Çılgınca bir korkuya kapılmıştım. O beyefendinin bana yönelttiği bakışlar öyle ürkütmüştü ki beni, nereye koştuğuma bakmadan evin yolunu tuttum. Burada uzun süredir beni arayan ve beni sormak için fabrikaya gitmeye hazırlanan ağabeyimle karşılaştım.

Bu Noel akşamının devamında neler olup bittiğini anlatmam gerekir mi? Ne annemin ne de ağabeyimin içimde neler olup bittiğini, neden böyle davrandığımı anlamamalarını ve beni affedememelerini? Beni kötülükle ve tembellikle suçladılar. Tembelmişim! Başka çocukların bebeklerle oynadığı ve okul sıralarında

oturduğu, kollanıp bakıldığı bir yaşta ben çalışmanın ağır boyunduruğunu taşımak zorunda kaldım. Evet, başka çocukların tüm o mutlulukların tadına vardığı bir yaşta ben, çocuklara özgü kahkahaları çoktan unutmuş ve benim için yazılmış kaderin çalışmak olduğu duygusundan başka bir şey bilmez olmuştum.

Çocukluğumun yükü, uzun yıllar boyunca ruhumun üzerinde ağır bir baskı oluşturdu ve çok erken yaşlarda ciddi, neşe nedir bilmeyen bir insan olmama neden oldu. Bütün bunları aşmama yardımcı olmak için çok şey gerekti, yaşamıma büyük bir şeyin girmesi gerekti.

Yeniden iş buldum. Çalışma azmimi göstermek için önüme çıkan her işe girdim ve daha birçok deneyim yaşadım. Sonunda her şey düzelmeye başladı. Son derece iyi bir üne sahip, büyük bir fabrikaya önerildim. üç yüz kadın işçi ve yaklaşık elli erkek işçi çalışıyordu burada. altmış kadının çalıştığı büyük bir salona götürüldüm. Pencerelerin önünde on iki masa duruyor ve her bir masada dört kız oturuyordu. Görevimiz, üretilen malı ayrıştırmaktı. Başkaları da bunları sayıyordu, üçüncü bir grup ise damgalıyordu. Sabah saat yediden akşam yediye kadar çalışıyorduk. Öğleleri bir saat, akşam üzeri de yarım saat paydosumuz vardı. Çalışmaya başladığım haftanın içinde, çalışılmayan bir bayram günü olmasına karşın, işe yeni başlayanlara verilen tam ücreti verdiler. Bu dört Gulden'di. Bu kadar iyi bir ücreti hiç almamıştım bugüne kadar. Ayrıca iyi bir performans gösterirsem, birkaç ay sonra elli Kreuzer zam alabileceğim söylenmişti. Bu zammı altı hafta sonra aldım ve altı ay sonra haftalık ücretim beş Gulden'e yükselmişti. Daha sonraları ise altı Gulden aldım.

Kendimi neredeyse zengin hissediyordum. Birkaç yıl içerisinde ne kadar para biriktirebileceğimi hesaplıyor ve adeta hayal aleminde uçuyordum. Yokluğun en kötüsüne alışık olduğum için şimdi beslenmeye daha fazla para ayırmak müsriflik olacaktı. Benim için açlık hissi duymamam yeterliydi, besinin ne olduğu önemsizdi. Tek istediğim güzel giyinmekti. Pazar günü kiliseye gittiğimde kimse benim bir fabrika işçisi olduğumu anlamamalıy-

dı. Çünkü işçiliğimden utanıyordum. Bir fabrikada çalışmak bana her zaman aşağılayıcı bir şey gibi gelmişti. Henüz çıraklık yaparken, fabrika işçisi kızların kötü olduklarını, namussuz ve arsız olduklarını duyardım. Onlar hakkında en utanç verici biçimde konuşulurdu ve bu yanlış düşünceleri ben de benimsemiştim. Şimdi ben de, sayısız kızın çalıştığı bir fabrikaya gidiyordum.

İşçi kızlar yakınlık gösteriyor, nasıl çalışılacağını sevecenlikle öğretiyor ve fabrikanın adetleriyle tanıştırıyorlardı. Ayrıştırma bölümündeki kızlar, seçkin personel sayılıyordu. Makine bölümündeki işçileri ustabaşı işe alırken, bu bölümde çalışacak kızları patronun kendisi seçiyordu. Diğer bölümlerde kadın erkek işçiler bir arada çalışıyordu, benim çalıştığım salondaysa yalnızca kadın işçiler vardı. Erkekler yalnızca yardımcı kuvvet olarak çağrılıyordu. Ayrıştırılmış, sayılmış ve damgaları basılmış ağır ürün balyaları, depo olarak kullanılan avluya aktarılacağı zaman gelirlerdi. Öğle yemeklerimizi fabrikada yiyebiliyorduk. Hava güzel olduğunda camekân bir çatısı bulunan avluda, balyaların üzerinde oturuyor ya da onlara dayanıyorduk. Kışın makine bölümüne gitmemize izin verilirdi. Çok daha rahat olabilecek ayrıştırma bölümünde ise kalmamız yasaktı. Çünkü mallara "yiyeceklerimizin" kokusu sinebilirdi.

Fabrika yakınlarında oturan işçiler evlerine gidiyordu. Bunlar aramızdaki en şanslılardı. Çünkü sıcak ve daha iyi şeyler yiyebiliyorlardı. Birkaç hafta boyunca ben de yemek yemek için tanıdıklarımızın yanına gittim. Fakat bu tam bir eziyetti. 25 dakika hızlı bir biçimde yürümem gerekiyordu, sonra sıcak yemeği büyük bir aceleyle mideye indirip yine büyük bir hızla işe dönmem gerekiyordu. Oraya soluk soluğa, kovalanmış gibi varıyordum. Buna uzun süre dayanamadım ve yeniden fabrikada yemeye başladım.

Kadın işçilerin, ne kadar keder ve yokluk dolu bir yaşamları olduğu, bu fabrikadaki kadınlardan ölçülebilir. Burada bilinen en iyi çalışma koşulları hüküm sürüyordu. Komşu fabrikalardan hiçbirinde bu kadar yüksek bir ücret ödenmiyordu ve burada çalışanlara genel olarak gıpta ediliyordu. Okul çağını geride bırakmış 14 yaşındaki kızlarını bu fabrikaya sokabilen aileler, kendi-

lerini mutlu sayıyorlardı. Her işçi kız, işverenin takdirini kazanmak ve işten atılmamak için büyük bir gayretle çalışıyordu. Hatta evli işçi kadınlar, uzun yıllarını bir meslek edinmek için harcamış kocalarını bu fabrikaya yardımcı işçi olarak sokmaya uğraşıyordu. Bu, aileye daha güvenceli bir varlık koşulu sağlayacaktı. Ve bu "cennette" bile işçilerin hepsi çok kötü besleniyordu. Öğle saatinde fabrikada kalanlar, birkaç Kreuzer karşılığında salam ya da peynir artığı alıyordu. Kimisi yağlı ekmek ve ucuz meyve yiyor, kimisi de bir bardak bira içiyor, ekmeğini ona banıyordu. Bu şekilde beslenmeyi düşünmek bile midemizi bulandırdığından, beş Kreuzer karşılığında lokantadan çorba ya da sebze alıyorduk. Yemekler çoğu zaman çok kötü hazırlanıyordu ve kullanılan yağın kokusu berbattı. Genellikle öyle iğrenirdik ki yemeği döker ve ekmeğimizi katıksız yemeyi yeğler, öğle sonrası için yanımızda getirdiğimiz kahveyi düşleyerek avunurduk.

Fabrika sahibi, öğle yemeğimizi yediğimiz sırada sıklıkla avludan geçerdi. Bazen durur ve ne gibi "güzel" şeyler yediğimizi sorardı. Keyfi özellikle yerindeyse ya da konuştuğu işçi kız güzelse ve sızlanmayı beceriyorsa, o zaman kendisine daha iyi bir şeyler alsın diye ona para verirdi. Bu beni hep öfkelendirirdi; bana utanç verici gelir ve gerginlik duyardım.

Bir haşlamacıya gitmeyi de denedik. Orada sekiz Kreuzer karşılığında çorba ve sebze alınabiliyordu. Bazen iki kişi birleşerek bir sekiz Kreuzer daha ekleyince bir parça haşlanmış et de alınabiliyordu. Ben de bir süre gittim bu haşlamacıya; yeniden hastalanmıştım ve doktor bana iyi beslenmemin en önemli şey olduğunu söylemişti. Ama durumum düzeldikten ve biraz güçlendikten sonra bu büyük harcama bana yine müsriflik gibi gelmeye başladı. Çünkü kara günler için kenara biraz para koymak istiyordum.

Ailelerinden destek alabilen kızlar biraz daha iyi beslenebiliyordu. Ancak bunlar sayıca çok azdı. Çoğu zaman işçi kadınların ailelerinin geçimine katkıda bulunması ya da çocukları için boğaz parası ödemeleri gerekiyordu. Bu anneler ne kadar da fe-

dakârdı! Çocuklarının durumunu biraz daha rahatlatmak ve çocuklarına iyi baksın diye bakıcı kadına hediyeler alabilmek için kuruş hesabı para biriktiriyorlardı. Birçok kadın işçi, işsiz kocalarını da geçindirip, evin geçimini tek başlarına yüklendikleri için çifte bir yoksulluğa katlanmak zorundaydı. Fabrika işçisi kızların dillere düşen havailiğinin ne olduğunu da öğrendim. Kuşkusuz dansa gidiyorlardı, sevgilileri de vardı. Bazıları akşamları otuz Kreuzer karşılığında bir tiyatro oyunu izleyebilmek için öğleden sonra üçte bilet kuyruğuna girerdi. Yazları gezintiye çıkarlar ve birkaç Kreuzer yol parasını ödememek için saatlerce yürürlerdi. Azıcık kır havasını solumanın cezasını günlerce sızlayan ayaklarla öderlerdi. İstenirse bütün bunlara havailik denebilir, hatta zevk düşkünlüğü ve ahlaksızlık olarak da tanımlanabilir; ama buna kim cesaret edebilir?

Arkadaşlarımda, o hor görülen fabrika kızlarında, başkalarının yardımına koşmak söz konusu olduğunda olağanüstü bir fedakârlığa tanık oluyordum. Bir aile, güç duruma düştü mü, yardım etmek için para toplayan onlardı. Birçoğu da on iki saat fabrikada çalışıp bir saat eve dönüş yolu yürüdükten sonra, bu işi öğrenmedikleri halde çamaşır dikerlerdi evlerinde. Eski elbiselerini söker ve ayırdıkları parçaların yardımıyla ölçü alarak yenilerinin kumaşını keserlerdi. Sonra da bunları geceleri ve pazar günleri dikerlerdi.

Öğle ve ikindi paydoslarında da eli boş durmak yoktu. Kısıtlı yiyeceğin yenilmesi çabucak biter, sonra elişleri çıkarılır, çorap örülürdü. Tüm bu çabaya ve tüm tutumluluğa karşın hepsi yoksuldu ve hepsi de işlerini kaybetme düşüncesi karşısında titrerdi. Hepsi boyun eğer ve ustabaşıların her türlü haksızlığına katlanırlardı, yeter ki bu iyi işi kaybetmesinlerdi, yeter ki ekmeksiz kalmasınlardı.

Kimi zaman kızların başına büyük bir talihsizlik gelirdi. Ustabaşılardan biri ona göz koymuştur ve ayrıcalıklı davranıyordur. Kız karşılık vermeyince birden tutumunu değiştirir ve kız artık hiçbir işi doğru yapamaz olur. Terfi edemez ve ücreti artırılmaz,

Noel süsü yapan bir atölyede işçi kadınlar (1912)

bunun yerine uyarı cezaları alır. Ardından işten atılmakla tehdit edilir. Bu duruma düşen genç kızın üstüne öyle varılır ki, artık dayanamaz olur ve işi kendi bırakıp giderdi.

Başına böyle şeyler gelen birkaç kız hakkında sonra kötü dedikodular yayılmıştı. Kulaktan kulağa, adı belli sokaklarda göz alıcı kıyafetler içinde görüldüğü ya da erkekleri cezbetmek için pencereden sarktığı söylenmişti. Böyleleri aramızda mahkûm edilir ve ben de onlara büyük bir öfke duyardım. Kimse, kızcağız başında direnmeseydi ve ustabaşıya yüz çevirmeseydi sonuç farklı mı olacaktı diye düşünmezdi.

O zamanlar gizli ve de aleni fahişelikten haberim yoktu, hatta bu kelimeyi ömrümde duymamıştım daha. Sonraları, neden ve sonuç ilişkilerini daha iyi değerlendirebildiğimde, bu kızlar hakkında farklı düşünmeye başladım. Özellikle de bu fabrikada çalıştığım uzun yıllar sırasında, ayrıcalıklı konumuna bir ustabaşıyla hangi ilişkiler sayesinde kavuştuğu söylenen kimi kıdemli kadın işçiyi tanıdıkça. Ya da başka birinin bir ustabaşıyla kavgaya tutuştuğunu gördükçe. Çünkü ustabaşı artık ondan sıkılmıştır ve birden onu ezmeye başlamıştır. Başka birini rahat rahat "mutlu edebilmek" için onun işten ayrılması için elinden geleni yapmaktadır.

Geçmişte bütün bunlara kafa yormazdım. Her zaman yalnızca işimi doğru yapmaya ve kimseyle muhatap olmamaya çabalıyordum. Üstelik çalıştığım bölümde böyle olaylar olmazdı. Bizim ustabaşımız bize asla güzel, insani sözler söylemezdi. Türünün en berbatından bir tirandı ve biz işçi kızlara yalnızca bir köle sürüsü olarak bakıyor olmalıydı. Ondan şikayetçi olmaya kimse cesaret etmedi. Yöneticiler arasında en gözde eleman sayılıyordu. O da onlara büyük, tereddütsüz bir sadakatle bağlıydı. Bir zamanlar kendisinin de aynı fabrikada bir işçi olduğunu çoktan unutmuşa benziyordu...

Annemi asla terk etmek istemiyordum ve artık çalışmak zorunda kalmaması için çabalıyordum. En az işçi arkadaşlarım kadar tutumluydum ve bir gün birkaç Kreuzer fazla harcadıysam, bunu telafi etmek için ertesi gün kelimenin gerçek anlamıyla aç

kalıyordum. Böylece bir servete kavuşamayacağımı artık anlamıştım; ama anneme bakmak ve kara günler için, bir hastalık anında onu, büyük bir nefret duyduğu hastanelere yatırmak zorunda kalmamak için para biriktirmek istiyordum. Diğer işçi kızlar gibi ben de kendimi bu fabrikada çalışmaktan dolayı şanslı sayıyor ve azarlanmama neden olabilecek her şeyden büyük bir ürkeklikle kaçınıyordum.

"Velinimetim" hakkındaki genel fikir onun "iyi bir bey" olduğuydu. İnsan emeğinin sömürüsünün ne kadar büyük kazançlar sağladığını, tam da bu fabrikatörde görmek mümkündü: Öteki işverenlerin birçoğuna göre işçilere gerçekten daha yüksek bir ücret verirdi; hasta olduklarında ücretlerini haftalar boyunca ödemeyi sürdürürdü; bir ölüm olayında geride kalanlara hatırı sayılır bir miktar para yardımı yapardı ve biri sıkıntısını anlatıp yardım dilediğinde hiçbir zaman reddetmezdi. Bütün bunlara karşın fabrikasında çalışan kadın ve erkek işçilerin üretken emekleri sayesinde zengin olmuştu.

Her şeye rağmen tam da bu fabrikada nasıl sosyal demokrat olduğumu ileride anlatacağım. Şimdilik kendimi artık yoksul saymıyordum. Kendimize nefis bir yemek hazırladığımız pazar günlerini hep sabırsız bir sevinçle beklerdim. Yirmi Kreuzerlik et alırdık ve onu pişirme görevi benimdi. İleride, ücretim arttığında, yemeğimiz "daha da" iyi olmaya başladı ve yanına küçük bir bardak tatlı şarabı bile gözden çıkarabiliyordum.

Tam anlamıyla hayatımdan hoşnut olmam için yalnızca bir şeyin eksikliğini duyuyordum. Bütün iş arkadaşlarım cemaate resmen kabul edilme törenini yapmışlardı. Törenin ne kadar harika geçtiğini ve vaftiz annelerinden aldıkları hediyeleri anlatıp dururlardı. Ama benim kabul törenim henüz yapılmamıştı, çünkü annem birinden vaftiz anneliği yapmasını isteyemeyecek kadar gururluydu. Ne kadar istese de gereken beyaz elbiseyi ve diğer aksesuarları alamıyordu; böylece hep beklemek zorunda kalmıştım. Ne zaman, resmi törenin yapıldığı günlerde gazetelerde yoksul bir çocuk için bir vaftiz annesi ya da babası bulunduğu haberi çıksa, annem bana şansımı denememi, kiliselerin önünde

durmamı salık verirdi; ya da yeterince para kazanıp gerekli şeyleri kendim almam gerekecekti.

On altı yaşındayken, ilk evlenme teklifimi aldığımda, büyük bir ciddiyetle karşı çıktım: Ama ben daha vaftiz edilmedim ki! Gerçek bir katoliğin bu resmi kabul törenini gerçekleştirmeden evliliği düşünmesi bile olanaksızdı bana göre. Artık on yedi yaşındaydım ve daha fazla beklemek istemiyordum. Geliri oldukça iyi bir gençle nişanlı olan bir iş arkadaşım benim vaftiz annem olmayı kabul etti. Taksitle satış yapan bir mağazadan kendime açık renkli güzel bir elbise, bir çift şık ayakkabı, ipek bir şemsiye, kibar eldivenler ve hepsini taçlandıran çiçeklerle bezeli bir şapka aldım. Bunlar benim için bir hazineydi! Yanı sıra açık arabada yolculuk, piskopos tokadının atıldığı kilisedeki merasim, sonra bir gezinti, bir dua kitabı ve birkaç gerekli hediye. İşte şimdi kendimi tam olarak ergin bir kişi olarak hissediyordum.

Annem de çalışmaya gitmiyordu artık, evde yaptığı kimi işlerle biraz para kazanıyor ve ev işlerine bakıyordu. İki penceresi olan bir oda tutmuştuk ve yanımızda yine küçük ağabeyim kalıyordu, üstelik bu kez bir yatak ortağı yoktu. Pazar günleri artık bir pencere kenarında kitap okuyabiliyordum. Gerçi bu pencere yalnızca dar bir avluya bakıyordu, ama ben son derece mutluydum. Kitaplarım da daha nitelikli olmaya başlamıştı, aralarında klasikler de vardı. Özellikle *Lenau*'un şiirleri beni çok etkiledi. "Anna"sını ezberledim, sonra "Klara Hebert"i ve "Albingens'liler"i. *Wieland*'ın "Oberon"una hayrandım; *Chamisso*'nun "Aslan Gelin"ini de ezberledim. *Goethe*'den o zamanlar henüz hoşlanmıyordum. Onu "edepsiz" buluyordum ve kimi dizilerini tamamen "ahlaksız" olarak yargılıyordum. Goethe'yi giderek daha büyük bir ilgiyle okumama neden olan "Seçim Akrabalıkları"ydı. Sonradan da "Iphigenie" ve "Doğal Kız Çocuğu" en sık okuduğum eserlerindendi.

Bedensel olarak da daha güçlü ve dirençli olmuştum. Gerçi yüzüm soluktu; ama iş arkadaşlarımdan hangisinin değildi ki? Gerçek anlamda sağlıklı olmama karşın, geçmişte yaşadığım hastalıklı durumumu unutamıyordum. Geçmişimin bu karanlık göl-

geleri peşimi bırakmıyor, kimi zaman çok yıpratıyorlardı beni. Önemsenmeyecek en küçük şeylerde yeniden hastalanacağımın belirtilerini görüyordum. Bir göz seğirmesini ya da gözlerimin bir an için kararmasını, ölesiye korktuğum o durumun işaretleri olarak algılıyordum. Böyle durumlarda günlerce içine düştüğüm korku psikolojisinden kurtulamıyor, geceleri dehşet içinde yerimden sıçrıyor ve anneme sarılıyordum. Annem de benimle birlikte acı çekiyordu. Komşu kadınlar, sık sık başvurulan, batıl inançtan kaynaklanan bütün o şeylere dendiği gibi bir dizi kocakarı ilacı biliyorlardı. Hep yeniden haftalar süren melankolik bir duruma düşerdim, iş arkadaşlarım da bunu karasevda olarak yorumlardı. Onlara hüznümün nedenini hiçbir zaman anlatmadım. Bu konuda konuşmak istemiyordum. Hastalığımdan söz etmemin bile, onun yeniden hortlamasına yeteceğini sanıyordum.

Çevremden, kutsal bir yerin ziyaretiyle, akla gelebilecek her türlü derde deva bulunduğunu duymuş ve bunu da denemeye karar vermiştim. Bu kutsal yerde tüm yüreğimle dua ederek korktuğum ve sürekli, canlı bir tehlike olarak hissettiğim hastalıktan tamamen kurtuluşumun çaresini aramak ve dileğimin yerine geldiğini gösteren bir işaret görmek istiyordum. Üç saat uzaklıktaki kutsal yere yürüyerek gittik. Yoğun dindar duygularla doluydum.

Karar vermekte zorlandığım bir tek şey vardı; bütün dertlere deva kutsal resme yaklaşmadan önce günah çıkarmak ve kutsanmış ekmeklerin dağıtıldığı ayine katılmak gerekiyordu, oysa ben oldum olası buna karşı engelleyemediğim bir antipati duyardım. Buna karşın uzun yolu aç karnına yürümüştüm; çünkü kutsal ekmek aç karnına kabul görürdü ancak.

Günah çıkarma taburesinin üzerine diz çöktüğüm zaman, ne diyeceğimi bilemedim. Peder, günahlarımla yüzleşmemi bekliyordu. Ne var ki aklıma işlemiş olabileceğim herhangi bir günah gelmiyordu. Nihayet peder bana sorular sormaya başladı; bunların arasında aklımı karıştıran ve beni rencide edenler de vardı. Hepsini hayırla yanıtladım ve küçük bir kefaretle gönderildim. Kefaretimi yerine getirdim ama kutsamaya katılmadım. Tüm dini bütünlüğüme rağmen, kutsal ekmeğin mucizevi etkisine inanmayı

başaramıyordum; oysa tanrıya ve onun her şeyden büyük kudretine, azizlere ve onların himmetine inanıyordum. Ancak göstermelik şeylerden her zaman içgüdüsel bir antipati ve kuşku duyardım. Çarmıha gerilmiş İsa karşısındaysa bir o kadar sarsılmaz bir inançla dua ettim. Kutsal yerde dua etmeye gelince, burada korkunç bir izdiham egemendi. Herkes tahtadan kurtarıcının çiviler tarafından delinmiş yerlerini öpebilmek için dizlerinin üzerinde sürünerek ilerliyordu. Ben de aynısını yaptım ve o gün yüzlerce kişinin, hastaların ve sağlıklıların, benden önce kendi dudaklarını değdirdikleri yerlere dudaklarımı değdirdim. Koridorlarda, bu kutsal yerde deva bulmuş kişiler tarafından bütün o mucizeler için yapılmış adakları hayranlık duyarak gezdim. Çoktan kaybedildiği düşünülen bir elin sağlık buluşuna teşekkür etmek için çok sayıda gümüş ve altın el "adanmıştı". Sakat bir bacağın iyileşmesinin anısına değnekler konulmuştu. Sayısız tabloda kurtuluş sahneleri resmedilmişti. Birinde bir çocuk yüksek bir kattan düşüyor ama kutsal Meryem'in müdahalesi sayesinde yara almadan kurtuluyordu. Diğer bir resimde, bir çocuk yangından kurtarılıyordu. Kuşkusuz bir itfaiyecinin kahramanca davranışı nedeniyle değil, cennetin kraliçesi Meryem sayesinde olmuştu bu. Yine ürken atların toynakları altında kalmış ama kutsal kişinin yardımı sayesinde yaralanmadan kurtulan resimleri de büyük bir hayranlıkla izleme şansına eriştim. Ölüm tehlikesinden kurtuluşun her türlüsüne adaklar vardı. Kötürümlükten kurtuluşa, iflastan kurtuluşa ve iyi bir evlilik bağı için de. Mucizevi bir şekilde deva bulanlar adaklarını yerine getirmişti. İthaflarda bütün bu mucizeleri okumak mümkündü.

Ömrümde öylesine çok sonuçsuz yardım ve aman dilemiştim ki, hiç kuşku duymadığımı söyleyemem. Ama ben de adamak üzere kendime bir mum satın aldım; oysa adağın gerçekten kabul edilmesi için, mum yanıp bitene kadar yanında kalmak gerektiğini henüz öğrenmemiştim. Sonraları farkına vardım ki, adanan mumlar tekrar tekrar satılıyor ve bu adaklardan yalnızca mum fabrikatörleri kazanmakla kalmıyor, ayrıca kilisenin kasasına da faizin faizi kalıyordu.

Kutsal yerin "asıl atraksiyonu", "Tanrı'nın anası"nın bir tablosuydu. Tabloya yalnızca diz üzerinde sürünerek temas edilebilen bir merdivenle ulaşılıyor ve her basamakta paternoster duası okunuyor; ancak bu şartla dileğin yerine gelmesi mümkün olabiliyordu. Basamak basamak diz üstünde sürünen kadınları gördüm ve aynını yaptım. Bu Meryem Ana ne muhteşem zenginliklerle bezenmişti! Gözlerim, o güne kadar tanık olmadığı bollukta ve görkemde gümüşe, altına ve inciye hayran kalma fırsatını elde etti. Meryem'in üstündeki her şey parıldıyor, ışıldıyordu. Fakat bu Meryem'e fazla yaklaşmak yasaktı. Bir tel örgü, bütün o değerli eşyalarıyla birlikte Meryem Ana'yı her türlü dokunuştan koruyordu. Mucizevi devalar dağıtan Meryem'e, yalnızca hürmetli bir uzaklıktan dualar okuyarak bakılabiliyordu. Gözlerimi bu görkemli parlaklığa dikerek inanç dolu ve huşu içinde ibadet ederek dileğimi dilemem gerekiyordu. Bu sırada hiçbir şekilde dış dünyayla ilişki kurulmamalıydı. Aman dileyen insanın bütün iç dünyası o anda tanrı ve Meryem Ana'yla bütünleşmeliydi. Kutsal yerin ziyaretinden belli belirsiz kuşkularla dönmüş olmam ne şaşırtıcı! Gözlerim Meryem Ana'nın servetlerine o kadar takılmıştı ki, ibadetimi gerektiği gibi yerine getirebildiğimden emin değildim.

Ziyaretin umulan etkisi de olmadı. Korkularım azalmamıştı. Bir kez daha denemek istiyordum ve daha kudretli olduğu söylenen başka bir kutsal ziyaret yerine gittik. Daha uzaktaydı, yani yol boyunca daha fazla günahın kefaretini ödeme fırsatı vardı. Temmuz ayında, sıcak bir pazar günü sabah saat dörtte yola çıktık. Beş saat yürümemiz gerekiyordu. Yol boyunca kendimize bir damla su içme hakkı tanımadık; mukaddes inayete layık olmak için sebat etmek, kefaret ödemek istiyordum. Aç, susuz, yorgun ve tepeden tırnağa toza bulanmış bir halde vardık kutsal ziyaret yerine. Öğleye kadar binlerce insan toplandı. Yalnızca kilise değil, lokantalar da tıklım tıklımdı. Ziyaretçilerin bayraklı geçiş töreniyle girdikleri kilisedeki ayin sırasında öyle bir izdiham yaşandı ki, gerçek bir ibadetten söz etmek mümkün değildi. Dur durak bilmeyen bir gidip gelme, itip kakmaydı. Ardından imdat çığlıkları ve daha da büyük bir izdiham, çünkü bu dehşetli atmosferde bayılanların dışarı çıka-

rılması gerekiyordu. Değnekleriyle güçlükle ilerleyebilen sakatlar, körleşmiş gözlerinin üstünde bandajlar taşıyanlar, annelerin kollarında taşıdıkları hasta çocuklar, doğurganlık dileyenler. Tüm bu bahtsızların yanı sıra bir de loğusa dönemini kazasız belasız atlatmak isteyen karınları burunlarında hamileler vardı. Hepsi bu çılgın boğuşmaya katılıyor, çekiştiriyor ve azarlıyorlardı... Her şey bitince de tıka basa dolan lokantalarda hesapsızca yenilip içiliyor ve gürültü patırtı yapılıyordu. Tiksinmiş ve nefret etmiştim, bir daha da hiçbir ziyaret yerine gitmedim. Henüz inancım sarsılmamıştı, ama Tanrı evinden çok, köy kiliselerinin açılış törenlerine benzeyen bir ortamda dua etmektense evde dua etmenin daha onurlu olacağı düşüncesi içimde hayal meyal olgunlaşmıştı.

Yalnızca roman ve öykü okumayı seviyor değildim, daha önce de söz ettiğim gibi klasikleri ve başka nitelikli kitapları da okumaya başlamıştım. Toplumsal olayları da canlı bir ilgiyle takip ediyordum. Viyana'da olağanüstü hal ilan edildiği zaman 15 yaşıma yeni girmiştim. Çalıştığım sokağa "Sevgili Kont Taaffe" diye başlayan bildirilerden biri asılmıştı. Anımsadığım kadarıyla, olağanüstü hal birkaç kişinin bir arada durmasını dahi yasaklıyordu. Bildiriyi büyük bir ilgiyle okudum ve büyük bir heyecan içinde iş arkadaşlarımın yanına vardım. O gün nasıl bir ruh haline kapıldığımı artık tam olarak anımsayamıyorum, ama küçük çalışma tezgâhımızın üstüne çıkıp "Kız kardeşler ve erkek kardeşler" diye başlayan ve olağanüstü halin ilanını haber veren bir konuşma yaptığımı çok iyi hatırlıyorum. Aslında olup bitenden hiç haberdar değildim, bu konularda konuşabilecek kimsem yoktu ve genel olarak bilinçli sayılabilecek demokrat bir düşünceye sahip de değildim. O zamanlar hâlâ imparatorlara ve krallara hayrandım ve soylu kişiler hayal dünyamda hiç de azımsanmayacak bir rol oynuyordu. Fakat adına politika denen her şeye canlı bir ilgi duyuyordum. Örneğin pazar günleri sık sık annemin bir tanıdığı olan yaşlı bir adamın ziyaretine gidiyordum. Çünkü bana savaşlardan ve tarihsel olaylardan söz ediyordu. Ondan, Meksika'daki Avusturya arşidükü Max'ın başına gelen imparatorluk entrikalarını tekrar tekrar dinledim.

Çıraklık yaptığım sıralarda bile bir gazete alabilmek için öğle yemeğimi gözden çıkardığım oluyordu. Ne var ki, beni ilgilendiren haberler değil, politik köşe yazılarıydı. Şimdi, sürekli bir gelire sahip olduğum için haftada üç kez çıkan bir gazete satın alıyordum. Bu katı bir katolik gazeteydi ve kendini hissettiren işçi hareketi hakkında son derece aşağılayıcı yorumlarda bulunuyordu. Gazetenin eğilimi, okuyucuyu vatanperverliğe ve dindarlığa çekmekti. İçimde iki görüş savaşıyordu. Soylu ailelerin en ufak hareketlerini bile büyük bir ilgiyle izliyordum; arşidüklerin yaptıkları ve prenseslerin sağlık durumları hakkında, en yakın çevremde olup bitenler üzerine olduğundan çok daha fazla bilgi sahibiydim. İspanya'yla birlikte XII. Alfons için yas tutuyordum ve gazetemin yayınladığı Maria Christine'nin, kollarında bebeğiyle tebaasının karşısına geçişini gösteren resmini kutsal bir emanet gibi saklıyordum. Alexander von Battenberg için, Rusya'ya savaş ve yenilgi diliyordum. Bulgaristan prensinin resmi de uzun süre sakladığım resimlerin arasında bulundu. Avusturya veliahtının ölümü beni o kadar derinden sarstı ki, günlerce ağladım. Ama yalnızca hanedanların akıbetleri değildi beni etkileyen, politik ilişkiler de heyecanlandırırdı. Gazetemde Rusya'yla savaş olasılığına dair yapılan yorumlar, yurtsever bir coşkuya kapılmama neden olurdu. Ağabeylerimi zafer kahramanları olarak savaş meydanlarından dönüşünü gözümde canlandırmaya başlamış ve en çok da kendimi, bir romanda öyküsünü okuduğum ve I. Wilhelm'in "Demir Haç" nişanı verdiği "Wörth Kahramanı" olarak hayal etmekten hoşlanıyordum.

Yanı sıra, bir iş arkadaşımın babasının bana ödünç verdiği Fransız ve Viyana devriminin tarihini okumuştum. Bütünlüklü bir fikre daha uzun süre ulaşamayacaktım. Hatta, politik yaşamda güçlü bir Yahudi karşıtı hareket geliştiğinde geçici olarak bu akıma sempati bile duymuştum. Buna neden olan şey ise bir bildiriydi. "İsrail bütün dünya halklarının üzerinde nasıl iktidar ve egemenlik kuruyor?" başlığını taşıyordu. İsrail halkına mal edilen sayısız zulümlerin yanı sıra insan kurban ettikleri masalını da buradan öğrendim. Ayrıca Yahudilerin, kendi kadınlarını ve kız-

larını korumak için "Gojim'in Kızlarının" (bunlar Hıristiyan) ırzına geçmeye kalkıştıklarını da okudum. Beni en çok etkileyen bu iddia oldu. Yahudi saldırılarının püskürtülmesinde bir katkımın olmasını istiyordum ve şimdiye kadar giysilerimi aldığım Yahudi dükkânından artık alışveriş etmemeye karar verdim. İş arkadaşlarımı da aynı yönde hareket etmek için ikna etmeye çalıştım. Aynı sıralarda anarşist bir grup eylemleriyle gündeme geldi. Bazı, gizemli cinayetler anarşistlerin sırtına atılıyor ve polis bunu, yükselişe geçen işçi hareketini bastırmakta kullanıyordu. Bütün bunları büyük bir ilgiyle takip ediyordum. Kadınların gazetelerde okumayı tercih ettikleri şeylerse beni hiç ilgilenmiyordu. Şöyle böyle bir göz bile atmıyordum... Anarşistlerin yargılanmalarını ise tutkulu ve katılımcı bir ilgiyle takip ediyordum. Tüm konuşmaları okuyordum. Her zaman olageldiği üzere, gerçekte merak edilen *sosyal demokratların* da aralarında bulunması nedeniyle onların düşüncelerini de öğrenmeye başladım. Coşkulanmıştım. Gazetelerden tanıdığım her sosyal demokrat, benim için bir kahramandı. Kendimin de onların mücadele arkadaşları haline gelebileceğim, aklımın ucuna gelmiyordu. Onlar hakkında okuduklarım bana öyle yüce, o kadar üstün geliyordu ki, benim gibi cahil, tanınmayan ve zavallı bir yaratığın, günün birinde onların çabalarının aktif bir parçası olacağı düşüncesini bile herhalde fantastik bir düşünce olarak algılardım.

İşçiler arasında bir kıpırdama yaşanmaya başladı; işsizlik büyük bir yaygınlığa ulaşmış, kimi işkolları tümüyle durma noktasına gelmişti ve polis, hoşnutsuzluğu ve artan sefaleti şiddetle bastırabileceğini düşünüyordu. Meslek birliklerini dağıttı ve dayanışma sandıklarına el koydu. Kuşkusuz bunlar, öfkenin artmasına neden oldu; gösteri yürüyüşleri patlak verdi. Bunlar tekrar tekrar yaşanınca, "tehdit" altındaki caddeleri asker işgal etti. "Tüfek omza" ve "ata bin" komutlarıyla hizalandılar. Akşamları büyük bir heyecanla fabrikadan aceleyle fırlıyor ve olayların yaşandığı meydanlara koşuyordum. Askerler beni ürkütmüyordu, bulunduğum yerden ancak her yer "boşaltıldığında" ayrılıyordum.

Sonraları evlenen bir ağabeyimle birlikte kalmaya başladık. Onun yanına iş arkadaşları geliyordu, aralarında bilgili işçiler vardı. İşkollarıyla ilgili çıkan bir gazete okuyorlar ve ben de bu gazeteyi ilgiyle takip ediyordum. Bu işçilerden biri özellikle bilgiliydi ve en çok onunla sohbet etmeyi seviyordum. Çok yer gezip görmüştü ve anlatabileceği çok şeyi vardı. Hayatımda tanıştığım ilk sosyal demokrat oydu. Bana birçok kitap getiriyor ve anarşizm ile sosyalizm arasındaki farkları açıklıyordu. Cumhuriyetin ne demek olduğunu da ilk kez ondan öğrendim. Ve eskiden hanedanlara duyduğum bütün o içten bağlılığa karşın, cumhuriyet devlet biçiminin doğru olduğuna karar verdim. Her şeyi öyle somut, öyle yakın görüyordum ki, bu devlet ve toplum sisteminin alaşağı edileceği ana dek geçmesi gereken haftaları sayıyordum adeta.

İlk sosyal demokrat parti gazetesini de bu işçiden aldım. Onu düzenli olarak satın almıyor, ve ne yazık ki birçoğunun yaptığı gibi yalnızca arada bir alıyordu. Bense ondan bana gazeteyi her hafta getirmesini istedim, sonra kendim düzenli abone oldum. Teorik makaleleri hemen anlayamamıştım, ama işçi sınıfının acıları hakkında yazılanları anlıyor ve kavrıyordum. Ancak bunların ışığında kendi kaderimi anlamayı ve değerlendirmeyi öğrendim. Katlandığım her şeyin tanrı yazgısı olmadığını, tersine toplum düzenindeki eşitsizliklerden kaynaklandığını öğrendim. İşçilere karşı çıkarılmış yasaların keyfi bir biçimde kullanılması, beni sınırsızca öfkelendiriyordu. Almanya'da, sosyalistlerin büyük acılar çektiği o sosyalistler yasasının kaldırılmasını, partili olmamama ve kimseyi tanımamama rağmen büyük bir coşkuyla karşıladım. Hatta herhangi bir toplantıya katılmış değildim henüz; kadınların da toplantılara katılabileceğini bile bilmiyordum. Ayrıca tek başına bir lokantaya gitmek benim o güne kadarki anlayışıma tamamen zıttı. Benim anlayışıma hitap etmeyen hiçbir topluluğa girmemek için hemen her eğlenceden, her ortamdan kaçıyordum. Annem de sürekli olarak "namuslu bir kız evinde oturur" öğüdünü verirdi. Böylece, aynı düşünceleri, aynı anlayışları paylaşan insanlarla bir arada olmanın büyük özlemini yarı bilinçli bir biçimde çekerken, hâlâ hep evde oturuyor, ya kitap okuyor ya da bir elişiyle uğraşıyordum.

Düşüncelerimi eski, efkârlı duygusallığımdan biraz kurtardıktan sonra fabrikada bambaşka bir kişiliğe büründüm. Geçmişte, iş arkadaşlarımla fazla yakınlık doğmasın diye hep yalıtırdım kendimi. Önceleri bu utangaçlık ve çekingenlik olarak yorumlanırdı, sonra bir değişiklik olmayınca bu kibir olarak algılandı. Fakat her zaman alçakgönüllü olduğum ve bir işçi arkadaş için ortak bir yardım organize etmek gerektiğinde kendimi asla dışlamadığım için süreç içerisinde kişiliğime alışıldı. Paydoslarda kızlarla laflayan erkek işçiler de bir süre sonra beni kendi halime bıraktılar. Sohbetlere katılmadığım ve erkeklerle konuşmaya yanaşmadığım için arada bana kendini beğenmiş dendiği de oluyordu. "Kendini kontlara layık görüyor" deniyordu sık sık.

Önümde bir amaç belirdiği, bilincine vardığım şeyleri bütün insanların bilmesi gerektiği düşüncesiyle dolup taştığım bu anda, bütün çekingenliğimi bir kenara atmıştım. İş arkadaşlarıma işçi hareketi hakkında okuduğum her şeyi anlatır olmuştum. Benden rica ettiklerinde eskiden de anlatırdım. Fakat Ohnet'in "Kulübe Sahibi" ya da herhangi bir kraliçenin maceraları yerine şimdi baskıyı ve sömürüyü anlatıyordum. Az sayıda kişinin elinde birikmiş servetlerden söz ediyor, karşıt örnek olarak ayağında ayakkabısı olmayan kunduracıları, üstünde giysisi olmayan terzileri veriyordum. Öğle paydoslarında sosyal demokrat gazetenin makalelerini yüksek sesle okuyor ve dilim döndüğünce sosyalizmin ne demek olduğunu anlatıyordum. Anarşistlerle sosyalistler aynı kefeye konulduğunda, davamı büyük bir tutkuyla savunuyordum.

Çalışmalarım fark edilmedi değil; ustabaşılar dikkatle izlemeye ve hakkımda konuşmaya başladılar. Bense uyarı almama sebep olacak herhangi bir şeye yol açmamak için büyük bir gayret gösteriyordum. Eskiden diğer işçiler gibi ben de sık sık işe geç gelirdim. Artık dakik olmayı alışkanlık edinmiştim. İşim konusunda son derece titiz davranıyordum, büyük bir davaya hizmet etmek isteniyorsa küçük şeylerde de görevini eksiksiz yerine getirmek gerektiği düşüncesi içimde içgüdüsel olarak olgunlaşmıştı. O

zamanlar bu görüşü böyle dile getirmeyi henüz beceremezdim ama bu görüş doğrultusunda hareket ediyordum. Öğle paydoslarında, tutku ve coşkulu bir biçimde gazetemi yüksek sesle okuduğum ve açıklamaya çalıştığımda, arada bir büro personeli yanımızdan geçerdi. Başlarını sallayarak birbirlerine, "bu kız tam bir erkek gibi konuşuyor," derlerdi.

Artık gazetemi her hafta kendim alıyordum. Sosyal demokrat gazetenin satış bürosuna ilk kez ayak bastığımda, kutsal bir yere giriyor duygusuna kapıldım. Ve "Kırılmaz İrade" sloganı altında Alman sosyal demokrasisinin seçim fonuna ilk on Kreuzer'imi bağışladığım zaman, kendimi artık büyük bir mücadele kitlesinin bir halkası olarak görmeye başlamıştım. Oysa hâlâ hiçbir derneğe üye değildim ve ağabeyimin arkadaşının dışında henüz hiçbir sosyal demokratla konuşmamıştım.

Gazetemde her zaman "yeni aboneler kazanın", "gazetenizi dağıtın" çağrılarını okuduğum için bu yönde çaba harcıyordum. Bir süre sonra haftada bir yerine iki, sonraları üç ve sonunda da on tane satın alabildiğimde duyduğum sevinç hiçbir şeyle karşılaştırılamayacak kadar büyüktü. Gazeteleri almaya gidişim, her zaman bayram günlerine özgü bir duyguyla dolmama neden oluyordu. Eskiden kiliseye giderken yaptığım gibi en güzel elbisemi o gün giyerdim.

Sosyal demokrat gazetede din hakkında çok az yazı çıkmasına karşın bütün dini hurafelerden kurtulmuştum. Bu birdenbire olmadı, zamana yayılmış bir süreci gerektirdi. Artık tanrıya ve öteki dünyaya inanmıyordum; ama hep yeniden kuşkuya düşüyordum, belki de bir şey vardı. Gündüz fabrikadaki kızlara, dünyanın altı günde yaratılışının yalnızca bir masal olduğunu, her şeye kadir bir tanrının olamayacağını, çünkü, eğer var olsaydı bu kadar çok insanın bu kadar fazla acı çekmeyeceğini kanıtlamaya çalışıyor, ama akşamları yatakta yatarken yine de ellerimi birleştiriyor ve gözlerimi Meryem Ana'nın resmine kaldırıyordum. Elimde olmadan "belki de vardır" diyordum kendime. Beni bu tür kuşkuların kemirdiğini asla kimseye söylemezdim. Yine de Sibirya hakkında anlatılanları ve Petersburg'un Schlüsselburg kalesinden ka-

muoyuna ulaşan ve gazetemde okuduğum o korkunç olayları öğrendiğimde, bunları arkadaşlarıma, insanların kaderini belirleyen bir tanrının olamayacağını kanıtlamak için kullanıyordum.

Sosyal demokrat inancım giderek daha belirgin olmaya başlıyor ve fabrikada birçok şeye katlanmak zorunda kalıyordum. Elindeki zalim gücü, bölümümüzün tamamına uygulayan ustabaşım, her zaman gaddar ve somurtkandı. Artık gözüme tam bir şeytan olarak görünüyordu. Gerçek anlamda nefret ettiğim ilk insandı o. Ustabaşının etki alanından yıllar önce kurtulmama rağmen, onu hatırladığımda bütün o kin ve nefreti hâlâ aynı yakıcılıkla duyarım. Yıllar içerisinde fabrikadaki şartlar kötüleşmişti. Bunun önemli bir bölümünün sorumlusu da oydu. Yalnızca haksız bir uyarıya karşı çıkmaya kalkışmış olsa bile, onun öfkesini üzerine çeken herkesin fabrikadaki varlığını tam bir cehennem hayatına çevirebiliyordu. Bugüne kadar ona, benimle özel olarak ilgilenmesi için fırsat vermemiştim. Artık durum değişmeye başladı; çünkü o da çalışanlar üzerindeki etkimin farkına varıyordu. Bu hiç hoşuna gitmemişti ve beni gözetlemeye başladı. İşimi özel olarak kontrolden geçirmeye başladı. Eskiden günde bir kez denetlemekle yetindiyse ve çoğu zaman buna bile gerek duymadıysa, artık günde on kere gelmeye başlamıştı. Bir an bile, gelip de işimi karıştırıp bir hata aramayacağından emin olamıyordum. Bir bardak su içmek için ayağa kalktığımda arkamdan geliyor, içmemi bekliyor ve yeniden masama dönene kadar peşimi bırakmıyordu. Attığım her adım, yaptığım her hareket onun tarafından izleniyordu. Bir gün işverenim benimle konuşarak ustabaşımın işimden hoşnut olmadığını söyledi. Sözlerini bitirirken, "Unutmayın ki bakmanız gereken yaşlı bir anneniz var," dedi. Öyle şaşırmış ve hazırlıksız yakalanmıştım ki hemen karşılık veremedim. Ancak kendimi toparladıktan sonra, kendisine bir daha rastlamaya çalıştım. Elime bu olanak geçtiğinde de, ona ustabaşının neden işimden memnun olmadığını açıklamasını rica ettim. Bu kadar sık kontrol edilmeme rağmen işimin her zaman temiz çıktığını hatırlattım. Fabrikatör –ona "velinimetim" gözüyle bakmayı çoktan bırakmıştım–, bana bir an için baktı. Ardından,

"İyi öyleyse, çalışmanızı şimdiye kadar olduğu gibi sürdürün," diyerek yoluna devam etti.

"Kadın sorunu" hakkında hâlâ bir fikrim yoktu. Gazetemde bu konu hakkında hiçbir şey yazmıyor ve sosyal demokrat basının dışındaki basını ise artık takip etmiyordum. Politikayla ilgilenen bir kadın da tanımıyordum ayrıca. Bir istisna sayılıyordum ve kendimi de böyle kabul ediyordum. Toplumsal sorunu, o zamanki algılayışıma göre erkek işi olarak görüyordum, politikayı da öyle. Fakat, politik çalışmalara katılma hakkına sahip olabilmek için erkek olarak doğmuş olmayı çok isterdim. Sosyal demokratların kadın erkek hak eşitliğini elde etmek istediklerini ilk kez, Avusturya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Hainfeld'de yapılan kongresinin ardından yayınlanan sosyal demokrat programı okuyunca öğrendim. Bir gün, sosyal demokrat gazetede şu makaleyi okudum:

"'XIX. Yüzyılda Kadın'; bu, hayır işleri amacıyla düzenlenen büyük bir şenliğin kendisine verdiği isimdir. Bu sıradışı gösterinin ana temasını 'çalışan kadının tanıtımı' oluşturuyordu. Toplum denen gövdenin en yaralı yerini, günümüz insanlığının tüm sefaletini tek başına özetleyen ve gözler önüne seren o kan çıbanını, 'büyük bir şenliğin' vesilesi yapmak, 'hayırseverlerimizin' tüm pervasızlığını, tüm düşüncesiz utanmazlığını gerektirir. 'XIX. Yüzyılda Kadın'; çifte mülkiyet altındaki bir mal olarak, bir zevk nesnesi, bir sömürü nesnesi olarak pazarlanan köle kadın: XIX. Yüzyılın Kadını, şenliğin kraliçesi! – Çalışan kadın sergilendi. Peki orada sergilenen, anonim şirketlerin yönetim kurullarının hayranlık içinde izledikleri, kir pas içindeki, perişan haldeki tuğla kırıcı kadınları mıydı? Ya da sömürücülerinin, dantel sanayisinin 'himayedar'larının iltifatlarına haiz olan, 16 saatlik çalışmanın karşılığında 30 Kreuzer günledik alan dantel dokumacıları mı? Ya da iplik ve dokuma atölyelerindeki köle kadınlar mı? Herhalde tam bu sırada sayın sömürücü beyler onlara gece çalışmasının yararlarından bahsetmeye hazırlanıyorlardı. Peki, şişmiş ve yanık yaralarıyla

bezeli elleriyle çivi dökümhanesinde çalışan zavallı kadınlar mıydı sergilenen? –Hepsi tekmelenmiş, sömürülmüş, iliklerine kadar tüketilmiş ve ölesiye çalıştırılmış– Yahut o seçkin topluluk, kadın öğretmenleri mi 'gözler önüne' serdi? Yani eğitimli ev kölelerini ve de tüm alt türleriyle eğitimsiz köleler olan hizmetçileri? Her ikisi de bu hayırseverler camiasının dizginsiz keyfiyetinin ve arsız aşağılamalarının nesnesi durumundadır. Peki 'XIX. Yüzyılda Kadın'ın, adı *fahişelik* olan mesleği tanıtıldı mı kendilerine? Ya yasal evlilik kurumuyla kutsanan fahişelik? Ya duruma göre rastlananı? Peki sokaktaki fahişelik? O pırıltılı salona, çıplak gerçeğe dair bir tek ışık sızsaydı, bütün bu oyun ikiyüzlü bir yalana, sahtekâr bir kendini kandırmacaya dönüşmez miydi? 'XIX. Yüzyılda Kadın'ın, gerçekte yaşandığı gibi bir tablosu, o toplumu sersemliğinden uyandırıp yerinden fırlamasına, utanç ve öfke içinde çil yavrusu gibi dağılmasına yeterdi hiç şüphesiz. Ne var ki gözleri kör! Ve kör olmadıkları yerde ise, gözlerini kapatmayı yeğliyorlar. Kendi yarattıkları o körlük olmadan nasıl yaşar onlar!"

İşte bunları okudum sosyal demokrat gazetede, sevinçli bir gururla adlandırdığım gibi: *Benim* gazetemde. Üzerimde olağanüstü bir etki yaratmıştı. Uyku uyuyamadım. Kalın bir perde düşüvermişti sanki gözlerimin önünden ve okuduklarım üzerinde düşünmeye başladım. Kapıldığım ateşli heyecanı bastıramıyordum ve içimdeki her şey harekete geçmeye zorluyordu beni. Okuduklarımı kendime saklamamın olanağı yoktu, dile getirmek istediğim sözler adeta engellenemez bir kuvvetle dudaklarıma hücum ediyordu. Evde bir sandalyenin üzerine çıktım ve yapmayı tasarladığım gibi bir konuşma yaptım. "Konuşmacı olarak doğmuş sanki" diyorlardı benim için. Ağabeyimin bir arkadaşı üye olduğu işçi derneğinin kitaplığından kitaplar getiriyordu bana. Aktif faaliyet yürütebilenlere nasıl da gıpta ediyordum. "Keşke erkek olsaydım" diye hayıflanıyordum sürekli. Bir kızın da sosyalist harekette ya da genel olarak politik yaşamda bir etkinliği olabileceğini o zamanlar henüz bilmiyordum. Toplantılarda kadınların katılımı hakkında ne herhangi bir şey duymuş ne de okumuştum. "Gaze-

tem"de yer alan bütün çağrılar da hep erkek işçilere, erkeklere yönelikti. Paris'teki Sosyalistler Kongresi, *sekiz saatlik işgününün* ilanı için bir günlük iş bırakma kararı aldığı zaman, hâlâ tek başıma idim ve "dava" için hiçbir şey yapamadım. İş arkadaşlarıma anlattıklarım, gazetenin dağıtımını yapmak bana şimdi öyle önemsiz ve yetersiz geliyordu ki, artık beni tatmin etmiyordu. Tam da bu çalışmaların, sosyalizmin yayılması için ne kadar paha biçilmez değerde olduğunu çok sonraları kavramaya başladım.

İşçi derneğinin kitaplığından, ciddi bir çaba gerektiren birçok kitap ediniyordum. "Neue Zeit" (Yeni Zaman) sürekli takip ettiğim bir yayın haline geldi. Kitaplıkta bulduğum geçmişe dönük bütün sayılarını okudum. Kendimi sağlam bir temelde "eğitmek" istiyordum ve sosyalist olmayan kitaplar da getirtiyordum. Dokuz cilt dünya tarihi çalıştım; hatta *Keşifler Kitabı*'nı da incelemeye aldım. Ne var ki, bu konudaki bütün çabalarım sonuçsuz kaldı. Bu kuru yazıları okumaya zorlayamıyordum kendimi. Yalnızca mantar tabakası ile ilgili bölümü merakla okudum, çünkü çalıştığım işle ilgiliydi. Friedrich Engels'in *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu* adlı eserinin üzerimde derin, sarsıcı bir etkisi oldu ve devrimci duygularıma güç kazandırdı. Lafargue'ın küçük broşürü *Tembellik Hakkı*'nı çok beğendim ve ileride toplantılarda konuşmalar yapmaya başladığımda, başlıca başvuru kaynaklarının arasında yer aldı. Ferdinand Lassalle'in *Bilim ve İşçiler*'ine büyük bir hayranlık besliyordum. *Kutlamalar, Basın ve İşçiler*'ini, içeriğini iyice sindirebilmek için döne döne okuyordum. Liebknecht'in broşür biçiminde yayınlanan *Bilgi Egemenliktir* adlı kutlama konuşması, beni etkileyen ilk sosyalist yazınlardan biridir. Devrimci özgürlük şiirlerinin birçoğunu da ezberledim.

Sosyalizmle bu kadar yakından ilgili olmama karşın henüz bir toplantıya katılmış değildim. Fakat bütün makaleleri yakıcı bir ilgiyle takip ediyor ve bütün konuşmacıların isimlerini biliyordum. Artık bir toplantıya katılmayı çok istiyordum. Ve nihayet pazar günü bir toplantı düzenlenecekti, ayrıca o en tanınmış, en kusursuz önder, konuşmacı olarak katılacaktı. Ağabeyim oraya benimle birlikte gitti. Aralık ayıydı ve haftalar süren kuru bir soğuk hü-

küm sürmüştü. Çok sayıda insan işsizdi ve özlemle hava durumunu takip ediyordu. "Tanrı da yoksul insanları unutuyor" cümlesi sık sık duyulur olmuştu. Benim için son derece büyük bir önem taşıyan bu pazar gününde, özlenen kar yağışı gerçekleşmişti. Yürüyebilmek için, kar kütleleriyle adeta boğuşmak gerekiyordu. Toplantı, uzak bir işçi semtindeki büyük bir salonda yapılıyordu. Oraya vardığımızda, kafa kafaya vermiş birçok insan bekleşiyordu bile. Isınmak için ellerini ovuşturuyor ve ayaklarını yere vuruyorlardı. Kürsüye yaklaşabilmek için kalabalığı yardığımızda yüreğimin çatlarcasına çarptığını ve yüzümün alev alev yandığını hissediyordum. Salondaki tek kadın bendim ve ilerlemeye çalışırken bütün gözler şaşkınlıkla bana çevrilmişti. Konuşmacıyı zar zor seçebiliyordum, çünkü onu yoğun bir sigara ve puro dumanı sarıyordu. "Kapitalist üretim biçimi" üzerine konuşuyordu.

Bir kez daha benim için yeni olan açıklamalar yapılıyordu. İçgüdüsel olarak duyumsadığım ancak bir türlü somutlaştıramadığım şeyleri burada açık ve inandırıcı bir anlatımla işitiyordum. Konuşmacı, sözlerine kar yağışına değinerek başladı ve buradan yola çıkarak "günümüz toplum düzeninin" yanlışlığını ve anlamsızlığını aydınlattı. "Aklı başında bir toplumda bir doğa olayı ve trafik engeli olarak değerlendirilecek olan bu olay, bugün yüzlerce insanı açlıktan koruyacak bir nimet gibi sunulmaktadır. İşsiz insanlar; çalışmak istemediklerinden değil, aksine akıl almaz toplumsal düzenlemeler ve basiretsiz yasalar nedeniyle başka insanlar bitkinlikten yıkılana kadar çalışmak zorunda kaldığı için işsizdirler."

Bu giriş belleğime kazındı ve düşüncelerim hep bunlarla uğraşmayı sürdürdü. İkinci toplantıya bir Noel günü katıldım; orada benim dışımda iki kadın daha vardı. Konuşmacı "Sınıfsal karşıtlıklar" üzerine konuşuyordu. İyi, etkileyici ve sürükleyici bir konuşmacıydı. Yaşadığım Noel bayramlarının acı dolu öyküsünü işitiyordum; yoksulların mahrumiyeti karşısında zenginlerin aşırı bolluğu anlatılıyordu. İçimdeki her şey, "Bunu ben de biliyorum, bunları ben de anlatabilirim!" diye bağırmak için hücuma geçmişti. Ancak tek bir kelime söylemeye cesaret edemedim, hatta alkış-

lama cesaretini bile gösteremiyordum. Bunu kadınca bulmuyordum ve bu hakka yalnızca erkeklerin sahip olduğunu düşünüyordum. Toplantılarda da yalnızca erkeklere sesleniliyordu. Hiçbir konuşmacı kadınlara da seslenmiyordu. Kuşkusuz kadın sayısı çok sınırlıydı. Her şey yalnızca erkeklerin acıları, erkeklerin sefaletiydi. Kadın işçiler hakkında konuşulmaması, mücadeleye katılmaları için onlara da seslenilmemesi yaralıyordu beni...

Katıldığım ve niteliği nedeniyle burada anmak istediğim üçüncü toplantı, seçimle ilgiliydi. Polis bu politika toplantılarına kadınların katılmasına izin vermiyordu. Bense bunlardan birine katılabilmeyi çok arzu ediyordum. Uzun yalvarmalar sonucunda görevlileri, beni içeri almaları için ikna etmeyi başardım; fakat en arka köşelerden birinde durmam gerekti. İlk kez burada sosyal demokrat bakış açısıyla bir *militarizm* değerlendirmesi dinledim. Ve bir kez daha, eski görüşlerimin bir bölümü yıkıntıya dönüştü. O güne kadar militarizmi doğal ve vazgeçilmez bir olgu olarak görmüştüm. Ağabeylerimin "İmparatorluk üniforması" giymeleri beni gururlandırırdı ve bu vatanperver yükümlülüğü yerine getirmeyenleri dört dörtlük bir erkek olarak kabul etmezdim. Genç kızlık hayallerimde evleneceğim erkeği canlandırdığım zaman, onun sahip olması gereken özellikler arasında mutlaka askeri yetkinlik de olurdu. Şimdi bu ideal de çöküvermişti. Militarizm, halkın sırtındaki bir kambur olarak anlatılıyordu ve buna katılmamak elde değildi. Savaş, bir insan katliamıydı ve ülke sınırlarını kötü, vahşi bir düşmandan korumak amacıyla değil, hanedanlıkların çıkarına yürütülüyordu. Toprak hırsı ya da diplomatik entrikalar, savaşların patlak vermesine yol açıyordu.

İşittiğim her şey bana öyle doğal, öyle açık geliyordu ki bunları bu kadar az insanın anlamasına şaşıyordum.

Toplantılar aracılığıyla yeni bir dünyanın kapıları açılmıştı benim için. İçimdeki her şey, bizzat faaliyet yürütmek için harekete geçmiş, bastırıyordu. Yardım etmek, mücadele etmek istiyor ama bunu nasıl yapacağımı bilmiyordum. Politik ideallerimi anlamayan ya da anlamak istemeyen insanlara doğrudan düşman olarak bakıyordum. Fakat, insanların kafasını değiştirmek, "si-

yasallaştırmak" istiyordum. Ağabeylerim ve onların eşleriyle birlikte, geçmişte uzak durduğum yerlere gitmeye başladım. Eskiden gururlu ve kibirli olduğumu söylenirdi. Gençliğimin tadını çıkarmamı, böyle rahibe yaşantısı sürdürmememe öğütlenirdi. Arada bir onlara katıldığımda ise, kendimi bir kurbanlık koyun gibi hissederdim. Şimdiyse severek gidiyordum. Sosyal demokrasi üzerine konuşma fırsatı bulmak istiyordum ve kadınlara göre erkeklerle daha iyi politika konuşulduğu düşüncesindeydim.

Erkeklerin politik gelişkinliğini ne kadar abarttığımı çabucak öğrendim. Seçim fonu için para toplamak istiyordum. Neşeli bir gruba bu konuyu açtığımda, esnaf olan bir adam, "Seçim fonu mu? O da kim? Ha, biliyorum, iş kazası geçiren şu araba yıkayıcısı değil miydi?" demişti. Ve hiçbir politik hakka sahip olmayan bir genç kız olarak ben, seçme hakkına sahip erkeklere seçim fonunun ne olduğunu ve neden bu fon için para toplanması gerektiğini anlatmak zorunda kalmıştım. Bu kadar "aklı" nereden bulduğum ve bunları bana kimlerin öğrettiği genel merak konusu olmuştu. Fabrikada da para topladım. Önceleri yalnızca yakın iş arkadaşlarımdan, sonraları bu çevre giderek genişledi.

Ardından sıra, 1 Mayıs'ta iş bırakılması için propaganda yürütmeye geldi. Bu, ateşli bir heyecana kapılmama neden oldu. Bu çalışmaya katılmak istiyordum ve düşüncelerimi paylaşanların arayışına girmiştim. Erkek işçilerin arasında dikkatimi çeken biri vardı. Geniş bir şapka takıyordu ve sosyal demokrat olduğunu umuyordum. Onunla konuşmak için bir fırsat doğmasını bekliyordum ve bunun için, asla yapmayacağım şeyler yaptım. Erkek işçiler, mesai bitiminde avlu kısmında ellerini yıkarlardı, birçok kız oraya giderdi. Bense, orada yapılan ve beni yaralayan konuşmalara kulak misafiri olmak zorunda kalmamak için oraya kesinlikle gitmezdim. Şimdi aralarına karışmıştım ve geniş kenarlı şapka sahibiyle konuşma fırsatı elde etmeyi başardım. Yanılmamıştım. Ciddi, akıllı bir işçiydi ve işçi derneği üyesiydi. Fabrikada bir fikirdaş bulduğum için ne kadar mutluydum! O erkeklerin arasındaydı, bense kadınların. 1 Mayıs'ta iş durdurmayı başarmak zorundaydık.

Başaramadık. İnsanlar, patrona fazlasıyla bağlılık duyuyorlardı ve işçilerin kendi iradeleriyle bir girişimde bulunabileceklerini henüz kavramamışlardı. 1 Mayıs'ta işe gelmeyen herkes işten atılmakla tehdit ediliyordu. Nisan ayının son gününde dahi, bölümümdeki işçileri, 1 Mayıs'ta iş bırakılması talebiyle toplu olarak bir açıklama yapmaya ikna etmeye çalıştım. "Beyefendi" göründüğünde, herkesin ayağa kalkmasını, benim de sözcüleri olarak, yanına gidip talebimizi dile getirmeyi önerdim. Birçoğu bana içtenlikle destek verdi fakat bu fabrikada on yıllardır çalışan kıdemli işçi kadınlar, bunu "beyefendiye" yapamayacağımızı savundular. Böylece patron gelince herkes yerinde oturmaya devam etti. Bunun üzerine tek başıma, kendi adıma talepte bulunmaya karar verdim. Ama akşam şu duyuru yapıldı: 1 Mayıs'ta çalışmayanlar, pazartesiye kadar evde kalacaklardır. Bu beni ürküttü. Yoksul bir kızdım. 1 Mayıs perşembe gününe rastlıyordu. Yarım haftalık bir ücret kaybını göze alabilir miydim? Sonuçta bundan da geri durmazdım ama bunu yaparsam işten atılacağımdan korktum. Bir daha böyle iyi bir işi nereden bulacaktım? Uzun süre işsiz kalırsam yaşlı anneme ne olacaktı? Geçmişim bir karabasan gibi üzerime çöktü ve boyun eğdim. Sıkılmış yumruklarla ve öfkeden kabaran bir yürekle boyun eğdim.

1 Mayıs günü bayramlık elbisemle fabrikaya gittiğimde, yakaları mayıs işaretleriyle süslü binlerce insanın, gösterilere katılmak için acele ettiklerini gördüm. Ağabeyim ve arkadaşı da, kutlamalara katılabilen şanslılar arasındaydı. Bütün gün boyunca duyduğum acıyı başka hangi acıya benzetebilirim bilemiyorum. Akşama dek sosyal demokratların kol kola girip bizi hücumla fabrikadan çıkarmalarını bekledim! Ben bunu büyük bir heyecanla beklerken, diğerleri korku içindeydi. Pencerelerin taşlanma ihtimaline karşı *tahta panjurların* kaldırılması yasaklanmıştı. O haftanın maaşları dağıtıldığı gün, her işçinin eline daktilo edilmiş bir kâğıt verildi. Şöyle yazıyordu: "Personelimin 1 Mayıs'ta gösterdiği görev bilinci ve sadakat nedeniyle, erkek işçiler 2'şer Gulden, kadın işçiler 1'er Gulden ikramiyeyle ödüllendirilecektir."

İşverenin ayaklarının önüne atmak geçse de içimden, bir Gul-

den'imi gazete bürosuna götürerek "1 Mayıs'a katıldığı gerekçesiyle disiplin cezasına çarptırılanlar için dayanışma fonu"na bağışladım.

Bir sonraki 1 Mayıs'ı ben de kutladım. Propaganda yürütmeyi bir gün olsun aksatmadım. Ve onca yıl sonra bugün hâlâ, oldukça iyi bir taktik uyguladığımı hoşnutluk duyarak söyleyebilirim. İş arkadaşlarım arasında, fabrikadaki ustalarla akraba olan ve bu sayede imtiyazlı bir konumda bulunan kadınlar vardı. Bunları 1 Mayıs kutlamaları için kazanmıştım. Onları, iş bırakmanın nedenleri doğrultusunda coşkulandırmış ve işverene işçi bayramında tatil edilme talebimizi iletecek delegasyona seçilmelerini sağlamıştım. Bu küçük bir devrimdi! Ustabaşıların karıları, kızları ve kız kardeşleri, 1 Mayıs'ı savunuyordu! Erkekler bölümündeki arkadaşım da üstüne düşeni yerine getirmişti. Kutlamaya katılmak istemeyenlerin ücret kaybını cebimizden karşılamak koşuluyla, işçi bayramında çalışmama hakkını elde ettik. Tatil gününü bize ödettirmekten utanmayan üç işçi arkadaş ortaya çıktığından, Noel için açtığımız bağış sandığımızı talan ettik.

Kısa bir süre sonra, kitle önündeki ilk konuşmamı yaptım. Bir pazar günü öğleden önce düzenlenen bir işkolu toplantısıydı. Nereye gittiğimi kimseye söylemedim. Daha önceleri de sık sık pazar günleri bir resim sergisini ya da bir müzeyi gezmek için sabahtan evden tek başıma çıktığım için gidişim kimsenin dikkatini çekmedi. Sonradan işkolu gazetesinden öğrendiğim gibi, toplantıya üç yüz erkek ve dokuz kadın katılmıştı. Söz konusu işkolunda kadın işçiliği giderek daha önemli bir rol oynamaya ve erkekler, daha ucuz kadın emeğine başvurulmasının etkisini doğrudan hissetmeye başladıkları için toplantıda sendikal örgütlülüğün önemi üzerinde durulacaktı. Bu amaçla kadın işçiler arasında özel bir ajitasyon çalışması yürütülmüş ve yalnızca tek bir fabrikada bile yüzlerce kadın işçi çalışmasına rağmen, toplantıya topu topu dokuzu katılmıştı. Toplantıyı düzenleyenler bunu duyurup, konuşmacı da konuya aynı örnek üzerinden girdiğinde, hemcinslerimin kayıtsızlığından büyük bir utanç duydum. Söylenen her şeyi neredeyse kişisel bir eleştiri olarak algılıyor ve incin-

miş hissediyordum kendimi. Konuşmacı, kadın işçiliğinin özünü açıkladı ve kadın işçilerin geriliğini, kanaatkârlığını ve boyun eğmişliğini, bütün diğer toplumsal olumsuzlukları beraberinde getiren bir cinayet olarak niteledi. Ayrıca genel olarak kadın sorunu üzerine de konuştu ve August Bebel'in *Kadın ve Sosyalizm* adlı kitabını ilk kez onun ağzından duydum.

Konuşmasını bitirdikten sonra, toplantıyı yöneten başkan, katılımcılardan bu önemli soruna ilişkin düşüncelerini dile getirmelerini istedi. Konuşmak zorunda olduğum duygusuna kapıldım. Bütün gözler üzerime çevrilmiş, cinsimi savunmak için neler söyleyeceğimi bekliyorlar gibi gelmişti bana. Elimi kaldırıp söz istedim. Henüz ağzımı açmadan "Bravo!" bağrışları yükseldi. Bir kadın işçinin konuşmak istemesi böylesi bir etki yaratmıştı. Kürsüye çıkan basamakları tırmanırken gözlerimin önünde benekler uçuşuyor ve boğazımın düğümlendiğini duyumsuyordum. Fakat kendimi toparlayarak ilk konuşmamı yaptım. Kadın işçilerin çektiklerinden, nasıl sömürüldüklerinden ve zihinsel açıdan geri bırakılmışlıklarından söz ettim. Özellikle sonuncusu üzerinde durdum, çünkü bunun, kadın işçilerin kendilerine zarar veren diğer bütün özelliklerinin temeli olduğunu düşünüyordum. Kendi yaşadığım ve iş arkadaşlarımda gözlemlediğim her şeyden söz ettim. Cinsim adına bilinçlenme, eğitim ve bilgilenme talep ettim ve erkeklerden bu uğurda bize yardımcı olmalarını istedim.

Toplantıda kopan coşkulu alkışlar ve kutlamalar bitmek bilmiyordu. Çevrem sarılmış, kim olduğum genel merak konusu olmuştu. İlkin beni bu işkolundan bir işçi sandılar ve konuştuklarımın aynısını, işkolu gazetesi için kadın işçilere seslenen bir makale halinde yazmamı istediler. İşte bu, oldukça çetrefilli bir işti. Yalnızca üç yıl okula gitmiştim ve dilbilgim hiç yoktu. Yazım da tıpkı bir çocuğunkine benziyordu. Çünkü hiçbir zaman uygulama fırsatım olmamıştı. Yine de makaleyi yazmaya çalışacağıma söz verdim.

Eve dönerken hâlâ rüyada gibiydim. Sonsuz bir mutluluk duygusuyla kanatlanmış, sanki dünyayı fethetmiştim. O gece gözüme uyku girmedi. İşkolu gazetesi için o makaleyi yazdım; kısaydı ve kıvrak bir söylemi yoktu. Şöyleydi:

Fabrikalarda Çalışan Kadın İşçilerin Durumu Üzerine

Kadın işçiler! Hiç kendi durumunuz üzerinde düşündünüz mü? Hepiniz, sözde efendilerinizin zorbalığı ve sömürüsü altında ezilmiyor musunuz? Birçok ücret kölesi kadın, sabahın ilk ışıklarından gece yarısına dek çalışırken, binlerce kız kardeşi de, kendilerini açlıktan koruyacak ve bedenlerini en zorunlu giysilerle örtmeye yetecek bir iş bulamadıklarından fabrika ve atölye kapılarında bekleşiyor. Peki bu uzun süreli emeğinizin karşılığında aldığınız ücret neye yetiyor?

Bekar bir kadın işçinin, insanca bir yaşam sürdürme olanağı var mıdır? Ya evli işçi kadının? O, bunca yorucu çalışmadan sonra çocuklarına gereken bakımı ve ilgiyi gösterebiliyor mu? Çocuklarının en zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabilmek için aç kalması ve sıkıntı çekmesi gerekmiyor mu? Kadın işçilerin durumu budur ve bir köşede oturup uysallıkla seyretmeye devam edersek, bu durum iyiye doğru gitmeyecektir. Tersine giderek daha da ezileceğiz ve iliklerimiz daha da kurutulacaktır.

Kadın işçiler! Henüz tamamıyla körelmediğinizi ve zihinsel olarak dumura uğramadığınızı gösterin! Toparlanın ve erkek ile kadın işçilerin birleşmek üzere el ele vermesi gerektiğini görün. Size yöneltilmiş bu çağrıya kulağınızı tıkamayın. Kadınlara da ekonomik ve politik mücadeleyi öğretmek isteyen örgüte katılın.

Toplantılara katılın, işçi gazeteleri okuyun, sosyal demokrat işçi partisinin saflarında sınıfının bilincine varmış kadın işçiler olun.

Burada benim için sevindirici bir olayı anımsatmam gerek. Daha önce anlattıklarımda en büyük ağabeyimin, babamızın ölümünden sonra çırak olarak gezginliğe çıktığına değinmiştim. Onu uzun yıllar görememiştik ve sonraları da yalnızca kısa süreli karşılaşmalarımız oldu. Yaptığım ilk konuşmadan çok önce, ağabeyim sosyal demokrat olmuştu ve partinin coşkulu bir üyesiydi. Böyle bir söylentiyi biz de duymuştuk. Garip görüşleri olduğu, bütün insanları kardeş gördüğü ve sosyalist olduğu anlatılmıştı. Bu o zamanlar romantik gelmişti bana; sonraları ise kendi-

mi geliştirerek onun görüşlerini ben de benimsedim. Annemiz ise, gözlerinin önünde kızının da aynı görüşü kavrayabilmek adına kendini yetiştirmekte olduğunu sezmeden, onun görüşleri hakkında duyduğu her şeyi kötülüyordu.

Katıldığım bir işçi kutlamasında ağabeyimle karşılaştım ve kendi ailemde de tümüyle aynı düşünceleri paylaşan bir üye bulunduğu için sonsuz bir mutluluk duydum. Artık onun aracılığıyla, daha önceleri uzaktan hayran kaldığım birçok kişiyle tanışmaya başladım.

Bir gün "beyefendinin" bürosuna çağrıldım. Aynı fabrikada yedi yıldır çalışmama rağmen ilk kez oluyordu bu. İş arkadaşlarımın meraklı bakışları arasında büroya giderken kalbim çarpıyordu elbette. Fabrikatör elinde sosyal demokrat gazetenin bir sayısıyla beni bekliyordu. Gazetede yer alan, sosyal demokrat bir kadın gazetesinin yaratılması için oluşturulmuş basın fonuna bağışta bulunma çağrısının altında *benim adım* da yazılıydı! Patron, kadın işçilerle konuşurken aslında kullanmadığı "hanım" sözcüğünü kullanarak bu gazeteyi tanıyıp tanımadığımı ve bu çağrıya imza atıp atmadığımı sordu. Sorusunu evet ile yanıtlamam üzerine, yaklaşık olarak şunları söyledi: "Size, boş zamanlarınızı nasıl değerlendireceğinizi emredemem, ancak bir şeyi aklınızdan çıkarmayın: Sizi, benim fabrikamda bu amaçlar doğrultusunda her türlü ajitasyon yapmaktan men ederim. Ayrıca, faaliyetlerinize destek olarak herhangi bir bağış toplamanızı yasaklıyorum. Benim mülkümde huzur ve barışın hüküm sürmesini istiyorum." Son olarak bir şey daha ekledi: "Kulağınıza küpe olsun diye söyleyeyim; henüz gençsiniz ve ne yaptığınızı değerlendirebilecek durumda değilsiniz. Ancak şunu unutmayın ki, politika nankör bir uğraştır."

Niyetim, işverenin sözlerini dikkate alıp fabrikada ajitasyon faaliyeti yürütmemek olsa da, bunu başaramadım. Çünkü durum kötüleşmeye başlamıştı; lehimizdeki birçok uygulama kaldırılmıştı. Diğer fabrikalarda 1 Mayıs kutlamalarının bir etkisi olarak artık yalnızca 10 saat çalışılırken biz hâlâ 11 saat çalışıyorduk. Bu, 1 Mayıs'ı kutlamaya cesaret edemememizin cezasıydı. Bu konuda

benim işverenim diğer birçok işverenden hiç de farklı değildi. Kendini efendimiz ve velinimetimiz olarak görüyordu ve işçiler ona cömertliği ve merhameti için minnettar olmalıydı. Kendi inisiyatifimizle onun onaylamadığı bir eyleme kalkıştığımız için cezalandırılmalıydık. Ancak ben fabrikada çalışmayı bıraktıktan sonra, çalışma süresi bir saat kısaltıldı. Erkek ve kadın işçiler ise, benimle ve sosyalist faaliyetlerle artık hiçbir biçimde ilgili olmak istemediklerini ifade eden bir yazı imzalamak zorunda bırakıldılar.

Şimdi birçok şeye eskisine göre farklı bir gözle bakıyordum. Fabrikada, yasaların izin verdiği yaşa henüz gelmemiş birçok kız çalışıyordu. Fabrika müfettişinin teftişi beklendiğinde –ve ne ilginçtir ki bu teftişin ne zaman beklenmesi gerektiği her zaman önceden bilinirdi– bu çocuklara, kendilerine yaşları sorulursa 14'ünü doldurmuş olduklarını söylemeleri öğütlenirdi. Eskiden, diğer birçoğuyla aynı düşüncedeydim: "İyi bir beyefendi, yoksul insanlara acıdığı için kendi başının ağrımasını göze alıyor." Engels'in *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu*'nu okuduğumdan beri bu konuyu farklı değerlendiriyordum. Artık çocuk emeği konusunu farklı kavrıyordum. Çırakken ustaların yanında atölyelerde ve fabrikalarda geçirdiğim kendi çocukluğumun o korkunç yıllarına daha nesnel gözle bakmaya başladığımdan beri bambaşka sonuçlara varıyordum. Ayrıca, özellikle çocuk yaşta bu fabrikaya girmiş olan kadın işçilerin, en muhafazakâr olan, her türlü dayanışma çağrısına en kapalı tutumu alan işçiler olduğunu görüyordum. Kendi elleriyle yarattıkları zenginliğin, ne kadar azının kendi paylarına düştüğünü görmeksizin kendilerini fabrikanın bir parçası olarak görüyorlardı. İşçiler arasındaki en boyun eğmiş, en yaltakçı olanlar onlardı. Ömür boyu elinden ekmek yedikleri iyi beyefendiye duydukları minnettarlığı tanıyorlardı yalnızca. Benim ve benimle aynı düşünceleri paylaşan iş arkadaşlarımın çabalarını nefret ve tiksintiyle karşılıyorlardı. Ne ilginçtir ki, şimdi fabrika müfettişlerine on üç yaşındaki çocukların çalıştırıldığını söylemeyi çok istiyordum! Memurun geleceği duyulunca, nasıl da silinip süpürülüyordu her yer. Oysa diğer zamanlarda toz ve kirden kimse rahatsız olmazdı.

Eleştirel gözlemlerim başka şeylere de uzanıyordu. Artık bir hastalık sigortasına bağlıydık ve o güne kadar yönetim kurulundaki temsilcimiz, çalışanlar adına hep işveren tarafından atanmıştı. Onu seçme hakkına sahip olduğumuzu öğrenmiştim. Bu hakkı dernekte, daha önce sözünü ettiğim erkek işçiler arasındaki düşünce yoldaşımla birlikte uygulamaya soktuk. Gerçekten de, fabrika bahçesinde, başkaca herhangi bir özelliği olmayan bir toplantı yapıldı.

Aynı dönemde büyük grevler yaşanmaya başladı. Binlerce aile babasının, kendilerini, karılarını ve çocuklarını açlıktan korumak için maddi olarak desteklenmesi gerekiyordu. Örgütlerin henüz grev kasaları yoktu. İşçi basını bağış toplama çağrıları yayınlıyordu; ben de işçi arkadaşlarımdan yardım toplamayı görev bildim. Çoğundan toplamayı başardım. Yardım topladığım işverenin kulağına gitti. Bu onda rahatsızlık yaratmış olmalı ki bir gün yeniden yanıma gelip konuştu. El yazımla bir şeyler yazıp kendisine getirmemi, beni farklı bir görevde çalıştırmak istediğini söyledi. Kötü ve çirkin yazımı düşünerek korkuya kapıldım. Ne yazmak istediğim konusunda daha az dertleniyordum. O sıralarda Goethe'nin şiirlerini okuyordum ve "Prometheus"tan çok beğenerek okuduğum bir dize çıkarıp yazdım:

"Doğruyu yanlışı bilmez
bir çocuktum,
gözlerimi aklım karışık
çevirdim güneşe, bir kulak
dertlerimi dinlermiş gibi
Benimkine eş bir yürek
sıkıntılarıma merhamet edermiş gibi"

Ertesi gün hastalanmış bir büro elemanının yerini alma emrini aldım. Birkaç sene önce böyle bir şey sınırsızca sevinmeme yol açardı. Artık işçilik yapmak zorunda kalmayacağım için havalara uçardım. Bütün güçlükleri aşmak bana dert olmazdı. Oysa şimdi daha hassastım. Hiçbir temel bilgimin olmadığı bir görevi yerine getirmek bana sıkıntı veriyordu. Zihinden hesap yapmayı bilirdim,

ama bunu kurşun kalemle kağıda dökmeye yarayan bütün ön bilgilerden yoksundum. İlkokul üçüncü sınıfta çok az öğrendiğim çarpma ve bölme işlemlerini çoktan unutmuştum. Fakat bu göreve heves duysaydım, gerekli bilgileri öğrenmek bana zor gelmeyecekti. Yeni görevim ise beni iş arkadaşlarımdan yalıtıyordu. Artık propaganda yapamaz olmuştum. Oysa, yaptığım ilk konuşmadan beri, zamanımın büyük bir kısmı toplantılarda geçer olmuştu. Çoğunlukla haftada birkaç kez ve her pazar günü bu toplantılarda konuşma yapmam gerekiyordu. Akşamları büroda bir saat fazla çalışmam gerekiyordu ve toplantılara katılamayacak kadar geç çıkıyordum. Genel olarak iş saatim kısalmıştı; sabah yalnızca sekizde gelmem gerekiyordu ve öğleleri bir değil iki saat paydosum vardı. Eve gidip yemek yiyecek zamanım vardı, üstelik de bir Gulden ücret artışı aldım. Fakat bu iş beni tatmin etmiyordu. Beni mutlu eden tek çalışma politik faaliyetti. Hastalanan büro çalışanı iyileştiğinde yeniden fabrika bölümüne döndüm. Bu işi, hiçbir temel eğitimim ve eksikliklerimi nasıl kapatmam gerektiğini söyleyebilecek bir kimsemin olmadığı bürodaki işten daha çok seviyordum.

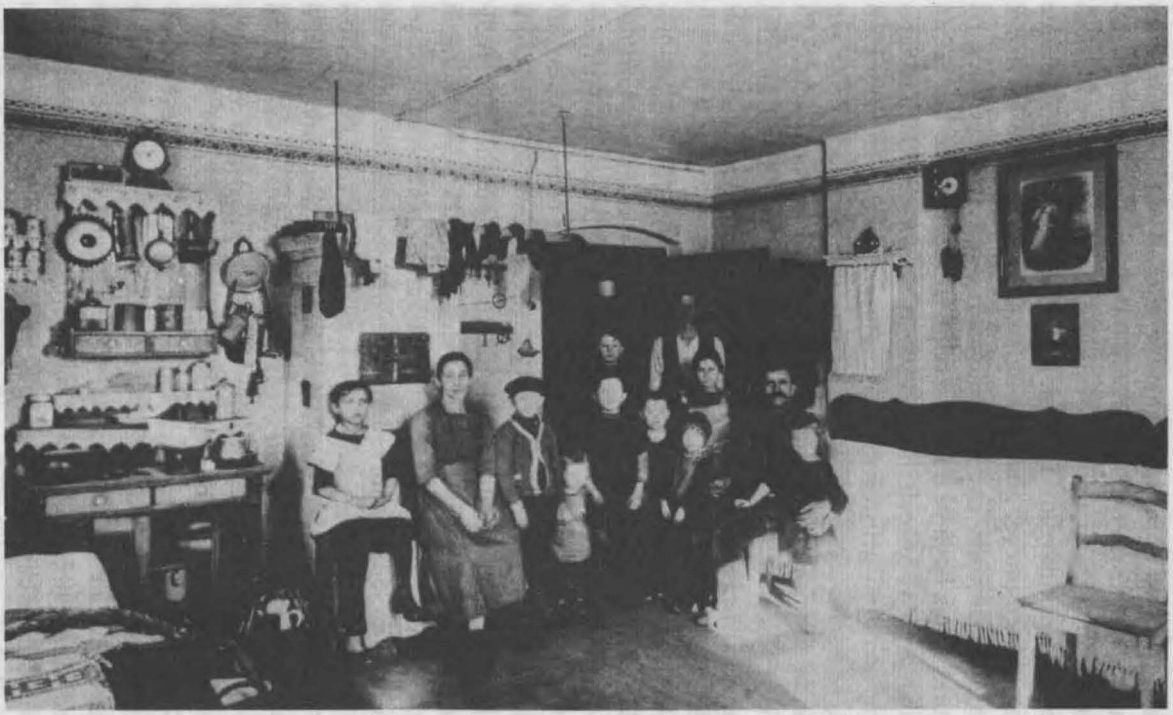
Genel bir ilgi odağı haline gelmiştim. Gazetelerde yaptığım konuşmalardan söz ediliyor; polis, toplantılarda işçilerin sömürülmesine ve hizmetçilerin şiddete maruz kalmalarına ilişkin verdiğim bazı örneklere dayanarak yaptığım suçlamalar konusunda ifademi almak üzere karakola çağırıyordu. Ajitasyon giderek daha çok zamanımı almaya başlamıştı. Artık bir kadın işçiler örgütünün yönetiminde yer alıyordum ve zorunlu olarak çok sayıda toplantıya katılıyordum. Her türlü fedakârlığa hazır, tüm benliğimle yoğun bir faaliyet yürütüyordum. Hatta, akşam eve geç döndüğümde sokağa çıkma yasağını ihlale verilen para cezasını ödeyebilmek için çoğu zaman öğle yemeğinden feragat ediyordum. Öğleleri üç Kreuzer karşılığında bir çorba ve yanında bir parça ekmek yerdim. Politik çalışmalarımın bana pahalıya mal olduğundan annemin haberi olmamalıydı. Onu kandırabilmek için gizlice kısıtlamalarda bulunmak zorundaydım. Çünkü toplantılarda bir konuşma yapmamın para gerektirdiğini bilseydi, durumum çok daha zorlaşacaktı.

Kendimi geliştirmek için ihtiyaç duyduğum kitapları derneğin kitaplığından ödünç alıyordum. "Basın ve edebiyat", "örgütlenmenin amacı ve yararları" üzerine konuşuyordum, ama en sevdiğim konu "kadın işçilerinin durumu"ydu. Bu konuda kendi deneyimlerimle edindiğim bilgileri anlatıyordum. Benim çektiklerim, diğerlerinkinin aynısıydı. Çalışmamı böylesi zor koşullar altında yürüttüğüm için, sözlerimdeki gerçeklik daha yakıcı bir biçimde hissediliyordu. Kendimin de çektiği had safhadaki yokluk, sözlerimden sezilebiliyordu. Başkalarını, bütün engelleri aşma konusunda harekete geçmeye çağırdığımda, bu boş bir söylem olmazdı. Çünkü kendim de, aynı güçlükteki engellere, maddi yoksunluğa ve annemin bana çektirdiği ruhsal eziyetlere karşı sürekli bir mücadele halindeydim. Daha o zamanlar bile sosyal demokrat önderlerin, sefa içinde yaşadıkları biçiminde çirkin söylentiler vardı. Annem de bunları duymuştu ve ona, gazetelerde benim hakkımda da önder diye söz edildiğini anlattıkları için, benim durumum daha da güçleşmişti. Onun kızına da niye böyle yüksek ücretler vermiyorlardı? Onu daha anlayışlı kılmak için sayısız yalana başvurmak zorunda kalıyordum. Oysa, yetersiz beslenme ve harcadığım çifte enerji beni çok etkiliyordu. On bir saat fabrikada çalışmak, haftada iki üç kez, o son derece hareketli dönemlerde genellikle geç saatlerde biten toplantı ve oturumlara katılmak zorundaydım. Bir kez, çok kötü olmuştum. Bir cumartesi akşamı uzakta bulunan bir semtte, "kadın sorunu" üzerine bir konuşma yapmak zorunda kalmış ve ancak gece yarısı eve gelebilmiştim. Ertesi sabah saat beşte kalkıp bir saat uzaklıktaki tren istasyonuna gitmem gerekiyordu. Üç saat uzaklıkta kırsal alanda yapılacak bir toplantıya katılacaktım. Ancak gece yarısı dönebildim eve. Gün boyu karnımı bir kez olsun tam doyuramamış olmama rağmen, yine bir saat yürümem gerekmişti. Evdeyse bütün bunları belli etmemem gerekiyordu. Üstelik çektiğim eziyetle gözlerime dolan yaşları güçlükle bastırarak anneme bu yolculuktan bir de para kazanmış görüntüsü çizmek zorunda kalmıştım. Kırsaldaki yoldaşlarım, durumumu tahmin etselerdi, kuşkusuz bu mahrumiyetlere katlanmama hiçbir biçimde izin vermezlerdi. Ancak durumum para harca-

mama izin vermiyordu, yoldaşlarımdan ise bir şey almak istemiyordum. Belki bu görüşüm kimilerine abartılı gelebilir, ancak bu tutumum genel kavrayışımın zorunlu bir sonucuydu. Pazartesi günü yorgun ve uykumu alamamış bir halde sabahın yedisinde iş başı yapmak zorundaydım. Bir saat kadar çalıştıktan sonra üstüme bir halsizlik çökmeye, gözlerim kararmaya başladı ve bayılarak sandalyeden düştüm. Eve götürüldüm, doktor bana yeniden iyi beslenme, temiz hava ve bol uyku talimatı verdi. Fakat ben bir an önce iyileşmek ve görevlerime yetişebilmek için gerekli çalışmaları yapıp kendimi geliştirmek istiyordum. Tekrar hastalandıktan sonra, yeniden sürekli korku içinde yaşamaya başladım. Bir konuşmanın tam ortasında gözlerimin önünde hareler uçuşmaya başlıyor, bilincimi kaybedecekmişim hissine kapılıyordum. Bu korkumu bastırabilmek için insanüstü bir enerji harcamak durumunda kalıyordum.

Tekrar kırsala bir yolculuk yapmam gerektiğinde, annemi bana eşlik etmeye ikna edebildim. O yanımda olduğunda korkum bana daha az eziyet ediyor, kendimi daha güvende hissediyordum. İlk defa beni toplanmış yüzlerce insanın önünde konuşurken izledi. Konuşmamı selamlayan alkışları duydu ve ciddi adamların beni karşıladıkları saygılı tutuma tanıklık etti. Ağlıyordu; ama konuşmamın içeriğine değil, yüksek sesle yaptığım bu uzun süreli konuşmanın sağlığıma zararlı olabileceği endişesiyle ağlıyordu. Sözlerimin anlamını kavrayabilecek durumda değildi. Hayatında tek bir satır yazı bile okumamış ve Bohemya kökenli olması nedeniyle, Almanca kelime haznesi oldukça kısıtlı olduğundan ifade ettiklerimi algılayabilmesi olanaklı değildi. Bu kadar büyük bir sevgi beslediğim annemin anlayışına ve desteğine sahip olmamak bana hep acı vermiştir.

Fabrikada kendimi giderek daha huzursuz hissetmeye başlamıştım. Herkesin dilinde aynı soru vardı adeta: Daha ne kadar sürecek? Savcılar da dikkatlerini artan oranda üzerime yöneltmişlerdi. Gizli polis, hakkımda bilgi toplamak için evimize geliyordu. Bunu haber alan annem çok endişeleniyordu. Bense onun için endişeleniyordum. Gün gelip beni tutukladıklarında ona ne

Altı kişilik aileye 24 m² (1900)

olacaktı? Buna rağmen faaliyetimi kısıtlayamıyordum. Sosyalist ideallere tutkuyla bağlanmış ve onlarla bütünleşmiştim. Bir gün fabrikadayken bana, savcılığın tutuklanmamı talep ettiği haberinin yer aldığı bir gazete gönderilmişti. İlk düşüncem, "Annemin tepkisi nasıl olacak?" olmuştu. Gazete durumu abartmıştı. Sonraki süreçte durdurulan bir soruşturma başlatılmıştı yalnızca.

Bundan kısa bir süre sonra, bütün vaktimi kadın işçiler arasında ajitasyon çalışmasına ayırarak ve kadın işçilere yönelik bir gazetede çalışmak üzere görevlendirildiğim zaman, işverenimden, beni çalışkan ve olağanüstü yetenekli olarak niteleyen bir referans yazısı aldım. Bu yazıyı bana şu sözleri söyleyerek verdi: "Size, yeni çalışma alanınızda buradaki kadar takdir toplamanızı diliyorum."

Sonsuz bir mutluluk duyuyordum artık. Özlediğim ama bana ulaşılması imkansız gibi görünen o faaliyet alanına ulaşmıştım işte. Bu benim için neredeyse kutsal bir yerdi. Annem ise değişen konumumdan hoşnut sayılmazdı. Fabrikada kalıp sonra da evlenmem onu daha fazla mutlu ederdi. Mahrumiyetler ve acılar silsilesi olan geçmiş yaşamına dönüp bakan bu yaşlı kadın; en korkunç koşullar altında iki senede bir çocuk doğurmuş ve yeni bir hamilelikten, bu bebeleri on altı-on sekiz ay boyunca emzirerek korunmaya çalışmış, sararıp solmuş ve ağır işler altında beli erkenden bükülmüş olan bu kadın, kızı için tek şansın iyi bir evlilik yapmak olduğunu düşünüyordu. Kızını iyi biriyle evlendirmek onun tek isteği ve çabasıydı. Henüz fabrikada çalışırken, yalnızca kaderimi hafifletmek ve beni fabrikadan kurtarmak işlevini görebilecek bir evliliğe direnebilmek için birçok şeye katlanmak zorunda kalmıştım. Annem, evlenmeyi ve çocuk sahibi olmayı bir kadının biricik varlık nedeni olarak görürdü. Hakkımda duyduğu bütün o övgüler, başlangıçta ne kadar gururunu okşadıysa da bu durum, bütün yaşamımı bu amaçlara adamak niyetinde olduğumu anlayınca değişti. Benim konuşmacı olarak etkinliğim arttıkça, onun mutsuzluğu artıyordu.

Aslında dindar olmamasına rağmen –dindar olamayacak kadar yaşamın acı darbelerine maruz kalmıştı– görünüşteki dindar-

lığa bir o kadar önem veriyordu. Dine tamamıyla sırt çevirmiş görüşlerim onu tedirgin ediyor ve cahil ya da kötü niyetli insanlardan sosyal demokratlar hakkında duyduğu her şeyi tekrarlıyordu. Katıldığım parti hakkında yaptığı kötü konuşmalarla beni sürekli kırıyor ve rencide ediyordu. Kapsamı giderek büyüyen faaliyetim nedeniyle artık sık sık akşamın oldukça geç saatlerinde eve dönmeye başlamıştım. Anneme göre namuslu bir kızın asla yapamayacağı bir şeydi bu ve benden utanmaya başlamıştı. Yorgunluktan bitkin ve perişan bir halde eve gelirken onu beni azarlamak için bekler bulurdum. Bir yerde faydalı bir etki yarattığım için gururla eve döndüğümde, bu sevinç annemin acımasız aşağılamaları nedeniyle kursağımda kalırdı. Sık sık yatağımda saatlerce, böyle şansız oluşuma gözyaşları döküyordum. Bana büyük coşku veren, mutluluk ve yaşama sevinci katan bir çalışma yürütürken, annemin bu duyguları benimle paylaşamayacak kadar yaşlı olması ister istemez bana acı veriyordu. Öte yandan asla ondan ayrı yaşamak düşüncesini taşımadım. Birlikte o kadar çok acıya katlanmıştık ki, yaşamımı karartan onca gölgeden kurtulduğum bir anda neden benim yanımda olmasın? Yaşamım böylesine dolu dolu anlam kazandığı bu sıralarda, geçmişe dair karamsar düşüncelerimden uzaklaşmaya başlamıştım. Kendimi, kendi irademle seçtiğim bir yaşamın en zorlu yanlarına katlanabilecek kadar sağlıklı ve güçlü hissediyordum. Yalnızca annemin olumsuz tepkisi beni giderek yıpratıyor; gelişmemi aksatıyordu. Sanki kendimle birlikte ağır prangalar sürüklüyordum.

Burada, annemin bana karşı tutumunu değiştirmek ve onu çalışmalarıma karşı anlayışlı kılmak için yapılan bir girişimi minnettarlıkla anmak istiyorum.

Friedrich Engels, bir Avrupa gezisine çıkmıştı ve onunla tanışma fırsatı buldum. İnsanı kazanan bir içtenliğe sahipti; öyle ki insan, Enternasyonal'in "en büyük"lerinden birinin karşısında olduğu duygusuna kapılmıyordu. O dönemlerde parti çalışmalarına çok az sayıda kadın katıldığı, önderler ise kadınların çalışmalara katılmasını çok önemsedikleri için, Friedrich Engels gelişmemle yakından ilgilendi. Benimle konuştuğunda, yaşamımı en

çok ağırlaştıran şeyden de söz ettim kendisine: Annem. Bana yardımcı olmak ve yaşam yolumu rahatlatmak istiyordu. August Bebel ile birlikte, kentin dış mahallelerinden birinde bulunan mütevazı evime geldi. Yaşlı kadına, aslında benimle gurur duyması gerektiğini kavratmak istiyorlardı. Ne var ki, okuma yazma bilmeyen ve politika hakkında hiçbir fikri olmayan annem, iki önderin iyi niyetli yaklaşımını anlayışla karşılamadı. İkisi de Avrupa çapında üne sahipti, yazar ve konuşmacı olarak yürüttükleri devrimci çalışmalar bütün dünya otoritelerini harekete geçirmişti, ama bütün bunlar yaşlı, yoksul kadının üzerinde hiçbir etki yaratmamıştı. Adlarını bile duymamıştı.

Yalnız kaldığımızda küçümseyen bir ses tonuyla: "Böyle ihtiyarları getiriyorsun eve" dedi. Onun gözünde eve gelen her erkek, benim taliplimdi. Ve evlendiğimi görmek onun en büyük arzusu olduğundan, eve gelen herkese bu gözle bakardı. Biri bir ihtiyar, diğeri de babam yaştaki bir adam olan iki ziyaretçi, ona göre genç kızının eşi olabilecek niteliklere sahip değildi...

Evlenmemi isteyen annemin bu dileğini yerine getirmeyi gerçekten isterdim ancak, yalnızca geçimimi güvence altına almak ve yokluktan uzak bir yaşam sürdürebilmek için kendi ideallerimi bir kenara bırakamıyordum. Bağımsız düşüncem bunu yapamayacak kadar gelişmişti artık. Sosyalizmin yalnızca gerekli olmakla kalmadığı, ayrıca dünyayı kurtaracak tek yol olduğu görüşü, bende fazlasıyla kök salmıştı. İnancım öyle sarsılmaz bir sağlamlık kazanmıştı ki, ancak ideallerimi paylaşacak bir erkek ile evlenmeyi düşünebilirdim. Evleneceğim kişiden yalnızca mutluluk, düşünce birliği, aynı amaçlar uğruna mücadele etmesini beklemiyordum, ayrıca kendi gelişimimi ilerletmesini, desteklemesini de bekliyordum. Bu mutluluğa eriştim. Benimle aynı düşünceleri paylaşan ve hayal ettiğim özellikleri taşıyan karakterde bir erkekle evlendim. Ben onunla tanışmadan çok önce, uğruna fedakârlık ettiği ve türlü badireler atlattığı partiye olan tutkumu görmekten daha büyük bir mutluluk bilmeyen bir insandı. Tüm dertlerimi, tasalarımı paylaşıyor, kat ettiğim yoldaki engelleri elinden geldiğince aşmama yardım ediyordu. Kadın işçiler arasında ajitasyon

faaliyeti yürütmemi olanaklı kılmak için birçok kişisel rahatlığı feda etti. Kadınların, ondan daha anlayışlı bir dostu yoktu. Yerleri temizlemek üzere dizlerinin üzerinde sürünen çoğu mecalsiz ve çelimsiz olan kadınları gördükçe yüreğinin nasıl burkulduğunu anlatırdı sık sık. Haftalıklarının yarısını içkiye kumara yatıran, üstelik evdeki karısına ve çocuklarına şiddet uygulayan erkekleri ise acımasızca kınardı. Çalışan kadın olarak yalnızca işçi kadına saygı duymakla yetinmiyor, ev kadınını da bir emekçi köle olarak görüyor; onun yorucu ve çoğu zaman yıpratıcı işlerinin oyalanma olarak tanımlanmasına tahammül edemiyordu. Sabahları kendisi gazete okurken, benim odaları derleyip toparlamamı bir doğallık olarak değil, yükümlülüklerimi aşan bir çaba olarak görürdü. Ev işlerimizi annem yürütüyordu, ancak bir kadının evinde durması gerektiğine ilişkin köklü görüşünden dolayı, tümüyle "ocak başında" durmayışımdan duyduğu hoşnutsuzluğu bastıramıyordu. Tatsızlık yaratmasına engel olmak için çoğu zamanımı, hatta kimi zaman yarım günümü ev işlerine ayırmam gerekiyordu. Oysa bunu herhangi biri yapabilirdi. Böyle durumlarda gündüz aksattığım yazı ya da kendimi yetiştirmekle ilgili çalışmaları gece yapmak zorunda kalıyordum. Annem *bu* evliliğe çok direnmişti. Yaşça babam olabilecek bir adam seçmemi kabullenemiyordu. Ancak karakterinin üstünlüğü ve kişiliğinin uyandırdığı saygınlık karşısında kayıtsız kalamıyordu. Ona büyük bir saygı duyuyordu; sonraları ona gerçekten sempati duymaya da başladı. Yorgun ve bitap düşmüş bu adam, kaç kez saatlerce onunla sohbet ederek, sosyalizm davasının doğruluğunu açıklamaya çalıştı. Her şeyi daha anlaşılır kılmak için ona İsa'yı ve yaptıklarını örnek gösteriyordu. Annem ona genellikle hak veriyordu ama ertesi gün yine iki gün önce yaptığı kötüleyici konuşmaları yineliyordu. Yeni görüşler kavrayamayacak kadar yaşlanmıştı.

Evliliğimizin dördüncü yılında ilk çocuğumu beklerken, ev işleriyle yoğun olarak ilgilendim ve yemek pişirme işini annemin üzerinden aldım. Bir zamanlar çok arzu ettiği bu davranışım onun kıskanç bir tutum almasına neden oldu. Kendisini işlevsiz hissediyordu. Kocam ev işlerindeki yeteneklerimi övdüğünde ise, beceri-

lerimi küçümsemeye çalışıyordu. Kocamın, başkalarına binbir zahmetle öğretilmeye çalışılan bilgileri, kızının okula gitmeden, ders almadan edinmeyi başarmış olmasının ne kadar gurur verici bir şey olduğunu büyük bir sevecenlikle ona kabul ettirmek için gösterdiği çaba, duygulandırıcıydı. Annemin, kötü niyetinden değil, ama benim onda yarattığım düş kırıklığından kaynaklanan eziyetleri beni fazlasıyla yıpratıyordu. Evlenmemi çok arzu etmişti; evlendiğimde bütün diğer kadınlar gibi olacağımı ve katıldığım toplantıların son bulacağını ümit etmişti. Artık evlenmiştim, ancak eskisinden daha az faal değildim ve kocam da aynı doğrultuda faaliyet yürütüyordu. Gece geç saatte eve geldiğimizde onu yatağında ümitsizce söylenerek bizi bekler bulurduk. Kocam öyle saygılı ve öyle insancıldı ki, ona asla kaba bir söz söylemedi. Bu suçlamalar altında o da ne kadar çok yıpranıyor ve kendine hakim olmak için ne kadar da büyük bir çaba sarf ediyordu!

Kocam, yazım kuralları ve dilbilgisi konusunda kendimi çok yetersiz hissettiğim için özel ders alma isteğimi desteklediği zaman annem alay etmiş, iğnelemişti. Fakat kocam yabancı diller öğrenme hevesimi de desteklemişti. Daha iyi bir eğitim ve daha büyük bilgi birikimiyle proletaryaya daha da yararlı hizmetler verebileceğimi düşünürdü.

Çocuklarımız olduğunda, sık sık çifte yükümlülükler altında çökeceğimi sanırdım. Huzursuz bebeğimi kollarımda tutarak masada oturmuş yazı yazarken, hâlâ bütün ev işlerinin halledilmeyi beklediği zamanlar olurdu. Evde annemin dışında bana yardım edecek kimse yoktu. Ancak annem yetmiş yaşını aşmış, hastalıklı birisiydi. Eşime ve bana göre, çoktan her türlü işten elini çekmiş olması gerekirdi. Fakat, başka herhangi birinin kendi yerine geçmesine tahammülü yoktu. Daima işe yaramamaktan korkardı ve artık gücünü aşmış olan etkinlik alanı üzerinde giderek daha fazla diretiyordu. Böylece gece ve gündüz çalışmam gerekiyordu. Çocuğum dört aylıkken öyle bitkin düşmüştüm ki, bir gün onu emzirdikten sonra bir baygınlık geçirdim. Doktorun, çocuğumu emzirmeyi yasaklaması üzerine derin bir ümitsizliğe düştüm. Kendimi aşağılıyor ve çocuğuma acıyordum. Fakat, katmerleşmiş bir

yükün üstesinden gelmek zorunda olmasaydım bütün bunları yaşamama hiç gerek kalmayacaktı. Görevlerimin hiçbirini tam anlamıyla yerine getirmediğim düşüncesi bana acı veriyordu ve çocuğuma baktıkça, tam da bana en çok gereksinim duyulan bir dönemde bütün diğer sorumluluklarımı bir kenara bırakmayı istiyordum. Cesaretimi hep yeniden toplamama yardım eden kocamdı. Annem ve mesleğim karşısındaki sorumluluklarımın neden olduğu çatışma içerisinde, şimdi politik etkinlikten tamamen çekilirsem, çocuğum zorunlu bakımıma gereksinim duymayacak kadar büyüdüğünde bundan çok pişman olacağıma dikkat çekiyordu.

İkinci çocuğumun doğumundan sonra, bu çatışma daha da artan bir oranda tekrarlandığında, eşim artık çok vaktinin kalmadığının bilincindeydi. Beni çocuklarımızın gelecekteki tek dayanağı ve eğiticisi olarak görüyordu. İkinci çocuğumuzun doğumundan önce de sık sık kendisini çok hasta hissediyor ve ölümü seziyordu. Yaşamıma girmiş ve benimle evlenmek istemiş olmaktan dolayı kendini sık sık suçlardı. Bir kadın için hem çalışmanın hem de iki çocuk eğitmenin ne kadar güç olduğunun bilincindeydi. Ancak o dönemlerde yaşadığımız güç koşullar altında dahi, ajitasyon faaliyetindeki sorumluluklarımı yerine getirmemi asla engellemeye kalkışmadı. Toplantılara katılmak üzere birkaç günlüğüne evden uzaklaşmak zorunda kaldığımda sık sık ona, "Bir kez olsun seni çocuklarla yalnız bırakmamı istemediğini söyle. O zaman kendimi engelleyecek gücü daha kolay bulurum," diyordum. Mütevazı içtenliğiyle verdiği yanıt hep aynı oluyordu: "Kişisel olarak ve çocuklar için yanımda kalmanı istiyorum ama yoldaşın olarak hiçbir engelin seni sorumluluklarını yerine getirmekten alıkoymasına izin vermeni istemiyorum." Evden uzakta olduğumda her gün, kendi durumu ve çocuklar hakkında ayrıntılı mektuplar yazardı. Gönlümü ferahlatacak her şeye değinmeye büyük bir özen gösterirdi. Yerine getirmek zorunda olduğu ağır işi ve büyük sorumluluklarına rağmen, çocuklara bir göz atacak ve onların sağlıklarıyla ilgilenecek zamanı ayırmayı asla ihmal etmezdi. Anneler için toplumsal faaliyetin ne kadar güç olduğunu asla göz ardı etmem, çünkü bunun ne kadar büyük fedakârlıkla-

ra mal olduğunu biliyorum. Kocam, işçi sınıfı için yararlı olabilecek bir faaliyete katılabilmem uğruna ne kadar da büyük fedakârlıklara katlanmıştı. Eğer evlilik tam bir düşünce birliğine dayanıyorsa; eğer bu evlilikte erkek, karısının çalışmalarına saygı duyabiliyor ve yalnızca karısının kendi yeteneklerine saygı göstermesini beklemiyorsa, bir evliliğin ne kadar mutlu ve sorunsuz olabileceğini de kendi deneyimlerimle öğrenmiş oldum.

Ne yazık ki mutluluğumuz uzun ömürlü olamadı. Yaşamımızın yalnızca dokuz yılını beraber geçirme şansına sahip olabildik. Çocuklarıyla birlikte belki de daha rahat bir geleceği yaşamayı ne kadar çok isterdi. Ne yazık ki bunu göremedi. Yalnızca kısa bir ömrünün olacağını uzun süredir biliyordum. Daha evliliğimizin ikinci yılında doktoru beni, onun tehlikeli durumu konusunda uyarmış ve ani ölüm olasılığına hazırlamaya çalışmıştı. Bütün bu yıllar sırasında çektiklerine tanıktım. Birçok kez uykudan ölesiye bir korkuyla irkilip onun inlediğini duyar ve morarark soluk almaya çabaladığını görürdüm. Kendisi de sık sık başında dayanılmaz ağrılarla yattığı yerden fırlardı. Kimi zaman ayaklarına giren kramplarla kıvranırdı ya da başında dehşetli bir boşluk hissettiği için uyuyamazdı. Bütün bunlar beni, bastırmak zorunda olduğum büyük bir endişeyle doldururdu.

Onun ısrarıyla katıldığım geniş çaplı bir ajitasyon gezisinden döndüğüm gün, öyle hasta bir halde buldum ki onu, hemen doktor çağırdım. Eşimi ancak, uzun uzadıya ikna çabalarından sonra yatak istirahatine razı edebildik; ne yazık ki yataktan bir daha kalkamadı.

Onunla yorgun, hasta bir adamken tanışmıştım. Fabrika işçisiyken sosyal demokrat gazetemi almaya giderken en güzel giysilerimi giydiğimden söz etmiştim daha önce. İleride kocam olacak adamla burada karşılaşıyordum. Her zaman hastalıklıydı. Çoğu kez gri ipekten bir boyun bağı takardı. Daha sık karşılaşmaya başlayınca, yalnızlığından, soğuk, kimsenin ısıtmadığı ıssız odasından, sağlığına büyük zarar veren lokantaların ve kahvehanelerin kötü havasından söz etti... O zamanlar günün birinde onun karısı olabileceğim aklımın ucundan bile geçmezdi. Fakat giderek

Julius Popp

içim ona karşı daha büyük bir saygı, içten bir sempati ve paylaşım duygusuyla doluyordu. Bilgeliğinden, enerjik karakterinden hoşlanıyordum. Hiçbir özel çaba göstermemesine rağmen içimde, yaşamını güzelleştirme ve onu sevimsiz yalnızlığından kurtarma isteği büyüyordu. Karşılaştığım çeşitli durumlarda göstereceğim tutuma ilişkin akılcı ve iyi niyetini açıkça hissettiğim önerilerde bulunuyordu. Onun verdiği öğütleri her zaman iyi ve faydalı buldum. Tuhaf bir durumdu; tanıdıkça kendisine duyduğum sempatinin arttığı ilk erkekti. En gizli düşlerimde, onunla mutlu olup olamayacağımı tartıyordum. Bana sevgiden söz etmesinden daha haftalar önce, kendimi onunla bir bütün olarak görmeye başlamıştım bile. Bu evliliği yaptığıma asla pişman olmadım. Zamanından önce olgunlaşmış bir kızken, yaşama sevinciyle dolu bir kadın olmamı o sağladı. Sürekli karşı karşıya bulunduğu tehlikenin gerçek boyutlarının bilincine vardığımda, endişe yeniden içimi gizlice kemirmeye başladı. En ufak heyecanın dahi onun için ölümcül olabileceğini doktordan öğrendiğim için, ona sezdirmeden, heyecanlanmasına neden olacak her türlü şeyden uzak tutmaya çalıştım. Ne kadar güçtü bu ve ne kadar ender başarabiliyordum bunu! Üstüne düşen görevi en ince ayrıntısına kadar yerine getirmeye kararlı ve kendisini bu sırada hiçbir biçimde kollamayan, sorumluluk duygusu olağanüstü gelişkin bir insan olduğu için, benim dışımda, çevresinde bulunan insanların hiçbiri, sağlının korunmaya muhtaç olduğunu göremiyordu. Kendisine verilen görevleri yerine getirmek içinse sağlam bir iradeye sahip olmak zorundaydı!

Maddi koşullarımız iyi olsaydı, yalnızca bir kez temelli bir biçimde kendini dinlendirme hakkını kendinde görseydi ve yüklendiği onca sorumluluğu üstünden atıp soluklansaydı, herhalde birkaç yıl fazla yaşama şansı olurdu. Ne var ki, huzur, kendini kollama ve dinlenme diye bir şey yoktu onun için. Bunun en önemli nedenlerinden biri de üstlendiği göreve karşı duyduğu olağanüstü sorumluluktu. Bu nedenle, hayatını vermeye her an hazır olduğu şeye, işçi sınıfının giderek artan etkisine ve gücüne tanık olma mutluluğuna da erişemedi.

Annem, ilk dönemlerde benimle acımı paylaştı. Eşime karşı duymayı öğrendiği saygının ve sevginin büyüklüğünü, sanırım onun şu sözleri gösteriyor: "O kalsaydı da ben ölseydim keşke." Beni avutmaya çalışıyordu ve bunu yaparken, sık sık yeniden, *daha genç* bir erkekle evlenebileceğime dikkat çekiyordu.

Benimse çocuklarım vardı ve 'hiç kimse için kusursuz bir mutluluk olmadığı' düşüncesinden güç bulmaya çalışıyordum. Ve sosyalizm bana öyle çok şey vermiş, yaşamıma öyle büyük bir anlam katmıştı ki, kendimde, birçok badireyi karamsarlığa düşmeden atlatacak gücü bulabiliyordum. Büyük bir davaya tutkuyla hizmet etmek, insana o kadar büyük bir huzur veriyor ve yaşama öyle büyük bir anlam kazandırıyor ki, yılmadan çok şeye katlanmak mümkün olabiliyor. Bunu kendi yaşadıklarımdan öğrendim...

Nasıl sosyalist olduğumu yazma gereksinimi duymam, yalnız ve yalnızca, yürekleri mücadele etme isteğiyle çarpan ancak başarabilecekleri inancını taşımadıkları için her seferinde yeniden geri çekilen sayısız kadın işçiye cesaret aşılamak istediğim içindir. Sosyalizm beni nasıl değiştirip güçlendirdiyse, aynı etkiyi başkaları üzerinde de yapacaktır. Sosyalizm inancım sarsılmaz bir biçimde sağlamlaştı ve bir an için bile şüphe etmeme neden olacak bir yalpalama yaşamadım.

Evlendikten sonra bir kez tutuklanmam, var olan evlilik kurumuna yönelttiğim eleştiriler nedeniyleydi. Çıplak hücremde oturduğumda, bir an bile pişman olmayı aklımdan geçirmedim. Aksine, yalnız olduğum hücrede volta attığımda –ki onu 14 adımda aşabiliyordum– burada kaybettiğim zamanı nasıl telafi edebileceğimi düşünüyordum. Sosyalist eğitimime devam ediyor ve dışarıda zaman ayıramadığım bilimsel kitaplar okuyordum. Eşim ziyaretime geldiğinde, bana gizlice verdiği parti gazetesini okumak için sabırsızlanırdım. Gardiyanın her istediğinde mazgaldan içeri bakabileceği, sabah altıda yanında bir tutukluyla gelip su dağıttığında irkildiğim, beni her istediği an gözetleyebilmek için geceleri açık bırakılan gaz lambasının ışığının uykumu kaçırdığı bir hücrede kalmak hiç de hoş değildi. Bizi havalandırmaya çıkar-

dıklarında, "siyasi"yle konuşmalarını engellemek amacıyla diğer tutukluların on adım gerisinden yürümem gerekiyordu. Buna karşın tutuklulardan biri, benimle iki çift laf etmek ve burada bulunma sebebini sormak için geride kalmışsa, gardiyanın öfkeli hakaretlerine maruz kalırdı.

Döşeğim sanki taştandı. Bütün uzuvlarım yattığım yerin sertliğinden sancıyordu, ama bende hiçbir zaman pişmanlık duygularına yol açmadı. Georg Herwegh'in, çoğu işçi eğlencelerinde duvarları süsleyen o güzel sözlerinin, proletaryanın kurtuluş mücadelesinin muzaffer gücüyle gerçekleştirileceğine güvenim sonsuzdu:

"Irak gelecekten neyi mi bekleriz?
İş ve ekmekle donanmamız,
okula gitsin çocuklarımız,
ve dilenmesin ihtiyarlarımız."

Herwegh'in sözlerinin gerçekleştirilmesine içtenlikle katkıda bulunmak isteyen biri, hiçbir güçlük karşısında yılmamalıdır. Bu hedef öyle güzel ki, öyle umut vaat ediyor ki, hiçbir şey, ona ulaşmayı başaracak gücü bulmayı engelleyecek kadar zor olamaz. Mütevazı çalışmamın bu anlamda bir etkisi olursa, hedefime ulaşmış olacağım.

Erinnerungen

Aus meinen Kindheits- und Mädchenjahren
Aus der Agitation und anderes

Von

Adelheid Popp

Wohl dir, wenn Tröstung sich dir bot,
Gefaßt hinabzuschaun von deinen Flügen,
Wenn Gegenwart und ihre Not
Erinnerung als Ersatz dir kann genügen.
Wenn nochmals du in heitrer Einsamkeit
Hörst der Erinnerungsharfe Klang von weit,
Nochmals beschwören kannst des Lebens Blühen
In des Vergangenen todgeweihten Blühen.

Henrik Ibsen.

Stuttgart
Verlag von J. H. W. Dietz Nachf. G. m. b. H.
1915

Kitabın 1915 orijinal baskısın ilk sayfası

Anılar

Çocukluk ve gençlik yıllarımdan ajitasyon ve diğer konular üzerine

Ne mutlu sana, teselliye erişip yücelerden
Huzurla bakınca aşağılara,
Günün sıkıntılarından geriye
Bağışlanan anılarla baş başa.
Ferah yalnızlığında yeniden
Duyunca anıların uzak arp ezgisini,
Geçmişin ölüme adanmış tomurcuğunda
Yeniden yakınca hayatın ateşini.

*Henrik İbsen**

* Çev: Yılmaz Onay

ÖNSÖZ

Elinizde bulunan kitap, yaşamıma ilişkin anılardan oluşmaktadır. Yalnız kendi yaşadıklarımdan değil, ayrıca dönüştürülmesinde hepimizin emeği olan toplumsal olgulardan da söz ediliyor. Bütünlüklü bir tablo elde edebilmek için çoğu kez her ikisi iç içe geçmiş bulunuyor.

Hakkımda bu kadar çok kişisel şey anlatmaya isteksizce karar verdim. Ancak, yaşamım Avusturya kadın işçi hareketiyle sıkı sıkıya bir ilişki içinde olduğundan kaçınılmazdı bu. Ukalalığımdan değil, tersine, her bir hareketin başlangıç aşamasında, hareketin içerisinde etkili olan kişiliklerin öne çıkması gerçeğinden yola çıkarak söylüyorum bunu.

Anılarım, *Bir İşçi Kızın Gençlik Öyküsü*'nün* bir tamamlayıcısı ve devamı olarak da algılanmalıdır. Söz konusu kitapçık yayınlandığı sıralarda öyle içten destek ve kutlamalar aldım ve yaşamım hakkında daha çok şey öğrenme isteği o kadar sık ifade edildi ki, elinizdeki anıları kaleme almaya karar verdim.

Böyle bir çalışmanın zorluklarının bilincindeydim ve bu nedenle yaşadığım bazı kişisel olaylardan söz ederken, birçok şeyi anlatmaktan kaçındım. Çünkü birlikte çalıştığım ya da ilişkiye geçtiğim kişilerden çoğu hâlâ aramızda ve faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Okuyucular, bu kitapçıkla kadın işçi hareketine küçük de olsa bir katkı sunulduğu düşüncesine varırlarsa, fazlasıyla onurlandırılmış olacağım.

Adelheid Popp

Viyana, 1 Eylül 1915

* August Bebel'in önsözüyle *Bir İşçi Kızın Gençlik Öyküsü*. Ernst Reinhardt'ın Yayınevi, Münih, fiyatı: 1,50 Mark.

GİRİŞ

Toplumsal hayatta kadın

Toplumsal hayatta faaliyet yürütmenin, içerdiği birçok zorluğun, heyecan ve olumsuzlukların yanı sıra, hiç kuşkusuz büyük çekicilikleri de vardır. Ayrıca, proletarya hareketinde kitle çalışması yürütmek, sayısız yoksul ve ezilmiş insana yaşamları boyunca ne kadar büyük haksızlıklara uğramış olduklarının kavratılabileceği bilinciyle ilgilidir. Söz konusu kadınlar olduğunda bunun daha da büyük bir önemi vardır, çünkü bugüne kadar onlar, pek ender olarak sınıfsal konumlarının bilincine varmış insanlar arasında sayılmışlardır. Hemcinslerini etkileme görevini üstlenen ilk kadınlara, bir mucize gerçekleştiriyorlarmış gözüyle bakılırdı. Ancak karşılaştıkları hayranlık değildi yalnızca, küçümsemeyle, hatta kuşkuyla da karşı karşıya geldiler. Bugün hâlâ aynı şeyler yaşanabilmektedir.

Kadınların bir toplantı salonunun kürsüsüne çıkmaları ve erkeklerle aynı statüde hareket etmeleri ender rastlanan bir olgu olduğundan, eski görüşlere sahip insanlar bunu yadırgayabilmektedir. Burada, etkili olan sadece geleneksel "kadının yeri evidir" görüşü değildir, manevi kaygılar da etkili olmaktadır. Yeni olan daima kuşkuyla karşılanır. Dolayısıyla, bir kitle çalışmasında kadınlarla erkeklerin kaçınılmaz olarak birbirleriyle arkadaşça bir ilişki içerisine girmeleri de böyle karşılandı. Fakat bunun aksi olanaksızdır. Belirli bir konuda aynı fikirlere, aynı görüşlere sahip olmak insanları bir araya getirir. Toplumsal yaşamda etkin olmak, kadın ve erkek olarak bakıldığında, birbirlerinden çok uzak duran ve aslında başka türlü olmasını da arzu etmeyen insanların aralarında çoğu kez sıkı bir birlik kurmasına yol açar. Ancak her yer-

de, gördükleri her şeye farklı bir anlam yüklemekten hoşlanan kişiler vardır. Üstelik aslı olmayan şeyler görme hastalığının bu kişiler arasındaki yaygınlığı hat safhadadır. Söz konusu kadın genç se eğer, durum daha da vahimdir. Erkeklerin ağzından çıkan her övgüyü, her takdiri, kast edilenden farklı yorumlamaktan çok hoşlanılır. En sıradan şeylere farklı bir anlam yükleme geyretiyle ne kadar çok kırgınlıklara yol açılır! En uğursuz etkiyi ise dedikodu yaratır. İster erkek ister kadın olsun, dedikodu taşıyarak dostça bir hizmet gördüklerini sananlar, kötü birer arkadaştır.

Genel olarak toplumsal hayatta görevi daha zor olan kadının işi, ajitasyon alanında daha da güçleşir. Hareketlerini ve ses tonunu, kendisini eleştirmelerine izin vermeyecek biçimde ayarlamakla yükümlüdür. Çünkü görüşler ne kadar özgürlükçü olursa olsun, kadınlar erkeklere göre daha katı ölçütlerle yargılanır. Erkeklerin ayrıcalığında görülen birçok şey kadına yakıştırılmaz.

Kamuoyu önünde olan kadının, böylesi önyargıları aşmak durumunda olduğu söylemi, kişinin kendisi söz konusu olduğu oranda geçerlidir. Fakat, onun davranışları genel olarak toplumsal hayattaki kadının değerlendirilmesinde bir ölçüt olarak kullanılacaksa, durum değişir. Faaliyetinin etkisi, çoğu durumda, onun kişi olarak nasıl değerlendirildiğine bağlı olacaktır. Haklı olsun ya da olmasın, kişinin karakteri gereken saygınlığı uyandırmıyorsa, en parlak zekâ bile çaresiz kalmaktadır genel olarak. Bu da erkeğe göre kadın için daha fazla geçerlidir.

Politik yaşam henüz bu kadar geniş çevreleri kapsamadığı dönemlerde, çevrenin görüşüne göre ortalamayı aşan bir performans gösterdiklerinde, tek tek sözcülere sınırsız bir hayranlık gösterildiğine daha sık rastlanırdı. Elbette böyle durumlarda, bugün hâlâ olduğu gibi, kadındaki *erkeksi ruha*, *erkesi enerjiye* ve *erkeksi azme* hayranlık beslenilir. Söz konusu kişi, kendini ne kadar kadın hissederse hissetsin, kadının politik alanda gösterdiği, kabul gören başarıları için kullanılan genel söylem, "erkek gibi kadın" idi. Ünlü biri olmak, insanı mutlu eden birçok anın yaşanmasına neden olurken, genellikle büyük dezavantajları da beraberinde getirir. Özellikle, etkinliği sayesinde uyandırdığı ilgiyi

sıkılganlıkla karşılayan kadınlar için böyledir bu. Kendilerine gösterilen ilgi ve takdir hoşlarına gitse de, bunu bastırmakta erkeklerden daha başarılı olmak zorundadırlar çünkü, erkekte son derece doğal karşılanacak şeyler kadın söz konusu olduğunda kendini beğenmişlikle tanımlanır.

Bütün bunlar, özellikle sosyal demokrat harekette aktif faaliyet yürüten kadınlar için geçerlidir. Çünkü, kendi sınıfından olan bütün kadınların yolunu açma görevi onlara düşmektedir. Bu görevin proletarya kökenli kadınlar için hiç de kolay bir şey olmadığını, proleter gençliğin içinde yaşadığı koşulları ve eğitimlerinin düzeyini bilen herkes kabul eder.

Çocukluk dönemleri çoğunlukla kara gölgelerin kuşatması altındadır ve ilk gençliklerinde çoktan kendilerini çalışmaya adamak zorunda kalmışlardır. Okulda öğrenilen o sınırlı bilginin ileride çoğaltılması ise zordur. Küçük yaşta para kazanmaya başlamak zorunda olmaları bütün enerjilerini tüketmektedir.

İşçi hareketinin başlangıç yıllarında durum bugünkünden çok daha kötüydü. İş güvenliği, sınırlı çalışma saati nedir bilinmiyordu ve gece mesaisinin yasak oluşundan da kimsenin haberi yoktu. Bütün bunlar, işçi hareketinin etkisiyle kazanılan haklardır. Koruma yasaları ve iş müfettişliklerinin bir caydırıcılığının olmadığı on dokuzuncu yüzyılın son birkaç on yılında, emek gücü sınırsız bir çalışma saati ve en düşük ücretle satışa sunulabiliyordu. Atölyede mesai bitiminden sonra eve götürülebilecek işin çıkması, kazancı arttıracak bir şans olarak görülüyordu. Pazar günü ancak acil işler olmazsa tatil sayılıyordu. Yaşamdan beklentiler çok düşüktü, tasarruf yapmak en büyük erdemlerden biri sayılırdı. Doğrudan aç kalmadan, yetersiz beslenme nedeniyle ölümlerin yaşanabileceği, henüz işçi nüfusunun bilincinde yer etmemişti. Bu bilinç de, daha sonraki dönemlerdeki aydınlatma faaliyetlerinin bir ürünü olmayı bekledi.

Bugün büyük kentlerde yaşayan hemen her işçi için bir kavram haline gelen kültür, birkaç on yıl önce toplumun alt tabaka-

larında hiç duyulmadık bir şeydi. Bu nedenle hedef, kültüre katılma hakkının elde edilmesi değil, tersine, işçi sınıfından koparak mülkiyet sahibi tabakalara yükselmenin yolunu bulabilmekti. Durup dinlenmeksizin çalışmak ve sınırsız bir tasarruf, bu hedefe giden yolun önkoşuluydu. Kadın cinsi için bu, elbette erkeklere göre daha büyük bir çabayı gerektiriyordu. Buna rağmen, böyle bir dünyada yine de sosyalizmin ateşleyici kıvılcımının ulaşmayı başardığı kadınların yetişmesi neredeyse bir mucizedir. Tek başına bu bile sosyalist düşüncenin büyüklüğünü gösterir.

Burada yer alan yazıların amacı, kadın işçi hareketinde etkin olan ilk kadınların, bağrından çıktıkları yoksul sınıfların yaşamını, eğitimlerini ve ortamlarını anlatarak, hemcinslerini bilinçlendirecek donanımı kazanabilmek için ne kadar büyük zahmetler sonucu kendi kendilerini eğitmek durumunda kaldıklarını göstermeye çalışmaktır. Bu görevi yerine getirmek için yetişen kadın sayısı az değil. Ancak birçoğu isimsiz kahramanlar olarak kalmış, büyük akıntıda boğulmuşlar, üzücü akıbetlere uğramışlardır. Onları burada gönül borcuyla anmayı ihmal etmek istemedik.

Böylelikle, bazı tabloların ışığında, proleter çocukların nasıl bir dünyada büyüdüklerini, kendi dünyalarına giden yola, modern işçi sınıfının düşünce ve duygularına ulaşmadan önce nereden gelmiş olduklarını anlatmaya çalışacağım.

I.

• Masallar • Düşler • Okul ve Okul Kitapları • Kaybolan Kitap • Issız Park • Krampus • Labutçu Oğlan

Geçmişte işçilerin düşünce dünyası bugünkünden farklıydı. Bugün artık, boş vakitlerini gazete, hatta çoğu zaman kitap okuyarak geçiren birçok işçi var.

Yurtiçinde ve dışında işçi sınıfını etkileyen her şeyle ilgileniyorlar. Geçmişte böyle değildi. O zamanlar, zanaat öğrenen çırak oğlanların anlattığı hayalet ve haydut öyküleri dolaşırdı dillerde. Çocukluğumu geçirdiğim çevrede de benzer bir durum vardı. Anlatılan sayısız öykülerde başrolü daima hayaletler, haydutlar, cadılar ve büyücüler oynardı.

Kadın katili şövalye *Mavi Sakal* masalının çeşitli türlerini biliyordum. Çok sık anlatılırdı ve hepimizi dehşet içinde bırakırdı.

Bütün dinleyicilerin hâlâ uyanık olup olmadıklarından emin olmak için anlatıcı zaman zaman "et" sözcüğünü söylerdi. Dinleyenlerin yanıt olarak "kemik" demesi gerekiyordu. Yanıtı herkes söylerse, anlatmaya devam edilirdi. Biri yanıt vermedi mi, anlaşılırdı ki o uyuyakalmıştı ve artık öyküyü kesme zamanı gelmişti.

Aşağıdaki öykü, en çok anlatılan ve özellikle sevilenlerden biriydi:

Üç erkek kardeş, talihlerini aramak üzere gezginliğe çıkarlar. Yolda, kendilerine nereye gittiklerini soran kara giysiler içindeki bir adama rastlarlar. Adam, istediği her şeyi yerine getirirlerse, onları zengin yapacağına ve talihlerini değiştireceğine söz verir. Eğer getirmezlerse, ruhlarını alacaktır. Üç kardeş her şeyi göze alarak bütün koşulları kabul eder. Kara elbiseli adam, kardeşlere, o andan itibaren şu üç cümleden başka hiçbir şey söylememe emrini verir: "Biz üçümüz", "para için" ve "buna razıyız". İdam sehpasında bile dursalar, ağızlarından bu sözcüklerden başka tek bir sözcük çıkmaması gerekiyordu. Kara giysili adam zamanında yetişip onları ödüllendirecekti. Aralarında anlaştıktan sonra, yol-

larına devam eden üç kardeş, gece olduğunda, ormanda bulunan bir hana gittiler. İlk kez burada sınamadan geçeceklerdi.

Ne arzu ettikleri sorusuna, "biz üçümüz", "para için", "buna razıyız" yanıtını verdiler. Üç kardeşe biraz tuhaf oldukları gözüyle bakıldı, ancak çok aykırı yanıtlar vermedikleri için paraları karşılığında yiyecek ve içecek aldılar.

Aynı şey uyuyacak bir yer meselesinde de tekrarlandı. Onlara bir odada tahta sıralar gösterildi. Şımartılmamış oldukları ve paraları da kısıtlı olduğu için bu sert döşeklerle yetindiler. Gece yarısına doğru bir sesle uyandılar. Han sahibinin elinde bir baltayla, Yahudi bir tüccarın kaldığı yan odaya gizlice girdiğini gördüler. Kendilerine belletilen üç cümle dışında hiçbir şey konuşamayan üç kardeş, talihleriyle ruhlarını da tehlikeye atmak istemedikleri için sessiz kaldılar. Ancak duydukları dehşet nedeniyle gözlerine uyku girmedi.

Ertesi sabah han sahibi çalışanlarıyla birlikte yanlarına gelip onları tüccarı öldürmekle suçladı. Üç kardeşin verdiği "biz üçümüz", "para için" yanıtları duruma denk düştü; ancak "idam edileceksiniz" tehdidiyle karşılaştıklarında yanıt olarak "buna razıyız" demeleri, herkesin onlara kaçık gözüyle bakmasına neden oldu. Cezaevine konuldular ve mahkemeye çıkarıldılar. "Hanginiz cinayeti işledi?" "Biz üçümüz." "Neden?" "Para için." Bu mantıklıydı ve idam cezası verildi. Cezayı, "buna razıyız" diyerek karşıladı üç kardeş. Pazar yerinde idam sehpası kuruldu ve kardeşler idam sehpalarına götürülürken meraklı bir kalabalık toplandı. Bir kez daha fırsat verilip, bu cinayeti işlemelerinin sebebi soruldu. Ancak kardeşlerin ağzından, "biz üçümüz", "para için" ve "buna razıyız"dan başka bir şey çıkmıyordu. Cellat tam işini yerine getirmeye girişecekken toz bulutuyla birlikte bir atlı göründü. Havaya kaldırdığı elinde beyaz bir örtü dalgalanıyordu. Yola çıktıkları ilk gün kardeşlerin rastladığı kara giysili adamdı bu.

Kara giysili adam sözünü tuttu. Kardeşler verdikleri sözden çıkmadıkları için onların ruhlarını serbest bıraktı. Kara giysili adam, onlara şimdi konuşmaları emrini verdi. Kardeşler handa

gördüklerini anlattılar. Kendilerinin yerine han sahibi idam edildi. Kardeşlerin her biri ise bir kese dolusu altına sahip oldu. Talihlerini bulmuşlardı ve evlerine geri döndüler.

Hayal dünyam, bu tür öykülerin fazlasıyla etkisi altında kaldı. Anlatılan hikâyelerdeki şeyleri gerçekmiş gibi görürdüm. Haydutlar, şeytanlar ve hayaletler kafamda cirit atıyordu. Geceleri sık sık uyanır ve anlatılan yaratıkların çevremde hareket ettiklerini görürdüm. Bir akşam, bir şey getirmek üzere dışarı yollanmıştım. Yolumun üzerinde, girişinde iki selvi ağacının bulunduğu bir bahçe vardı. Karşımda iki dev silüet gördüm. Kollarını ve başlarını ürkütücü bir biçimde sallıyorlardı. Sanki üzerime doğru geliyorlardı ve rüzgârın çaldığı ıslıklar tıpkı cehennem ateşinin tıslamalarına benziyordu. Koşmaktan öte uçuyordum, kapıya çullandım ve "haydutlar, haydutlar" çığlıklarıyla yarı baygın bir halde odaya daldım. Herkes, haydutları yakalamak için dışarı fırladı, ama kimse bulunamadı. Herkesin yüreğini hoplattığım ve korkaklığım için epey azar işittim. Ertesi gün kaçtığım yaratıkların, yanından geçmem gereken bahçenin girişindeki o iki selvi olduğunu anladım.

Proleter çocukların gençliğinden söz edildiğinde, o genç ruhların maruz kaldığı aşağılanmalara ve kırılmalara değinmeden edilemez. Okula başlayan çocuklara, yaşamlarının bu yeni döneminde gereken donanımı sağlamanın henüz doğal bir yükümlülük olarak algılanmadığı bir tarihte, ders kitaplarının alınmasının, anne-baba ve çocuklar için yeni sorunlara neden olması kaçınılmazdı. Böyle bir ders kitabı çok düşük bir masraf gerektirse de, bu masraf yoksul bir aile için çoğu zaman karşılanamayacak kadar yüksektir. Bu durumda bütün hayır kurumlarına ve nüfuzlu kişilere gidip rica etmek, yalvarmak gerekir. Bende de öyle olmuştu. Okuma kitabının fiyatı 30 Kreuzer'di. Yoksullar heyeti ve pederin dilekçesi sayesinde gereken kitabı bana okul sağladı.

O zamanki yaşam koşullarımız çerçevesinde başıma büyük bir felaket geldi. Okula varmak için önce uzun bir köy yolunu, ardın-

dan iri, yaşlı ağaçların karşılıklı dizildiği bir şoseyi katederek yarım saat yürümem gerekiyordu. Bir gün, korkunç bir fırtına koptu. Ağaçların ağır dalları yerlere eğiliyordu. Birçok çocuk gibi ben de, bir ağaç dalı ya da gevşemiş bir kiremidin yol açabileceği bir kazadan korunmak için sabah evde kalmıştım. Ancak öğleyin hep birlikte okula gidecektik. Annem, eve dönerken ekmek getirmem için bana bir mendile sardığı parayı verdi. Arkadaşlarımla bütün gücümüzle fırtınaya karşı koymaya çalışıyorduk. Rüzgârın bizi savurmaması için sık sık evlerin duvarlarına tutunmak zorunda kalıyorduk. Fırına geldiğimizde parayı bırakmak için geride kaldım. Parayı önlüğümden çıkardığım sırada güçlü bir rüzgâr beni önce fırının duvarına sonra da yere fırlattı. Mendil ve ders kitaplarım elimden düştü. İmdat çığlıklarımı kimse duymadı. Fırtınanın uğultusu sesimi bastırmış ve arkadaşlarım çok uzaklaşmışlardı. Güçlükle ayağa kalkabildim. Dizimi sivri bir taşa vurarak yaralamıştım ve yürümekte zorlanıyordum. Evlerin duvarlarına tutuna tutuna geldiğim yoldan eve döndüm. Mendil, para ve okul paketim kayıptı. Düştüğümde paketin bağları açılmış ve rüzgâr her şeyi alçak evlerin çatılarının üzerinden uçurup götürmüştü. Kısmen emekleyerek döndüğüm evde annem büyük bir dehşete düştü. Yaram –olduğundan daha az ciddi bulunmuştu– onda fazla endişe uyandırmadı. Ama otuz Kreuzer ve okul kitaplarım kayıptı. Okuldan sonra arkadaşlarım gelip bana okuma kitabımı getirdiler. Kitap sırılsıklam olmuştu; onu eve dönerken yol kenarındaki hendekte bulmuşlardı. Kitabın kimi sayfaları tamamen yırtılmıştı. Şimdilik bu büyük bir mesele olmayacaktı, çünkü ateşim çıkmış ve okula gidemez olmuştum. En ufak nedenden dolayı doktor çağırmak yoksullarda adetten değilse de bu durumda çağırmışlardı. Sağlığıma kavuşmam üç hafta sürdü ve o zaman bile güçlükle yürüyebiliyordum. Odadan çıktığım ilk gün, isim günümdü. İyi yürekli bir komşu bu vesileyle beni sevince boğan sıcak bir sosis ısmarladı. Annem ise gevrek bir çörek hediye etti.

Noel'den sonra ilk kez okula gidiyordum. Hasar görmüş okuma kitabı nedeniyle başıma gelebileceklerden duyduğum korkuyla yüreğim güm güm atıyordu. Felaket dediğin çabuk gelir. Öğle-

den önce okuma dersi vardı. Öğretmen okumam için beni kaldırdığında, tam da kitabın su aldığı ve okunmaz hale geldiği bir sayfada kalmıştık.

Çocukların bazen ne kadar acımasız ve gaddar olabileceklerine o zaman tanık oldum. Çareyi, sıra arkadaşımın kitabından okumakta aradım. Ancak durumu fark eden bir sınıf arkadaşım hemen parmağını kaldırarak bağırdı: "Öğretmenim, Dworschak kitabını yırtmış!" Yargılamalar o zaman başladı. Öğretmenin karşısına çağrıldım. Ağlayarak ve kekeleyerek başıma gelen felaketi anlattım. Öğretmen, beni okul malına zarar vermekle suçladı ve bütün ders boyu köşede durmakla cezalandırdı. Ardından kendisiyle baş öğretmenin yanına gitmem gerekti. O, ertesi gün yeni bir kitap getirmemi emretti. Bu durumu anneme açıklamam çok zordu. Kendisini ve çocuklarını ayakta tutabilmek için böylesine paralanan bu zavallı kadından bir yazı defteri için gerekli 1 Kreuzer'i almak bile güçtü. Annem çabucak karar verdi: Yeni kitap yok!

Okul yaşantım bundan böyle cehenneme dönmüştü. Geçmişte hep sevilen bir öğrenciyken, artık hiç kimseyi memnun edemez olmuştum. O güne kadar idealim olarak gördüğüm öğretmen, son derece kıt bir anlayışa sahipti ve toplumsal sefaletten zerre kadar haberi yoktu. Yoksa bu kadar haksızlık yapması olanaksızdı. Bir erkek öğretmene verildiğimizde de durumda bir düzelme olmadı. Bu genç adam da bayan öğretmenden daha üst düzey bir anlayışa sahip değildi. Yırtık okuma kitabımın başına gelenleri duyduğunda, bağırarak ettiği hakaret hâlâ kulaklarımdadır: "Ayaktakımı!"

Olay, aralık ayının başında olmuştu ama şubatta hâlâ kitabım yoktu. Suda yumuşamış eski kitap bu arada tümüyle dağılmıştı. Yeni bir kitap getirmezsem "sınıfta bırakılmakla" tehdit ediliyordum. Bunun üzerine annem, okul aile birliğinin üyesi olan zengin bir yurttaştan yardım istemeyi akıl etti. Annem ona ricada bulununca, ne evet ne de hayır dedi, bizzat yanına gelmemi istedi. Bu zengin adamın nihayet karşısına çıkabilene kadar –artık nisan ayı olmuştu– o yolu sayısız kere gidip gelmek zorunda kalmıştım.

Oraya vardığımda, avluda bulunan iki büyük köpek bir ihmal sonucu zincirlerine bağlı değildi. Kilitli olmayan kapıdan içeri girince öfkeyle üstüme saldırdılar. Köpeklerden biri patisini omzuma koyduğunda korkunç bir çığlık attım. Aynı anda okul aile birliği üyesi olan o tahıl tüccarı evinin merdivenine çıktı, köpekleri yanına çağırdı. Tam zamanında gelmişti; belki de fırtınada geçirdiğim kazadan daha büyük bir felaket gelecekti başıma. Bütün bedenim titreyerek karşısında durduğum zaman sanırım vicdanı sızlamıştı; çünkü kim olduğumu söylediğimde hiç tereddüt etmeden kitap için gereken parayı verdi.

Ancak geç kalınmıştı. Her zaman çalışkan olmama karşın, öğretmenlerimin gözündeki olumlu izlenimi tümüyle kaybetmiştim. Annemin beni bu kadar uzun süre kitapsız bırakmasını, kötü niyetli bir inatçılık olarak değerlendiriyorlardı ve cezasını da bana çektiriyorlardı. Çalışkanlıkta en düşük notu verdiler. O dönemlerdeki köy okulunun kurallarına göre bunun sonucu sınıfı tekrar etmekti; bu da zaten son öğrenim yılım olacaktı.

Şatoların, kapalı duvarlar ardındaki bahçelerinin çekiciliği ile ilgili anlatılanların, hayal gücü üzerinde büyük bir etkisi vardır. Ben de böyle bahçeler biliyordum. Okul yolum her gün böyle bahçelerin yanından geçiyordu. Şosenin köy yoluyla kesiştiği ve benim okula gitmek için her gün kullandığım sapakta Johannes von Nepomuk'un taştan, bakımsız heykeli dururdu. Kışın her şey kalın bir kar örtüsü altında kalırdı. Şose boyunca sağlı sollu uzanan şatoların bahçeleri o mevsimde çekici gelmezdi; daha çok buz tutmuş Mühl gölcüğünde kaymak cezbederdi bizi. Ancak karlar eriyip de her yer yeşillenmeye başladı mı, bizim arzularımız da depreşirdi.

İlkbaharın muhteşem bir cömertlikle süslediği o bahçelerin sahiplerinin kim olduğunu bilmezdik aslında. Asla biri olmazdı o bahçelerde. Ancak içeri girmemiz yasaktı. Bu harika güzellikten payımızı ancak çitte bulunan aralıklardan başımızı sokarak alabiliyorduk. Bir gün çitin birkaç tahtasının gevşediğini fark ettik. Kısa sürede bunları içeriye süzülebilecek kadar gevşetmeyi başar-

dık. Bahçenin ortasında bir tepecik vardı; sanki bizi eğlendirmek için yaratılmıştı. Sırasıyla gözcülük yapardık, diğerlerimiz de tepeden aşağı yuvarlanırdı. Olağanüstü zevkliydi! Ne var ki bu bahçeden çok, öteki, yolun karşı tarafındaki bahçe çekiyordu bizi. Onun bir geçidi vardı. Pederin, kilisenin yanında bulunan evinin çaprazına düşen geçit açıktı. Biraz iç tarafta da o büyük demir kapı vardı. Parkın içinden Mühl deresi geçiyordu. Menekşelerin açtığı Mart ayında, adeta karşı konulmaz bir güç çekiyordu bizi bu güzelliklere. O güzelim mavimsi mor çiçekçikler çimenleri kaplar, her yana nefis kokular yayardı. Baharın bu zarif çocuklarını ne kadar derin bir hazla seyrederdik.

Bir gün bu geçidi kullanmıştık. Hepimizin elleri tutabildiğimiz kadar menekşelerle doluydu ve demetlerimizi bağlamaya koyulmuştuk. Birden o korkunç uyarıyı duyduk: "Bekçi geliyor!" Evet, geliyordu. Hem de uzun sopasını havada savurarak geliyordu. Hepimiz büyük bir korkuya kapılarak kaçmak üzere ayağa fırlamıştık. Bin bir zahmetle topladığımız menekşeler yerlere saçıldı. Elimizde okul çantalarıyla var gücümüzle koşuyorduk. Bekçi de peşimizden; arayı giderek kapatıyordu. Ben herkesin en önünde koşuyordum. Su bendi aniden karşımda bitiverdi. Biriken su çağlayan gibi fışkırıyordu bendin üzerinden. Arkama, yaklaşan bekçiye bir göz attıktan sonra okul çantamı fırlattım. Çanta derenin ve parkı sınırlayan yüksek tahta çitin gerisine düştü. Tahta takunyalarım görkemli bir yay çizerek peşlerinden uçtu ve bendi aşmaya başladım. Bendi, onu boydan boya takip eden dar bir tahta çıtaya tutunarak geçtim. Bent ile çit arasında dar bir boşluk vardı ve oraya sığındım.

Annem bu tehlikeli maceradan haberdar olunca fena halde dayak yedim. En ufak bir sendeleme dereye düşmem için yeterliydi çünkü. Arkadaşlarım, çılgınca kaçışım sayesinde, dehşete kapılarak olduğu yerde çakılıveren bekçinin gazabından kurtulmuşlardı. Bu olaydan sonra şato parkından bir daha menekşe toplamadım ve "yasak" yollara girmedim. Ama yasakları delmemiz için neden kışkırtılmıştık ki? Kimsenin zarar görmeyeceği bu masum zevkten niye mahrum bırakılmıştık?

Şeytan kılığında bir tür canavar olan Krampus, Noel zamanı yoksul çocukların hayatında, zenginlere göre çok daha büyük bir rol oynar. Zengin olanlar için, kızılcık sopası ile şıngırdayan demir zincirler taşıyan Krampus'tan çok, elmalar, yemişler ve çörekler dolu bir çuvalı olan St. Nikola'nın gelişi söz konusudur. Krampus gelmezden haftalar öncesinden dehşetli bir korkuya kapılırdım hep. Yaptığım en ufak sakarlık nedeniyle bile, "Hele bekle sen, nasıl olsa yakında Krampus gelecek!" tehdidi savrulurdu. Acımasız bay Krampus'ta iyi bir izlenim bırakabilmek için bildiğim bütün duaları okumaya çok önceden başlardım. Günü geldiğinde ve kapımız çalındığında annem açardı. Kâğıttan piskopos şapkası ve piskopos cübbesiyle tıpkı St. Nikola'ya benzeyen dev gibi bir adam girerdi içeri. Yanında bir çuval taşırdı, ben titreyerek diz çöküp paternoster duasını okuyunca içinden birkaç elma çıkarıp bana verirdi. Fakat refakatindeki Krampus, oğlan çocuklarını alırdı karşısına. Korkunç bir görüntüsü vardı. Simsiyah giysiler içindeydi ve ağzından kırmızı dili sarkar, iki kocaman boynuz da alnında yapışık olurdu. Sol elinde ağır bir zincir taşırdı ve zincir daha çok ses çıkarsın diye ayağına da bağlıydı. Sağ elinde, St. Nikola'nın sorularına gerektiği gibi yanıt veremeyen oğlan çocuklarını kıyasıya dövdüğü kızılcık sopası bulunurdu. Her sabah erkenden, öğle ve akşam dualarını edip etmedikleri ve her pazar günü kiliseye gidip gitmedikleri sorulurdu. Paternoster duasını okurken ve inançlarını beyan ederken duraksadıklarında kızılcık sopasının darbeleri havada ıslık çalarak inerdi üzerlerine. Anne babalar, çocuklarına böyle bir dersin verilmesinin gerekli olduğunu düşünürlerdi. Çocuklarının ahlaki davranışları üzerinde olumlu etki yaratacak bir ders olarak görürlerdi bunu.

Proletarya gençliğinin mutsuz çocukluğundan söz edildiği zaman, fırsat oldukça labut diziciliğiyle ek kazanç sağlayan küçük oğlan çocuklarına değinmeden geçmemek gerek.

Bu işin eğitici bir yanı yoktu kuşkusuz. Çünkü bowling oyunu sırasında yüksek oranda alkol tüketildiği gözden kaçırılmamalıdır. Böylece bu pazar günü eğlencelerindeki neşeli hava, sık

sık daha akşam olmadan bozulup giderdi. Köy gazinolarında bu duruma sıkça rastlanır. Hava giderek gerginleşir, en masum konuşmalardan kasıtlı hakaretler sezilir ve sözde uğranılan hakaretlerin karşılığı vakit kaybetmeden verilirdi.

Dokuz-on yaşlarındaki oğlan çocukları da her pazar günü bu tür salınelere tanık olurlar. Labutçuların, böyle bir pazar gününde kimi zaman yoksul insanlar için oldukça büyük sayılabilecek bir ek gelir elde etme şansları vardır. Bu durumda eğitsel kaygılar geri plana itilir. Bir Gulden kazanabilmek için anneler oğullarının, çok sık yaşanan bu ahlaksız konuşmaların ve şiddet gösterilerinin tanığı olmalarına seyirci kalmak zorundadır. Böyle bir çocuğa içki içirilmeye çalışıldığında ise, eğer o çocuk büyük bir yudum almayı başardıysa takdirle pohpohlanır. Böyle zayıf bünyeli, soluk yüzlü bir oğlanının kursağına doğru dürüst bir şeyler girip girmediği, haftada bir kez olsun karnı tam doyup doymadığı düşünülmez bile. Bu insanlar için zevklerin tümü alkolde birleşir. Ancak yüzler kızarmaya ve gözler bir sarhoşun camsı parlaklığını almaya başladı mı, labutçu oğlanların yürekleri endişeyle burulurdu: Yoksa tabağın üzerinde hazır duran madeni paralar, yaklaşmakta olan boğuşmadan nasibini alacak mıydı?

Ağabeylerimden biri de labut diziciliği yaptı. Bir pazar günü, öğleden sonra büyük bir telaş içinde meyhaneden koşarak eve döndü. Aynı sırada uzaktan vahşi bağrışlar duyulmaya başlandı. Ağabeyim, uçarak evin içine sığındı. Gömleğinin kolundan kan sızıyordu. Ne oldu sorularımıza yanıt vermeden avlunun demir kapısını kapamamızı istedi, çünkü "yamalı Rudl her şeyi yerle bir ediyor ve herkese bıçakla saldırıyor"du. Avlunun büyük kapısı kapatıldığında paslı menteşeler gıcırdadı, anahtar iki kez çevrildi. Az önce kalabalık olan sokakta in cin top oynuyordu şimdi, herkes evlere kaçışmıştı. Yamalı Rudl'den herkes korkardı. Bağrış çağrış giderek yaklaşmış, çığ gibi büyüyen bir insan yumağı pencerelerden görülmeye başlamıştı. Kötü bir üne sahip olan kavgacı, elinde bıçakla herkesin önünde koşuyordu.

Bu kabadayının kendini kaybetmesine neden olan şey onun "kızı", yani süslü Milli'nin bowling sahasına çıkmasıyla patlak

vermişti. Aldığı bol miktarda alkolün etkisiyle, herkesin gözdesi olan kıza karşı kaba davranmıştı. Bunun üzerine Milli başka bir delikanlının yanına oturmuştu. Çünkü Milli, seçici olma lüksüne sahipti. Uzun ve ince yapılıydı. Pembe elbisesinin üzerine taktığı beyaz bir önlüğü, beyaz çoraplarının üzerine giydiği şık siyah ayakkabıları, estetik bir biçimde toplanmış siyah saçlarıyla ve kulaklarındaki sedef halkalarla gerçekten de göz dolduran bir güzellikti. Yetenekli, iyi kazanan bir işçi kızdı.

Bu güzel kız, çirkin, çiçek bozuğu yüzlü, birçok sabıkası olan o profesyonel kavgacıyı kendine sevgili seçmekle herkesi şaşırtmıştı. Tüm uyarılar sonuçsuz kaldı. Aksine, o tam da Rudl'ı istiyordu. Fakat kendisini küçük düşürdüğü için bunu ona ödettirmek istemiş ve başka birini tercih ettiğini göstermişti. Rudl'ın felaketi de bu oldu. Anlamsız bir öfkeye kapılmış, aşırı alkolün verdiği sarhoşlukla bıçağını çekip, Milli'nin yanına oturduğu delikanlının kaburgalarına saplamıştı. Milli, evine kaçmıştı. Rudl ise peşine düşmüş ve meyhanede bulunan herkesi peşine takmıştı. Sonunda jandarma geldiğinde el birliğiyle üstüne çullanıldı. Yargıçlar onu dört ay cezaevi ve bir yıl da polis gözetimiyle cezalandırdılar. Cezaevinden çıktıktan sonra bütün olanlara rağmen yine her yerde kabadayılığının hürmetini gördü. "İçtiğinde ne yaptığını bilmiyor işte, onu kışkırtmamak gerek" diyordu insanlar. Milli de aynı düşüncedeydi ve onu tüm çenebazlığıyla savunuyordu. Sarhoşluk sırasında yaptıklarından sorumlu tutulamazdı ona göre.

Neyse ki labutçu ağabeyim, boğuşma sırasında küçük bir çizik almıştı. Yaşadığı tüm bu dehşetli anlara rağmen, labut diziciliği yapmaktan kurtulamadı. Sonbahar gelene dek her pazar öğleden sonralarını bowling sahasında geçirmek zorundaydı. Sonbaharda ise başka bir kazanç kapısı açılıyordu. Çevredeki zengin beyler, tavşan avı düzenliyorlardı ve okul çağındaki oğlanlar tavşan kovalayıcıları olarak kiralanıyordu.

Çocukların bu şekilde çalıştırılması konusunda da söylenecek birkaç şey var. Birkaç Kreuzer için çocuklarını böyle bir işi yapmaya yönelten anne babaları yargılamamak gerek. Gelirin sınırlı

olduğu yerlerde, her tür çabaya ve çalışmaya rağmen en zorunlu ihtiyaçları karşılamak için gereken paranın kazanılamadığı yerlerde, gençliğin kollanmasına ilişkin bütün kaygılar kaybolur. Çünkü en acil zorunluluk, aç kalmamaya yetecek ekmeği bulmaktır. Bu nedenle proleter çocukların gençlikleri, tüm koruma yasalarına rağmen günümüzde de çoğu zaman keyifsiz ve acılarla doludur. Zaten saydığımız işler, iş güvenliği yasalarının alanına da girmez, çünkü bir iş olarak değil, daha çok gönüllü olarak katıldıkları eğlence olarak görülmektedir. Fakat bu gönüllülüğün zorunluluktan kaynaklandığını görebilmek için, işçi sınıfının yaşam koşullarına bir göz atmak gerekir. Toplum, bu tür işlerde çocukların kullanılmasını yasaklayacak düzeye gelmediği sürece, kendini insani bir toplum olarak tanımlayamayacaktır. Ne var ki, ancak anne babaların, kendi geçimlerini sağlayabilecek yaşa gelene kadar çocuklarının geçimini ve eğitimini karşılamaya yetecek kazanç elde edebilecekleri bir ortam yaratıldığı koşulda böyle bir yasak konulabilir. Durum böyle olmadığı sürece, çocuk koruma yasaları ve bütün gençlik sosyal yardımları binlerce çocuk için, yalnızca kâğıt üzerinde kalmaya devam edecektir.

II
• Akrobatlar • Kukla Tiyatrosu

Proleter gençlik tenis, kriket ve kayak sporlarını, birçok başka şey gibi ancak seyirci olarak izleyebilir. Gerçi, bilinçli öğretmenlerin ve çocuk severlerin ilgisi sayesinde son on yıldır, gençlik oyunları alanında da gözle görülür bir değişim yaşandı. Ancak işçi gençliğinin büyük çoğunluğu bunlara katılmaktan hâlâ uzaktır. Bugün dahi, kamuya açık oyun alanlarının olmadığı yerlerde gençlik, kendine başka eğlenceler yaratmaktadır. Kırsal alandaki kentlere ve köylere arada sırada, içleri ev olarak düzenlenmiş çadırlı arabalar gelir. Bunlar, bugün burada, yarın orada gösteri çadırını kuran gezici gösteri gruplarıdır. Gerçek bir tiyatroya ya da büyük bir sirke gitme olanağını hiçbir zaman elde edemeyen insanlar, izlence arzularını böyle tatmin ederler ve başka türlüsünü hiç görmemiş oldukları için de bundan gerçekten keyif alırlar.

Ben de, bu tür gösterilerin hayranlarındandım. En ucuz oturma yerlerinin fiyatı yalnızca beş Kreuzer olsa da, ayakta bir yerle yetinmek zorunda kalıyordum. Verilen aralarda, sevilen sanatçılardan biri, ayakta durulan bölüme gelir ve para toplardı. O sırada, bir şey vermek zorunda kalmamak için çok sayıda insanın orayı terk etmesi beni hep öfkelendirmiştir. Ancak para toplama işi bitti mi geri gelirler ve daha önce durdukları yere yerleşirlerdi yine. Kuşkusuz ben de cömert davranamıyordum; bir kez bir Kreuzer verdim mi, ne kadar utanç verici bulsam da bir dahaki arada benim de geri çekilmem gerekiyordu. Diğerlerinin başına da aynı şey geliyor olmalıydı. Grubun "yıldız"ları da vardı. "Signor Ludovico" ve "Signora Marietta" programda en sevdiğim akrobatlardı. En beğendiğim numara "bağlı gözlerle ve başa çuval geçirilerek atılan görkemli çifte takla" idi. Yıllık kazançları bir servet olan en zarif sahnelerin bir numaralı sanatçıları bile, bu "çifte taklayı" atan adama duyduğum hayranlığın, sevginin ve hürmetin daha büyüğünü göremezlerdi. Karl Moor, Don Carlos, Hamlet ya da o sahnelerin kahramanlarının adı her neyse, benim

Signor Ludovico'nun sahneye çıkışını beklediğimden daha büyük bir yürek çarpıntısıyla beklenemezler. Bu Signor'un günlük yaşamdaki adı yalnızca Ludwig'ti ve Signora Marietta, sahneye çıkmadığı zamanlarda yapma çiçek hazırlardı. Bir kenar mahallenin çok yoksul ve kirli bir sokağında otururlardı. Üzerlerindeki parlak giysileri çıkarıp sokağa çıktıklarında son derece mütevazı bir görünüm sergilerlerdi. Elbette o zamanlar, çoğu zaman hayati tehlike içinde sergiledikleri bu sanatın sağladığı kazancın, ancak besleyici bir öğle yemeğini karşılamaya yettiğini henüz bilmiyordum. Signor Ludovico'ya taptığım ve çarpan bir yürekle onun parlak numarasını, çifte taklayı, beklediğim sıralarda bütün bunlardan haberim yoktu. Trapeze yanaştığında ya da bir pandomim gösterisine katıldığında kapıldığım o büyük coşkuya benzer coşkuyu ancak, sonraları büyük sahnelerde ünlü sanatçıları izleme fırsatını elde ettiğimde duydum. Tehlikeli atlayışını gerçekleştirmeye hazırlandığında kahramanım için duyduğum korkudan soluğum kesilirdi. Korku boğazımı düğümlerken gözlerimi bir an bile ondan kaçırmazdım. Bu atlayış sırasında aşılması gereken uzaklığın ölçüsünü bugün tahmin edemem, ancak büyüktü. Numara, akrobatın bir trapeze tırmanması, orada gözünü bağlayarak başının üzerinden büyük bir çuval geçirmesiyle başlardı. Ardından uzakta duran diğer bir trapeze iniş yapmak üzere hızla yukarı fırlardı. Bu atlayışın gerçekleştiği saniyeler boyunca mutlak bir sessizlik egemen olurdu. Atlayış gerçekleştikten sonra, bir an adamın bütün uzuvlarının yerinde olup olmadığının anlaşılmasıyla geçirilirdi. Bu anlaşıldıktan sonra, öyle bir alkış tufanı kopardı ki, böyle bir lütfu gerçek sanatçılara bile göstermezlerdi. Tiyatroya giden gençler, şimdi nasıl ünlü bir kadın tragedyacıya ya da tenor kahramana, bir komedyene ya da primadonnaya özeniyorlarsa, bildiğim tek sanat tapınağı olan arena da beni öyle çekerdi. Signor ve Signora ile tanışmanın onuruna nasıl sahip olabileceğim sorusu beni yer bitirirdi. O dönemlerde henüz kartpostallar yoktu, resim imzalama ve toplama modası bilinmiyordu; bunun için, etraflarındaki insanlara olağanüstü coşku veren bu insanların ortamına dahil olmaktan başka seçeneğim yoktu.

Gezici kukla tiyatroları, içinde bulunduğum çevrenin ve yaşadığım dönemin gençliği için, ikinci bir çekim merkezini oluşturuyordu. Noel'den hemen önceydi "Sihirli Duvak" adlı gösteriyi duyuran afişler asıldığında. Bu oyunun ne kadar ilgi çekici olduğu üzerine birçok şey anlatılıyordu. Hayranlık uyandıran güzellikteki melekler ve periler bol bol rol alıyormuş. "Sihirli Duvak" oyununu seyretme şansına erişmek arzusuyla yanıp tutuşuyordum. En ucuz izleme yeri beş Kreuzer'di. Kuşaktan kuşağa aktarılan söylencenin, İsa'nın doğduğu gece duvarlarda altın domuzcuklar gören kişinin başına büyük bir talih konacağının anlatıldığı Noel zamanı olduğu için, ben de Noel gecesi boyunca büyük bir özlemle duvarlarda vaat dolu altın domuzcukları görmek için çabaladım. Ancak "Sihirli Duvak" oyununu seyretmemi ve tabii daha birçok güzel şeyi sağlayacak olan domuzcuklar bana görünmedi. Buna karşın tiyatroyu seyredebilecektim. Noel'in ikinci günü annem kiliseye gitti. Bana da bir getir götür işi yapmam söylendi. İşi yerine getirdiğimde beş Kreuzer bahşiş aldım. "Sihirli Duvak"ı seyretme arzusuyla yanıp tutuşurken, tiyatroya gitme iznimin olmadığını unuttum ve koşa koşa sanat tapınağının bulunduğu yaşlılar lokaline gittim. Köy yolunda yürürken ayaklarım bileklerine kadar kara gömülüyor, keskin rüzgârın savurduğu beyaz kar taneleri iğne gibi batıyordu yüzüme. Ancak bütün bunlara aldırış etmiyordum çünkü "Sihirli Duvak" oyununu seyredecektim. Kukla gösterisini izledim. Yüreğimde neşeli bir coşkuyla eve koşturdum. "Çok güzeldi anne" diyerek kapıdan içeri daldım.

Odamızdaki görüntüyü bugünmüş gibi kafamda canlandırabiliyorum hâlâ. Soba, odanın ortasındaydı, önünde de annem akşam yemeği için patates soyuyordu. Sobanın sol tarafında bir yatak vardı ve arkasında ise yemek masamız duruyordu. Masanın üzerinde bir ipe asılı olan lamba sarkıyordu. Yanımızda kalan bir işçi, içeri daldığım kapının yanında duruyordu; beni tutup kulağıma annemden özür dilemem gerektiğini fısıldadı. Ancak nedenini henüz kavrayamadan annem elinde kızılcık sopasıyla yanımda bitiverdi ve darbeler üzerime inmeye başladı. Darbelerden sıyrılıp yatağın altına saklandım ama annem nereye vurduğuna al-

dırmadan yatağın altına da vurmayı sürdürdü. Sonra çıkmamı ve dizlerimin üzerinde özür dilememi istedi. Acı ve gözyaşları içinde bunu yapmak zorunda kaldım. Ellerimde, kızılcık sopasının darbelerinden kırmızı şeritler belirmişti. Suçum, izin almadan tiyatroya gidip beş Kreuzer harcamaktı. Gözyaşlarım ve hıçkırıklarım bir türlü durmayınca annem acıdı ve beni kucağına aldı. Başımı alıp göğsüne dayadığında duyduğum mutluluk, kukla tiyatrosunda "Sihirli Duvak"ı seyrederken duyduğum mutluluktan belki de çok fazlaydı. Fakat atılan dayağı hiçbir zaman haklı bulmadım ve bu acı anıyı unutamadım.

Annem acımasız biri değildi, fakat yoksulluğumuz nedeniyle çoğu zaman dağıtılan hayırlara mecbur kaldığı için benim "müsrifliğimi" son derece katı değerlendiriyordu. Kendisi beş Kreuzer kazanabilmek için bir saat çalışmak zorunda olduğundan, bunun bir eğlence uğruna harcanmasını düşüncesizce buluyordu.

III
İlk Noel Ağacı

Noel bayramı, en yoksul çocuklar için de bir özlem ve arzular günüdür! Ne yazık ki bunlara kavuşulmaz ya da içtenlikle sevinilmesine izin vermeyen bir biçimde kavuşulur. Bizde de Noel hediyeleri olurdu. Ancak sürekli çalışıp didinen insanlar, çocukları için verilen sadakaları eziklik ve acı duyarak alırlar. Hali vakti yerinde hanımların elinden çıkmış bileklikler ve yünlü giysiler soğuktan koruyabilirler, ancak insanın içini ısıtamazlar.

Bu nedenle ilk saf ve gerçek Noel sevinçlerini, bunları ancak kendi kazandığım parayla sağlayabildiğim zaman duyabildim. İlk Noel ağacımın mumlarını yaktığımda on yedi yaşındaydım, ama hâlâ bir çocukmuşum gibi sevindim. Haftalar boyunca her cumartesi akşamı, Noel ağacıma süsler almaya giderdim: Altın ve gümüş renkli simler, renkli kâğıtlar, yemişler, şekerlemeler. "Noel ağacımı" beni kanatlandıran bir mutlulukla eve taşımıştım ve saf bir sevinçle süslemiştim onu! Altın domuzcuklar bana hâlâ görünmemişti, ancak çalışmak, bugüne kadar dışında kaldığım zevkleri tatma olanağını sağlamıştı.

Ancak sosyalizm düşüncesini benimsediğim zaman, Noel ağacındaki altın rengine boyanmış birkaç yemişin ve sevdiklerine haftalar süren sıkıntıların ardından satın alınabilen birkaç giysi parçasının henüz kurtuluş anlamına gelmediğini kavradım. On dokuz yüz yıl önce geldiği söylenen Mesih'in henüz herkes için mutluluk ve kurtuluş getirmediğini anlamayı öğrendim. Fakat binlerce kader arkadaşım gibi ben de, yeni bir mesihe güvenme ve insan bedeninde çarmıha gerilemeyecek bir kurtarıcının umudunu beslemeye başladım. Varlığını milyonların yüreğinde ve kafasında sürdüren, insanın özünden yola çıkarak dünyayı, herkesin mutluluğuna hizmet edecek biçimde değiştirmek için fetheden kurtarıcıya umut beslemeyi öğrendim. Bu kurtarıcı, gece yarısı duvarlarda vaat dolu sihirli altın domuzcukların görünmesini sağlamıyor. Ancak insanlara, altının kudreti karşısında zafer kazandıracak ve herkesin mutluluğuna giden yolu açacak gücü veriyor. Sosyalizme inanmaya başladım; ve kendimi bildim bileli düşüncelerime ve özlemlerime egemen olan Noel fikri, sosyalizmi, yoksulların ve ezilenlerin hanesinde bir kurtarıcı olarak selamlayabilmek arzusunun çok gerisinde kaldı.

IV

• Yongalar • Düşkünler Yardımı Alan Yaşlı Kadın

Öğle saatlerinde kadın ve çocuklar, köyün en sonunda bulunan büyük doğramacıya giderdik. Burada, büyük kütüklerin kesiminde ve parçalanması sırasında koparak yere düşen tahta parçaları ve yongalar, birkaç Kreuzer karşılığında satın alınabiliyordu. Bunları almak üzere oraya yalnızca öğle arasında gidilebiliyordu. Kadınlar köy işleriyle meşgul oldukları için buraya neredeyse sadece çocuklar gelirdi. Tam saat on ikide, işçiler balta ve testerelerini ellerinden bıraktıkları anda bu alana girmemize izin veriliyordu. Herkes koşuyor ve çitlerin üzerinden atlayarak çıplak ellerle olabildiğince çok yonga toplamaya çalışıyordu. Ağaç yongalarının arasında parça toplamaya çalışmak hiç de eğlenceli bir iş değildi. İnsanın derisi çiziliyor ve etine kıymıklar batıyordu. Zavallı, yalınayak biz yoksul çocuklarının ne eziyetlere katlanması gerekiyordu! Kalın bir yonga ayağa saplanıp da hemen çıkarılamadı mı, sırta yüklenmiş bir bağ odunla eve kadar parmak ucunda yürümek gerekiyordu. Elbette yalnızca çok yoksul insanların çocukları bu yakacağı almaya gelirdi. Kendi çocuklarına bu eziyeti reva görmeyenler için de yakacak getirmem gerekiyordu. Bunun karşılığında bana bir öğle yemeği verilirdi. Yongalar toplanıp bir bağ haline getirildikten sonra, mal sahibinin çiçeklerle süslü verandasının önünde sıraya girilirdi. Sonra evin hanımı dışarı çıkar, hoş kokulu güzel bir elbiseyle merdivenlerden aşağı süzülür, ince, beyaz parmaklarıyla yapılan bağları yoklar ve fiyatını belirlerdi.

Yongaları alanların arasında, artık çalışacak durumda olmayan ve köyün yaşlılarla dayanışma kasasından yaşayan yaşlı bir kadın bulunurdu. Daima yanında çorap örgüsü taşırdı. Bir an olsun ellerini dinlendirmeye tahammülü yokmuş gibi görünürdü. Yongalardan yaptığı bağı boynuna astıktan sonra, koynundan çorabı çıkarır ve şişleri durmaksızın oynatırdı. Tuhaf bir kadındı. Ardında bir çift gözün garip bir biçimde parladığı gözlükleriyle insanı delercesine bakardı. Tutkulu bir roman okuyucusuydu.

Özellikle kraliyet çevrelerinden bahseden romanları severdi. Biz çocuklara Fransa kraliçesi Maria Antoinette'in öyküsünü sık sık anlatırdı! Habsburg hanedanının kızını kanlı idama götüren Fransız devriminin erkeklerine sayısız lanetler okurdu bu sırada. Yaşlı kadın Maria Antoinette'ten "Arşidüşesimiz" diye söz ederdi. Meksika İmparatoru olarak kurşuna dizilen Avusturya arşidükü Max'ı da anlatırdı. Onun dul bıraktığı Belçikalı Prenses Charlotte'un kaderini, adeta kendi yaşamış kadar sarsıcı ve canlı anlatırdı. Bu kadının oturduğu mütevazı odasında, bir eskiciden edindiği birkaç bakır işlemeli tablo asılıydı. "Maria Antoinette'in Viyana'ya veda töreni" ve onun "Fransa'ya girişi", sonra İmparatoriçe Charlotte, III. Napolyon önünde diz çökerek Max için aman dilerken tasvir edilmişti. Ayrıca Meksika arşidükünün idamını anlatan bir sahne vardı. İskoçya kraliçesi Maria Stuart'ın idam sehpasına giderkenki hali de yaşlı kadının resim galerisinde bulunuyordu.

Bu kadın, bir küçük zanaatçının eşi olmasına ve resimlerinin tasvir ettiği kişilerle bir araya gelme olanağını hiçbir zaman elde etmemiş olmasına rağmen, düş dünyası, yoksulluğunun ve içinde yaşadığı çevresinin sınırlarını çoktan aşıp gitmişti. Zihninde, yaşadığı gerçek dünyayla hiçbir ilgisi olmayan yerlerde yaşardı. Çoğu zaman prenses olarak doğmuşların bile sahip olmadığı bir konuşma tarzını alışkanlık edinmiş ve hareketleriyle duruşuna belirli bir üstünlük havası egemen olmuştu. Sırtında taşıdığı yonga bağına karşın, başını dik tutarak yürürdü.

Hikâyelerine kulak vermek için etrafını sardığımızda, tebaasına seslenen imparatoriçenin ta kendisiymiş gibi bir havaya bürünürdü. Bütün varlığı vakurluk yansıtırdı. Şalını, tıpkı taçlandırma töreni sırasında giyilen bir pelerinmiş gibi omuzlarından aşağı kaydırırdı. Ardından kendisini imparatoriçe olarak adlandırdığı konuşmalarını yapardı. Yıllar sonra adına bir gazetede rastladım. Habere göre kendisini İmparatoriçe Charlotte sandığı için bir psikiyatri kliniğinde gözaltına alınmıştı.

V

• Fabrikada • İşçi Arkadaşlar • Viyana'daki Schmelzer Mezarlığı • Bir Aşk Mektubu • Sebastian Schattenbauer

Bugün daha güzel bir gelecek için birer mücadele neferi olmalarını istediğimiz genç kızlar, bir fabrikaya girdiklerinde –ki bu proleter kızların büyük bir çoğunluğunun yazgısıdır– eğitimlerini tamamlamaya uygun olmayan bir ortama girerler. İş yerlerinde edinilen izlenimler, bugün hâlâ büyük oranda zihinsel gelişime herhangi bir katkı sağlayamayacak türdendir. Ustabaşılar, yeterince çalışılmasını denetlerler. Konuşmak, çoğu kez ücretten kesintiyle cezalandırılsa da, birkaç sözcük alışverişinde bulunabilmek için fırsat kollanır. Hayatları boyunca bir kez olsun bütün bir gün boyunca çalışmak zorunda kalmamış insanların ahlak duyguları üzerine söyledikleri, günümüz koşullarında boş gevezelikten ibarettir. Günde on-on bir saat boyunca aralıksız gözetlenmenin ne demek olduğunu anlayabilmek için, bunu bizzat yaşamış olmak gerekir. Dudakların her kıpırdanışı, yapılan her hareket sert bir ihtarla cezalandırılır. İşçi kızlar, birbirleriyle tanışma ve düşüncelerini paylaşma fırsatını yalnızca dinlenme aralarında yakalarlar.

Kadın işçilerin düşünce dünyası hakkında bir fikir vermek için fabrika yaşamına ilişkin kimi anılarımdan söz etmek istiyorum.

Öğle paydosunda en az vakit alan şey ise yemek yemekti. Yiyecekler ya evden getirilir ya da civardaki dükkânlardan alınırdı. Ardından dinlenme başlardı. Bizde bu dinlenme şöyle gerçekleşirdi: Kimi, ördüğü bir çorabı çıkarır ve yanı sıra macera romanı dizisinin yeni fasikülünü okurdu. Başka bir grup ise fasikül romanın devamını "Abendblatt"tan* yüksek sesle okurdu. Bir işçi arkadaşım vardı, deyim yerindeyse yüksek kültüre ilgi duyardı. Yirmi dört yaşındaydı ama hayatında bir kez olsun tiyatroya gitmemişti. Buna karşın bütün ünlü aktör ve aktristlerin isimlerini ve yaşam öykülerini bilirdi. Hangi oyunların oynandığı ve oyunlar hak-

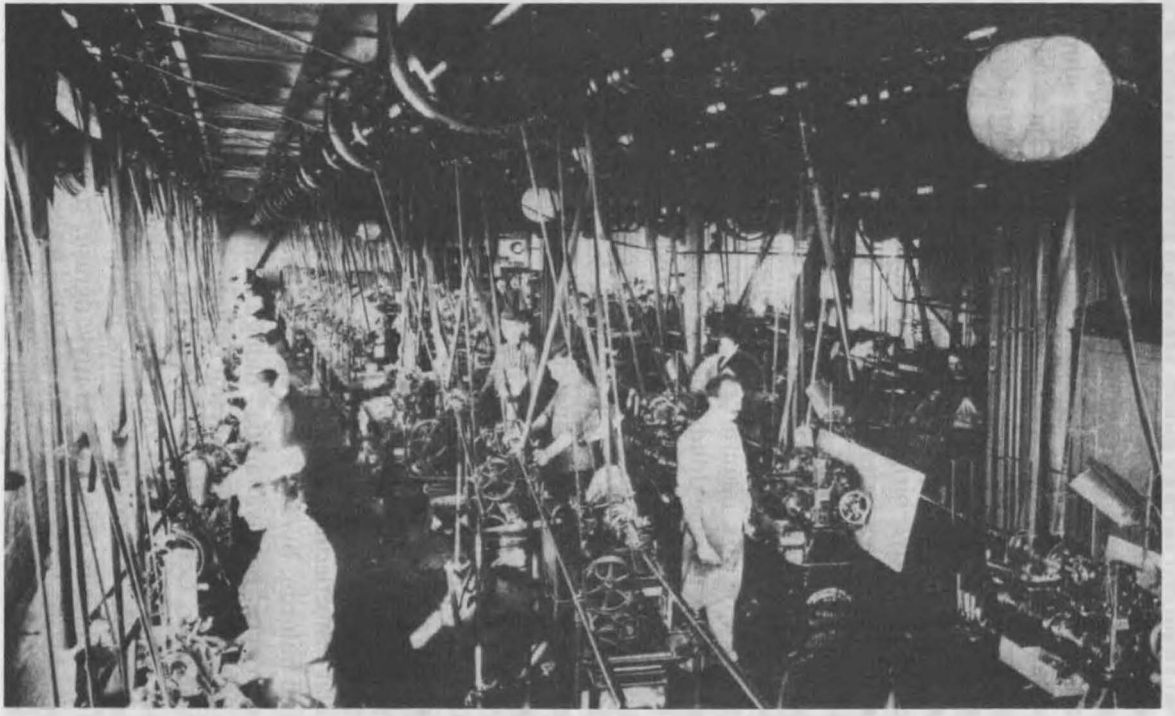
* Akşam gazetesi –ç.n.

kındaki eleştirileri eksiksiz bilirdi. Okuduğu gazetenin kültür sayfasında tiyatro haberleri yer alırdı. Bir şeylerden mahrum kaldığı duygusuna da kapılmazdı. Gerçekten de sahip olduğu tiyatro bilgisi, arada bir de olsa oyunları balkondan izleme şansına sahip kimi insandan daha fazlaydı. Bu tiyatro bilgesi işçi kızın acıklı bir öyküsü vardı. Bir gaz fırınında çalışıyordu ve mantarların üzerine şirketin adını yakarak basması gerekiyordu. Ufak tefek, hastalıklı kızın narin kolları gün boyu sıcak fırının karşısında çalışıyordu. Başka üç kadın işçiyle birlikte çalıştığı bölümde, boğucu bir sıcaklık vardı. Altı Gulden haftalık alan bu işçi kadınların yakalandıkları meslek hastalığı kronik baş ağrısı ve iştahsızlıktı.

Evli olan bir diğer işçi arkadaş ise, din konusunda son derece bilgiliydi. Dindar bir kadın derneğinin üyesi olarak eşinin inançsızlığı nedeniyle çok üzüntü çekti. Durmaksızın dua etmesiyle alay eden kocasını dine döndürmek için denemediği yol kalmadı. İşsiz kalarak karısının gelirine mahkûm olduğunda, karısı bunu ona hissettirmemeye çalıştı. Ona iyilikle ve anlayışla yaklaşıyordu. Bu arada her sabah fabrikaya gitmeden önce eşinin imana gelmesi yakarışıyla kilisede dua etmeyi asla ihmal etmezdi. Akşam ayinlerine de katılıyor ve pazar günleri iki kez dua etmeye gidiyordu. Kocasının kilisenin düzenlediği paskalya geçidinde kilise flamasını taşıyacağı haberini bize getirdiği gün, kuşkusuz bu kadının hayatındaki en mutlu gündü.

Bir saatlik öğle arasında yaşamımızı ilgilendiren her konuyu konuşurduk. Tiyatro, kilise, romanlar, pazar eğlenceleri ve özel yaşamlar sohbetlerimizin malzemesini oluştururdu. Ortak zevkler birbirini bulurdu. Buraya kadar anlatılanlar, fabrikalardaki yaşamın neredeyse "burjuva tarzda" olduğu izlenimi uyandırsa da, üç yüz kadın ile kızın arasında çeşitli eğilimlerin olduğu gözden kaçırılmamalıdır. İşçilerin kader ağını yırtıp daha "iyi" bir konuma erişmek için çabalayanların yanı sıra, işçi olduklarını gururla dile getiren ve başka bir kimliğe bürünme heveslisi olmayan işçi kızlar da vardı aramızda. Bunlar da el işiyle uğraşır, roman okur ve tiyatroya giderlerdi; ancak yine de farklı özellikteydiler.

Örneğin Tini vardı. Olağanüstü sevimli görünen narin biriydi. Yanakları sütle kan karışımıydı, kül sarısı saçlarına ise biçimli

Torna tezgâhlarında kadınlar (1900)

dalgalar verilmişti. Beyaz elleri bakımlıydı. Giyiminde ise işçi kimliği öne çıkıyordu. Gözleri yüksekte olanlar siyah önlükler takarken Tini, o sıralarda fabrika kızları arasında sevilen geniş mavi keten önlüklerden takar, güzel bir şalı, cilveli bir biçimde omuzlarına sarardı. Etek ve bluzu işçi kadınların olağan kesimine sahipti. Güzelliği giyimine rağmen göz alıcıydı. Onu fabrikadan almayı alışkanlık edinmiş bir erkek arkadaşı vardı. Çaldığı ıslık, onu fabrika önünde her zamanki yerde beklediğini haber verirdi. Tini, yüksek sesle selamlaştıkları yere küçük adımlarla koşardı. Arkadaşı, duruşu, giyimi ve tavırlarıyla Viyana serserilerinin tipini yansıtıyordu. Tini'yi döverdi, o da ertesi gün fabrikada küfürler arasında olanları anlatırdı. Daha on dokuz yaşında olmasına karşın bakımlarını tek başına karşılamak zorunda olduğu iki çocuğu vardı. Çünkü erkek arkadaşı sürekli bir işte çalışmaya istekli görünmediği için destek olamıyordu. Bu alımlı kız, o kaba adamı sınırsızca severdi. Kendisine ne yaparsa yapsın onu savunurdu. Hakkında kötü söz söyleyenin vay haline. Böyle durumlarda Tini'nin pembe dudaklarından şelaleymişçesine küfür dökülürdü. Hatta erkek arkadaşını, onu ideal bir erkek olarak kabul etmeme cüretini gösteren arkadaşlarının üzerine saldığı da olurdu. O zaman erkek arkadaşı bu kişiyi sokakta bekler ve bir yığın insanın ortasında bağırarak hakaret ederdi. Bunun üzerine Tini kurumlanır ve bir zafer edasıyla onun eşliğinde oradan uzaklaşırdı.

Tini'nin kusursuz güzellikteki kız kardeşi de on dört yaşındayken fabrikaya girdi. Tini'den çok farklıydı. Dış görünüşe çok büyük önem verir ve "bir şey" olmaya heves ederdi. On beş yaşında tiyatroda şansını denemek üzere evden kaçtı. Eğitim almasını sağlayacak gönüllü bir koruyucu bulmuştu kendine. Berlin'e gittiler. İki yıl sonra Berlin'den kucağında küçük bir bebekle, perişan bir halde döndü. Koruyucusunun aldığı o güzel elbiseler, paçavralara dönmüştü. Ancak gelecekte yine de tiyatroda mütevazı bir kariyer yaptı.

Rosel de güzel bir kızdı. Pazartesileri öğle paydosunda pazar eğlencesinin hazlarını üstünden henüz atmamış olurdu. Beş Kreuzer Dansı adı verilen dansa giderdi. Henüz on yedi yaşındaydı

ve kimsesi yoktu. Yatak kiracısıydı; bir mutfakta başka bir kızla birlikte bir yatağı paylaşıyordu. Her zaman bir sevgilisi vardı ve bu hep aynı kişi olmuyordu. Biriyle kavga etti mi, sonraki Beş Kreuzer Dansı'nda bir başkasını bulurdu. Pazar günü yaşadıklarını bütün açıklığıyla anlatırdı. Bazı kızlar, Rosel'in anlatımları karşısında dehşete kapılıyordu. Varlığından habersiz oldukları bir uçuruma bakarmış duygusuna kapılırlar, anlamını kavrayamadıkları sözcükler duyarlardı. Bayağı buldukları ama yine de bir anlam veremedikleri hareketlere tanık olurlardı. Rosel ve kendisiyle aynı anlayışta olan arkadaşları, bu kızlarla alay ederdi. Kendilerini, zevk olarak tanımladıkları şeylere sınırsızca kaptıran bu işçi kızların hemen hepsi aynı zamanda dindardı. Fakat günah çıkarma esnasında kendilerine yöneltilen soruları alay konusu ederlerdi. Kendi inançlarından olmayanlar hakkında ne kadar küçümseyici, ne kadar da tahammülsüz konuşabiliyorlardı!

Kömür gibi parıldayan gözleri nedeniyle hayranlık toplayan Kara Marie vardı bir de. Bir generalin uşağıyla tanışmıştı. Kendisini "iyi bir kısmet" bekliyordu. Ancak müstakbel kocası protestandı ve karısı olacak kişinin kendi dinine geçmesini şart koşuyordu. Kara Marie dinini değiştirdi. İşçi arkadaşları ise, bunu öğrendiklerinde onu acımasızca yargıladılar. Protestan dininin o mistik sırrı kabul etmediği bilindiği için, öğle paydoslarında Bakire Maria konusu tartışılıyordu. Ancak Kara Marie, Karl'ını her şeyden çok seviyordu. Sevdası nedeniyle üvey babası ona eziyet ediyordu, Marie de evi terk etti. Müstakbel kocasının evine sığındı. Kısa süre sonra düğün yapılacaktı; yalnızca bir haminin, üvey babanın onayı eksikti. Üvey baba, kızının evlenmesini istemiyordu çünkü üniversitede okuttuğu bir oğlu vardı. Üvey kızının da katkıda bulunması gerekiyordu. Zavallı Marie'nin giysisi yok denecek kadar azdı ve beş Guldenlik haftalığıyla üvey kardeşinin okul masraflarını karşılayabilmek için çoğu zaman aç kalıyordu. Sıkıntılar içindeki Marie, o güne kadar mutlu bir an yaşamamıştı. İyi yürekli bir insan olduğundan, kolayca suistimal edilmişti. Ancak şimdi seviyordu ve mutlu olmak istiyordu. Sevdiği insanın namuslu bir kişiliği vardı. Bu nedenle gerçekten daha iyi bir gelecek bekliyordu kendisini. "Zatı muhterem" general bey evde ol-

madığı zaman, uşağı küçük arkadaş çevresini, kaldığı sevimli odaya davet ederdi. Bu arkadaş grubuna, bir başçavuş, bir arşidükün seyisi, annem ve ben dahildik. Sohbet, oyun, şarkı ve dansla geçen neşeli akşamlardı bunlar. Annem, bir gün verdiği haberle beni şaşırttı. Seyis, benimle evlenmek istediğini söylemiş kendisine. Bunun üzerine, o küçük ama hoş ortamda geçen akşamlara bir son verdim. Seyis, aslında son derece saygın, sempatik ve yakışıklı bir gençti. Bir arşidükün yanında düzenli bir gelirle çalışan, düklük şatosunda, düşkünler evi manzaralı bağımsız bir daire sahibi bir seyis, sonuçta yoksul bir fabrika kızı için fena bir kısmet sayılmazdı. Ancak sayısız romanda okuduğum o büyük aşkı hissetmiyordum ve bu aşk benim için mutlu bir evliliğin vazgeçilmez koşuluydu.

Hâlâ aynı lakapla çağırılan Kara Marie'nin yanına ancak düğününde gittim. Artık fabrikada çalışmıyordu, kendini şimdiden gelecekteki mesleğine, ev işlerine adamıştı. Sonraları kocasıyla birlikte Viyana'dan taşındı. Onu ancak birkaç yıl sonra, artık hali vakti yerinde bir tüccar eşi olarak üç yaşındaki oğluyla birlikte ziyaretime geldiğinde gördüm yeniden. Kader insanları nasıl birbirinden koparıyorsa, Kara Marie ile benim yollarım da ayrılmıştı. Ancak kocasının da katıldığı işçi hareketi, bizi yeniden bir araya getirdi. İşçi arkadaşlarımın arasında en mutlu olanlardan biriydi. Arkadaşlarla arada bir onun hakkında sohbet ettiğimizde, inanç değiştirmenin mutluluk getiremeyeceği fikrini savunurlardı. Bense, inancın ve milliyetin evlilikte en önemsiz olan ve de olması gereken unsurlar olduğunu, insanın yalnızca yüreğinin sesini dinlemesi gerektiğini savunurdum.

Bu halkayı işçi arkadaşlarımdan Wally'le tamamlayalım. Fabrikaya girdiğinde yirmi beş yaşındaydı. Çok acıklı bir öyküsü vardı. Çocukluğundan beri zekâca geri kalmıştı. Ne kadarının doğuştan, ne kadarının yetişmesiyle ilgili olduğunu elbette saptamak mümkün değildi. Ancak bir gerçek vardı ki zavallı Wally, çevresindeki insanların her türlü alaylarına katlanmak zorunda kalıyordu. Bu talihsiz insana merhamet göstermek kimsenin aklına gelmiyor, herkes onu yalnızca acımasız şakalarının kurbanı olarak görüyordu. Wally'nin tombul bir bedeni vardı, toplu yüzünün beyaz-

Bütün Ülkelerin Proleterleri Birleşiniz! (Afiş, 1896)

lı pembeli teni hassastı. Güzel, dolgun sarı saçlarını örüp bir taç gibi başına sarardı. Ne var ki yüz ifadesi, tamamen ruhsuzdu. Bir dokumacının kızıydı ve fabrikamıza girmeden önce çıkrıkçıydı. Genel alay konusu olmasında ailesinin sorumluluğu büyüktü, çünkü ona bir çocuk gibi davranırlardı. Her gün fabrikaya gitmeden önce, bir dizi uyarı ve öğütle yolcu edilirdi. Wally'nin, iyi kazanan bir terziyle evlenince ailesi tarafından büyük, önemli bir hanımefendi muamelesi gören bir kız kardeşi vardı. Wally, onun ziyaretine gittiğinde, annesi ona kız kardeşinin elini öpmesi gerektiğini öğütlerdi. Ve terzi ustasının karısı ise tıpkı çırak kızlara yaptırdığı gibi kız kardeşinin öpmesi için elini uzatırdı. Böyle koşullarda büyüyen bu insandan başka ne olabilirdi ki? Babası öldüğü zaman, konu komşuyu cenazeye davet etmeye gönderilmişti. Cenaze alayı toplandığında, insanlar Wally'nin kendilerini nasıl davet ettiklerini birbirlerine fısıldayarak anlatıyorlardı: "Babam selamını gönderdi; ölüye gelecekmişsiniz." Babasının cenazesi kaldırılıp annesi de düşkünler evine gitmek zorunda kalınca, iyi akrabalar ve tanıdıklar bu zavallı yaratığa şimdi ne olacağı konusunda tasalanmadılar. Torpillerle fabrikaya alınmış ve iş arkadaşım olmuştu. Hayatında hiç bağımsız, tek başına bir adım atmamış bu yirmi beş yaşındaki kızın, özellikle art niyetli olmasa bile, zekâ özürlü Wally'le eğlenmeye fazlasıyla eğilimli olan bu kadar kalabalık bir kadın kitlesinin arasına katıldığını düşünün bir kez. Başına büyük bir felaket geldiğinde Wally henüz kısa süredir kimsesizdi. Doğum evinde babasının kim olduğunu bilmediği bir çocuk getirdi dünyaya. Kendi ayaklarının üzerinde durmaktan aciz olduğu anlaşıldığından, birkaç yıl sonra öldüğü bir düşkünler evine konuldu. Çocuğuna ne olduğunu hiç öğrenemedim. Zekâ özürlü bir anneye ve büyük bir olasılıkla karaktersiz bir babaya sahip bu yavru, topluma yararlı bir yurttaş olabilmiş miydi? Eğer olamadıysa ve kötü yola düştüyse, bu zavallı çocuk, onun kökeninden doğru sonuçlar çıkarmayı bilen bir savcıya rastlama şansına erişmiş miydi?

Şimdi de, böylesine farklı insanların arasında nasıl etkilendiğime dair birkaç şey söylemek istiyorum. Anlatacağım birkaç olay, nasıl bir yönelişe girdiğime açıklık kazandırmayı amaçlıyor.

Mart olaylarında düşenlerin anısına dikilmiş bir anıtın bulunduğu Viyana Schmelzer Mezarlığı'nın gençliğimde özel bir yeri vardır. Yaşadığım bütün olayların sırdaşı ve koruyucusuydu. Büyük tatbikat sahasının kenarında bulunan bu mezarlık, en mütevazısı da olsa her yaşamda görülen türden acılarımın ve sevinçlerimin, mutluluklarımın ve çektiklerimin tanığıdır. İlkbahar geldiğinde bütün boş pazar günlerimi burada geçirmeye başlamıştım. En tepede, duvarın mezarlıkla, atış talimi yapılan alanı ayırdığı yerde, kimselerin ziyaret etmediği ıssız mezarların yanında bir salkım söğüt duruyordu ve bu söğüdün altında sıradan, ancak tek bir kişinin sığabildiği tahta bir bank vardı. Şairlerimi bu bankın üzerinde okurdum; Lenau, Chamisso, Schiller ve de elime geçen bütün romanları.

Leylaklar çiçek açtı mı, sayısız leylak çalılarıyla bezeli bu huzurlu mekânı tatlı bir koku sarardı. Mezarlıktan çiçek getirmenin ölüm getireceğine dair batıl inanışa rağmen kimi zaman bir dal leylak götürürdüm eve. Aşırdığım bu dalı bekçilerin görmemesi gerekiyordu. Sırf bu nefis kokudan bir parça götürebilmek için dalları güneş şemsiyemin içine saklardım. İşsiz olduğum sıralarda, kış olsa ve kar mezarların üzerine örtmüş olsa bile sık sık mezarlığa gider ve karla kaplı herhangi bir mezar tepeciğinin üzerinde oturarak öğle yemeğimi yerdim.

Bu mekân, aşkımın, fantastik, tutku dolu genç kızlık aşkımın barındığı yerdi. İnançlı Hıristiyanların, cehennem ateşindeki zavallı ruhlar için mumlar yaktığı günlerde ben de benim mezarıma gider ve mumlar yakardım. Herkesin yaptığı gibi ben de önce mezarlığın merkezine dikilmiş çarmıha gerili İsa'nın yanına giderdim. Rahlede diz çöker ve derin, içten ve kutsal bir merhametle çarmıhtaki İsa'nın çivilerle delinmiş ellerine ve ayaklarına bakardım. Duamı bitirdikten sonra, gelenek olduğu üzere, süslendikleri çiçeklere ve fenerlere hayran kalarak ünlü mezarları ve türbeleri ziyaret ederdim. Ama sonra, kendi yoluma sapardım. Aşkımı kazanan o mezar, Schmelzer Mezarlığı'nın sağ yanında bulunuyordu. Üzerinde yazılı bir isim yoktu, bu tümseğin altında kimin yattığını bilmiyordum. Fakat burada, beni kendine çeken taştan bir heykel vardı. Şövalye kılığındaki bir delikanlıydı bu. Yüz sipe-

Konserve yapan kadınlar (1879)

ri kaldırılmıştı ve ardından güzel, çekici bir çehre görünüyordu. Ayaklarına dayanan kalkanın üzerinde yalnızca doğum ve ölüm yılları kazılıydı. Burada toprağa verilen beden yalnızca yirmi dört yaşındaydı. Hayal gücüm, ortaçağ zırhı taşıyan bu çekici gencin kahramanı olduğu masallar dokuyordu. Delikanlıyı canlıyken hayal edebiliyor ve en mükemmel özelliklerle donatıyordum.

Kutsülakdes gününde küçük mumlar alır, onları mezarında yakardım. Terk edilmiş bir mezardı ve ziyaret edildiğini hiç görmedim. Beni bu denli çeken ve kendine bağlayan o mezarı ne bir çiçek ne de başka bir şey süslüyordu. Burada onun "zavallı ruhu" için dua ediyor ve mumlarımı ismini bile bilmediğim, hayattayken tanımadığım ve benim yaşadığım dünyadan çok farklı olan bir dünyaya ait biri için yakıyordum. Genç kızlık hayalleri! Bunlardan utanç duymazdım. Kaldı ki bu fantastik genç kızlık düşleri, gençliğimin en güzel anılarını oluşturur. Sonuç olarak gerçeğe giden yolu kaybetmedim. Bir zamanlar cehennem ateşine mahkûm olanların ruhu için dua ederken, yaşayanların uyandırılması için mücadele etmeyi öğrendim. Umuyorum ki, kutsülakdes ve ölüler gününde kurtuluş mumları yakmayı hâlâ sürdürenler, yakında kendi kurtuluş mücadelelerini yürütmek üzere aydınlanmanın yolunu bulur.

Schmelzer Mezarlığı'ndaki şövalyem yıllar önce belleğimden yitip gitmişti. Geçtiğimiz yıllarda bir heykeltıraşın atölyesinde bir işim vardı ve sayısız döküntü eşyanın arasında "benim şövalyem"le karşılaştım. Mezarlığın kapatıldığı sırada bu heykel atölyeye getirilmişti. Ona yeniden rastlamam, burada anlattığım genç kızlık düşlerime ilişkin anılarımın yeniden canlanmasına neden oldu.

On yedi yaşındayken aşağıdaki mektubu aldım:

"Yaşam yıldızım, taptığım, delice sevdiğim!

Seni yüreğimin tüm kor ateşiyle seviyor ve dizlerimin üzerine çökerek bana yeryüzünde cenneti yaşatacak bir tek gülümseme, bir tek şirin bakış bahşetmen için yalvarıyorum. Dünyada henüz hiçbir kızın sevilmediği kadar çok seviyorum seni. Sesime kulak ver ki, ayaklarının altına çiçekler sereyim.

Beni sevdiğini söyle, gözlerinin dile getirdiği her arzu yerine getirilsin. Aşkımın bir ifadesi olarak bu yüzüğü al ve parmağına tak ki seni hayatımın biricik yıldızı yapayım. Sevgi ve sadakatle

Wendelin Ziegler."

Mektubu yazan, genç bir duvarcı kalfasıydı. Çok öfkelenmiştim; toplumsal beklentilerimi karşılayabilmesi için bana talip olacak kişi hiç değilse kâtip olmalıydı. Çünkü, sabit bir gelir ve yaşlılık sigortası ümidi olan biriyle evlenmenin olabilecek en güzel kısmet olduğunu duyardım hep. Oysa şimdi, sıradan bir duvarcı kalfası gelmiş bana ilanı aşk ediyordu. Üstelik, mektubun bir aşk mektupları rehberinden kopya edildiğini hemen fark etmiştim.

Şu yanıtı yazdım:

"Değerli Bay Ziegler!

Öncelikle, çok genç olduğumdan evlenmeyi henüz hiç düşünmüyorum. Henüz on yedi yaşındayım. Ayrıca, aşk mektuplarını, bir aşk mektupları rehberinden kopya eden bir koca da istemiyorum. Yabancı bir erkekten hediye almak yakışık almadığından yüzüğü size geri yolluyorum."

Böylesine kırıcı bir biçimde terslenen Wendelin Ziegler en namuslu, en çalışkan işçilerden biriydi; yanı sıra çok da iyi yürekli bir insandı. Tek başına duvarcı kalfası olması da değildi sorun. On yedi yaşında, romanların etkisi altında kalmış bir genç kızın hayalinde canlandırdığı erkeğin mutlak olarak sahip olması gereken özelliklerden olan o gurur ve gösterişten de uzaktı.

Nihayetinde bana gerçekten de bir katip talip olduğunda; onun da doğru kişi olmadığı anlaşıldı. Eli elime değdiğinde, ürpertiden başka bir şey duymuyordum.

Ardından bir terzi ustasının oğlu girdi sıraya. Şık, boylu ve ince yapılıydı. Konuşurken sözlerini özenle seçiyordu. Fakat romanlarda, doğru kişiyle karşılaşır karşılaşmaz, ilk bakışta aşk ateşinin tutuşması gerektiğini okumuştum. Ancak Sebastian Schattenbauer beyi gördüğümde buna benzer hiçbir duyguya ka-

pılmıyordum.

Bu talipli beni bir gün halk şarkıcılarını dinlemeye davet etmişti. "Seçkin" bir zat olarak bir cuma gününü uygun görmüştü. Yani "kibar insanların" eğlencelere gitmeyi yeğledikleri gün. Beni ve annemi almak üzere frak ve silindir şapkayla gelmişti. İş arkadaşlarımdan biri, saçıma güzel bir biçim vermiş ve açık pembe ipekten bir kokartla süslemişti. Kısa bir süre önce "hanımefendilerin eskileri"nin satıldığı bir dükkânda, ham ipekten dantellerle bezeli siyah bir elbise almıştım. Bu elbiseye sekiz Gulden ödemiştim ve onu sanki az önce birinci sınıf bir atölyeden çıkmışçasına büyük bir hazla giymiştim. Armağan olarak aldığım bir yelpazeyi belime bağlanmış bir kordonda taşıyordum. Belimle de çok gurur duyardım; yalnızca 52 santimdi ve Kraliçe Elisabeth'in belinin çapının asla 46 santimi geçmediğini söylerlerdi. Bütün amacım bu kraliçe beline ulaşmaktı. Bu amaçla, 80 Kreuzer karşılığında elde ettiğim bir korse takmaya çalışıyordum. Fakat içine dikilmiş olan tahta çubuklar etime gömülüyor ve kanlı yaralar açıyorlardı. Yalnızca beli inceltmeye değil, aynı zamanda açlık hissini de bastırmaya yarayan bu işkence aletini, belin çapına aldırış etmeksizin birkaç saat sonra çıkarmak gerekiyordu. Bir eskiciden, güzel görünüşlü parlak derili ikinci el bir ayakkabı satın almıştım. Bir gün patronum beni merdivenden çıkarken izlemiş ve onları fark etmişti: "Ayakkabılarınız bir baronesinkine benziyor!" Annemin armağan ettiği ve tek mücevherim olarak bir hazine gibi özenle sakladığım küçük turkuaz taşlarla süslü basit yüzüğümü de takmıştım.

Halk şarkıcılarını dinlemeye bu kılıkla gitmiştim. Sebastian Schattenbauer bey, birinci sınıf bir masa ayırtmıştı bize. Arsa sahibinin oğlu olarak halk şarkıcılarıyla dostça ilişkilere sahipti ve onların hamisi edasını takınmıştı.

İsteyerek gelmemiştim, çünkü azarlandığım gibi "on altıncı yüzyıldan kalma bir derebeyi kızının ahlak ilkelerine" sahiptim. Söz konusu tarihteki derebeyi kızlarının ne dereceye kadar ahlaklı olduğu konusunda ne benim ne de bu sözleri söyleyenlerin bir fikri vardı. Manastırdaki bir rahibe gibi yaşadığım suçlaması da yöneltiliyordu bana. Fakat evde söz sahibi annemdi. Ayrıca ben de, bu çok ünlü halk şarkıcıları topluluğunu dinlemeyi aslında

arzu ettiğim için rıza göstermiştim. Topluluk, tahta sahnesini seçkin bir burjuva gazinosuna kurmuştu. Konuklar son derece şık giyimliydi; ne de olsa ileri gelenler günüydü. Beylerin hemen hepsi uzun siyah ceket, kadınlarsa süslü elbiseler giymiş ve kalın altın zincirler takmıştı. Bütün toplulukta en sade giyimli bendim.

Sebastian Schattenbauer, güzel yiyecekler ve tatlı şarap getirtti. O tatlı içecek bana tanrıların şerbeti gibi geliyordu. Fakat en güzeli, kavalyemizin halk şarkıcılarıyla gerçekten yakın dost olmasıydı. Büyük arada, hepsi onu selamlamak için uğradı. Bu beyler gerçekten de Wendelin Ziegler'den çok farklıydı. Sonunda ortam giderek neşelendi ve gazinoya garip kılıklı kızların geldiğini gördüm. Nedenini tam anlayamadan bir tiksinti ve huzursuzluk duydum. Eve dönmek için ısrar ediyordum, çünkü Sebastian Schattenbauer'in tavırları da değişime uğramıştı. Şarabın etkisiyle hareketlerine bir rahatlık gelmişti ve beni süzen bakışlarından ürkmüştüm. Giderek artan bir ısrarla parmağımdaki sade yüzüğü istiyordu. Sonunda, dediği üzere denemek için onu parmağımdan çekip çıkardı. Yüzüğü aynı akşam geri alamadım. Ancak binlerce küçük ayrıntıdan, bu adamın hiçbir biçimde sevebileceğim erkek olamayacağının ayırdına vardım. Bensiz yaşayamayacağını öne sürüyor ve bana, halk şarkıcıları için yazdığı, beni göklere çıkaran bir şiir gösterdi.

Rastlantıyla, daha önceleri bir yerlerde, kendisinden iki çocuk sahibi olan bir kızı terk ettiğini öğrendik. Bu kızı da bir zamanlar sevmiş ve şiirlerle göklere çıkarmıştı. Bu talipliyi gelecekte kendimden uzak tutmak için bütün irademi kullanmam gerekti.

Aşk mektuplarını ancak aşk mektupları rehberinin yardımıyla kaleme alabilen dürüst duvarcı ustası Wendelin Ziegler, daha iyi ve namuslu olanıydı anlaşılan. Ne var ki, kibar, varlıklı beylerin fabrika kızlarıyla evlenmesinin dünyanın normal seyrine aykırı oluşundan, on yedi yaşındaki bir kızcağız ne anlar. Kalıcı bir mutluluğun en büyük garantisinin, bir işçi olsa da birleşeceği insanın karakterinde yatması, on yedi yaşındaki bir kız için hiçbir anlam ifade etmez ki.

VI
• İşçi Hareketi • Ajitasyon Deneyimleri

İşçi hareketi, gelişiminin ilk dönemlerinde engellerle dolu, taşlı bir yolu aşmak zorundaydı. Bugün büyük, alımlı bir bina olarak karşımıza çıkan politik, sendikal ve yoldaşlık alanındaki sosyal demokrat kitle hareketi geçmişte bilinmiyordu. Günümüzde bir gerçeklik olarak karşımızda duran bu gelişmeye, hayallerde dahi yer yoktu. Parti bünyesinde iş bölümü diye bir şey yoktu. Aktif olan herkesin, her işle ilgilenmesi gerekiyordu. Söz konusu olan kişiler eğer tam o sırada herhangi bir karakola çağrılmamışsa, –ki bu hemen hemen her toplantıdan sonra olagelen bir şeydi– büroda ya da bir grev toplantısında görevli olurdu. Greve çıkmak, henüz belirli kurallara bağlı olmayıp kendiliğinden yaşama geçtiğinden sık sık grevler yaşanıyordu. Onlar, işçi hareketinin bahar müjdecileriydi. Kâh kadın dokuma işçileri, kâh karton fabrikalarının ya da şapka atölyelerinin kadın işçileri greve çıkıyordu. Ardından işsizlerin toplantıları olurdu ve her yere bir konuşmacının katılması istenirdi. Toplumsal mücadeleye, o güne kadar sınırlı sayıda kadın katıldığı için, kadın konuşmacıların her zaman yapacağı çok iş vardı. En uzak mahallelerden ancak gecenin geç saatlerinde eve dönülebiliyordu. Elektrikli tramvay diye bir şey henüz yoktu, atlı tramvay ise son seferini akşamın erken saatlerinde yapıyordu. Gecenin bir yarısı, çoğu zaman fırtınada ve yağmurda bir saati aşkın yürümek pek zevkli sayılmasa da, oraya gitmemek kimsenin aklına bile gelmezdi. Proletaryanın geleceği için yararlı bir hizmette bulunmuş olmaktan gayrı bir kazançları yoktu. Hatta birçoğu bu zahmetlere boş midelerle katlanıyordu.

Ocak 1892'nin çok soğuk bir pazar gününü anımsıyorum. Viyana sınırları dışında bir tekstil işçileri hareketi patlak vermişti. Bir buçuk saatlik bir yolumuz vardı; aşmamız gereken köprünün üzerinde şiddetli bir tipiye yakalanmıştık ve kollarımız bacaklarımız kaskatı kesilmişti. Isıtılmamış büyük salonda ise yalnızca 24 kişi vardı; üç konuşmacı konuşmalarını yaptı. Soğuktan donmuş bir biçimde nasıl geldiysek, dönüş yoluna da aynı halde çıktık. Yol parası vermemek için yine bir buçuk saat yürümemiz gerekiyordu.

Isınmak için bir meyhaneye girdik. O dönemlerde henüz bir alkol karşıtı hareket doğmamış olsa da, içgüdüsel bir tepkiyle içki içmeyi reddettim ve sobanın yaydığı sıcaklıkla yetindim. Toplantılarda alkol tüketimi geçmişte olağan sayılırdı. Köylerde, boğaz tokluğuna çalışan ve en uzun çalışma saatlerine sahip olan kadın ve erkek emekçilerinin biricik lüksü, toplantılarda içtikleri ufak bir bardak içkiydi. Bu alanda yaygın bir aydınlanma çalışmasının yürütülmesi, kuşkusuz alkol karşıtı hareketin büyük hizmetleri sayesindedir. Eskiden insanlar, hakları olan bir zevki tattıkları düşüncesiyle içki içerlerdi. Oysa bugün işçi sınıfı, içki içmekten henüz tamamen vazgeçmemiş olsa da, farklı ve daha seçkin zevkleri yaşama hakları olduğu bilincine ulaşmışlardır. Bugün, alkolün son derece tartışılır bir zevk olduğu; damıtılmış içkinin de alkolün en tehlikeli türü olduğu; bu sözde "zevk"in etkisiyle yoksul, çalışmaktan tükenmiş kadın ve erkek işçilerin sınıf konumlarının bilincine varma yeteneğinden yoksun kılındığı bilinmektedir.

Geçmişte işçi hareketinin içinde bulunduğu yoksulluk nedeniyle, toplantılara katılan konuşmacıların eline sık sık, "Bir bardak bira ya da bir akşam yemeği için" denilerek para sıkıştırılırdı. Para sıkıştıranlar, genellikle toplantıyı düzenleyenlerin elden ele dolaştırdığı tabaklara ya da şapkalara bırakılandan daha çok parayı incelikli bir biçimde bağışlamak isteyen yaşlı analar veya kendileri de perişan görünen işçilerdi. Proleter fedakârlığın bu tür örnekleri duygulandırıcı olmakla birlikte eziklik duygusu da yaratıyordu. O günlerde sosyalizm faaliyeti için köylere giden kadınlara, garip bir gözle bakılıyordu. Onlar için bu, bütün eski anlayışları sarsan o kadar yeni bir durumdu ki, onların gerçekten kadın olduklarına inanmak istemezlerdi. Örneğin, Steiermark'taki maden işçileriyle yapılan bir toplantının ardından, insanlar kadın konuşmacının aslında kim olduğu üzerine tartışmışlar. Sıradan bir kız olması imkansızdı, çünkü böyle konuşabilen kişi ancak özel çevrelerde yetişmiş biri olabilirdi onlara göre. Kadın konuşmacı bir arşidükün kızı olmalıydı. Mähren'deki bir dokumacılar toplantısından sonra, yine konuşmacının kadın kılığına girmiş bir erkek olup olmadığı tartışılmıştı! Çünkü ancak erkekler böyle konuşabilirdi.

Resmi makamlarla sürtüşmeler de bugüne göre çok daha sık yaşanıyordu. Anlayış ve zekâ bakımından donanımlı memurlar da vardı kuşkusuz. Fakat çoğu, düşünce özgürlüğüne karşı son derece tahammülsüz bir tutum içindeydi. Toplantılara müdahale ediliyor, dağıtılıyor ve ardından soruşturmalar ve mahkûmiyet kararları geliyordu. Ancak kimse o döneme ait anıları silmek istemeyecektir. Bu olayların burada anlatılmasının nedeni, genç nesillerin, o zamanlar yürütülmek zorunda kalınan yıpratıcı mücadeleler hakkında bir fikir sahibi olabilmeleridir. Bu mücadeleler boşuna yürütülmedi. Bugün işçi sınıfı, toplantılar ve basın olanakları bakımından sahip olduğu özgürlüklerin dayanağını, geçmişteki bu kovuşturmalar ve mücadelelerden almaktadır. Aynı biçimde işçi sınıfının genel olarak daha yüksek bir kültüre ulaşmış olması da bu temele dayanır.

Ajitasyon çalışmalarında o dönem en büyük zorlukları, kendilerine karşı gösterilen ön yargılı tutumlar nedeniyle özellikle genç işçi kızlar yaşadı. Davranışları, o güne kadar kadınlardan beklenenden farklıydı. Kafalarda onlar hakkında tamamen yanlış bir yargı oluşmuştu. Beklendikleri yere vardıklarında konuşmacı kadınlara, "Sizi tamamen farklı düşünüyorduk. Hani tam bir erkek Fatma gibi"... Elbette genç değil, alımlı ise asla... Ancak bunlar, önyargıların masum olanlarıydı. "Özgür aşkı", "kadınlar birliği" en bilinen sloganlar arasında sayıldığından, kadın konuşmacıların, bu teoriler doğrultusunda propaganda yapmak eğiliminde olmadıklarını bütün davranışlarıyla kanıtlamaları gerekiyordu.

İlk zamanlarda kadınların, işçi kadının durumu dışında en çok konuştuğu konu ***kadın sorunuydu.*** Böylesine zor bir konuda konuşmaya kalkışanların, yoksul, bilgisiz ve eğitimsiz kadın işçiler olduğu dikkate alındığında, ağızlarından dökülen her sözcüğün ince elenip sık dokunarak seçilmediğini tahmin etmek zor olmaz. Kadın sorunu üzerine bilinenler, August Bebel'in ölümsüz yapıtı *Kadın ve Sosyalizm* ile sınırlıydı. Her konuşma bu yapıta dayanıyordu. Okunanlar, kişisel deneyimlerle ve görüşlerle zenginleştirilemediğinde, bu kitabın söylemine birebir sadık kalınırdı. Dindar bir gençlik geçirmiş olanların, dini dogmalardan arın-

dıklarında, en büyük din düşmanı kesildikleri bilinen bir gerçektir. Din, militarizm ve kadın sorunu, ajitasyon çalışmalarına yeni başlamış olanların en sevdiği konulardı. Kuşkusuz bu her zaman "ceza yasalarının çizdiği sınırlar içinde" yapılırdı.

Ben de bu çocukluk hastalığından payımı aldım. Benim eleştirilerimin hedefi, bir bütün olarak dinden çok, kilisenin tek tek uygulamalarıydı. August Bebel, kitabında geçmiş yüzyıllarda Katolik papazların metreslerden vergi aldıklarını anlatır. Kadın sorunu üzerine yaptığım ilk konuşmalarımdan birinde, Ağustos 1892'de, çoktan tarih olmuş bu papaz egemenlikçisi uygunsuz uygulamaları eleştirmekten alamadım kendimi. Hükümet komiseri, başkanlık masasında resmi üniformasının bütün heybetiyle oturuyordu. Anlattıklarım onu öfkelendirmişti. Ancak gençliğimin verdiği asilikle onun direktiflerine boyun eğmeye karşı çıkmam, anayasanın sağladığı düşünce ve ifade özgürlüğü hakkımı kullanmakta ısrar etmem, toplantının dağıtılmasına neden oldu. Steiermark eyaletinde bulunan Graz kentinin dinleyici kitlesi eskiden beri coşkuludur; bu kez de konuşma özgürlüğünün kısıtlanmasına sessiz kalmadılar. Hükümet komiseri açısından durum çok kaygı verici bir hal almıştı; yumruklar, sopalar havaya kalkmış, küfürler savruluyordu. Korkuya kapılan hükümet komiseri kürsünün arka tarafındaki pencereden kaçtı. Toplantının başkanlığını yapanlar, gördükleri dizginlenemez öfke karşısında, çıkabilecek olayların sorumluluğunu üstlenmeyi göze alamadı. "Galeyana gelmiş halkın neler yapacağını" kimse bilemeyeceği için, toplantının dağıtılmasını protesto etmek ve derhal yeni bir toplantı izninin verilmesini talep etmek için en yakın polis karakoluna gittiler. Toplantının bu biçimde bölünmesi aslında benim için iyi olmuştu. Çünkü bu toplantıya hasta yatağımdan kalkıp gitmiştim. Bir haftadır aşırı yorgunluk ve yetersiz beslenme nedeniyle doktor kontrolü altındaydım. Bu durumdayken beni toplantıya çağıran telgrafı aldım. Her zaman gençlik açısından faydalı olabilecek bir işten kaçınılmaması gerektiğine inandığım için, toplantıya katılmamamın büyük bir ihmalkârlık olacağını düşündüm. Fakat yaptığım zor yolculuk ve konuşma beni oldukça yormuştu. Gözlerim kararıyor ve ellerim hep yeniden tutuna-

bilecek bir yer arıyordu. Bu haldeyken toplantı dağıtılmış ve kendimi toparlayabilecek zamanı bulabilmiştim. Çıkan gerginlik, direncimi canlandırmıştı ve başkanlık divanı yeni bir toplantı izniyle birlikte yeniden yerini aldığında konuşmamı sürdürebilecek gücü toplamayı başarmıştım. Toplantı zaptını tutmak üzere gönderilen yeni emniyet görevlisi gereksiz müdahalelerle toplantının aksamasına neden olmadı. Graz'dan gelecekteki kadın işçi hareketinin temelini atmış olmanın inancıyla ayrıldım. Büyük toplantıdan sonra, bir kadın işçileri derneğinin kurulmasının hazırlık çalışmalarını yürütmek üzere başka iki toplantı daha yapılmıştı.

Bu toplantının öyküsüne henüz nokta konulmadığı ortaya çıktı. Savcılık konuşmam nedeniyle suç duyurusunda bulunmuş ve günün birinde hakkımda tutuklama emrinin verildiği haberi gazetelerde yer almıştı. Fakat tutuklama gerçekleşmedi. Sorgu yargıcının aldığı ifade, dava konusu yapılacak bir dayanağa sahip değildi ve olay öylece kapandı.

Mürzzuschlag'da ise politik durum üzerine bir konuşma yapmam gerekmişti. İnsan gençken ve görev aşkıyla dolup taşarken, her şeye cesaret edebiliyor ve aslında çok bilmediği konular hakkında bile konuşabiliyor. O dönem, şimdiki gibi her konunun uzmanı kişiler bulunmadığından, az sayıda konuşmacı hemen her konuda konuşmaya kolayca cesaret edebiliyordu. Sabah saat 9 gibi, konuşma yapacak başka bir yoldaşla birlikte toplantıya geldiğimizde, dönmeye hazırlanmış insanlarla karşılaştık ve zamanında gelmediğimiz gerekçesiyle toplantının iptal edildiğini öğrendik. İkimiz de toplantının başlangıç saatinin 8 olduğunu bilmiyorduk. Çaresini bulduk. Başka bir lokalde toplanma ve resmi izin olmaksızın konuşma çağrısını yaptık. Buz gibi bir kış günüydü, soğuk bir salonda toplandık. Örgütü ve toplantıyı düzenleyenleri güç duruma düşürmemek için toplantıya sırayla başkanlık etmeye ve konuşmaya karar verdik. Resmi görevliler yaklaştığında, emekçi marşını söylemeye başlayacak nöbetçiler konuldu kapıya. Yalnızca bir kez yanlış alarm verildi.

VII
Grev • Beraat

İşçi hareketinin yükselmeye başlayan genç dalgası, kadın ve kızları da önüne katmaya başlamıştı. Özellikle 1 Mayıs kutlamalarının etkisiyle yaşanan iş bırakmalara çok sayıda kadın işçi katılıyordu. Viyana'da 600 apre işçisinin başlattığı grev, büyük bir ilgi uyandırdı. Bir gün –3 Mayıs'tı– üç ayrı fabrikada çalışan kadın işçiler, sabah onda fabrika kapılarından dışarı doğru akınca, çevre sokaklarda oturan insanlar ne de çok şaşırmıştı... Büyük bir heyecan vardı. Karşılarında birdenbire beliren o yepyeni gücün etkisine öyle kapılmışlardı ki, işçilerden bazıları iş gömleğini çıkaracak kadar bir zamanı bile harcamak istememişti. Bu kadınlar devrimci değildi. Şimdiye kadar geçirdikleri zor yaşamı, kaderdir, diye sineye çekmişlerdi. Haftada üç-beş Gulden'den fazla olmayan bir ücretle günde on iki saat çalışıyorlardı. Birçoğu yarı giyinik, ayakları çıplak, suyun içinde, ayakta iş yapmak zorunda kalıyordu. Bazıları da 40 dereceyi aşan sıcaklıkta, sağlığa zararlı buharlar soluyarak çalışıyordu. Ayrımsız hepsi, bütün kadınlar, ister genç kız, ister karnı burnunda hamile, ister birkaç çocuk anası olsun, aynı ağır yazgıya katlanıyordu.

Bu kadınlarda çiçek açmış gençliğin izlerine rastlanmazdı hiç. Ancak, bu boyunduruğa karşı çıkılabileceği henüz hiçbirinin aklına gelmemişti. Onlar, çalışmak üzere dünyaya gelmişlerdi, diğerlerinin yazgısı da efendilik yapmaktı. Bu böyleydi ve boyun eğmek gerekirdi.

Sonra bir gün, genç işçi kızlardan biri, başka, yepyeni bir dilden konuşmaya başlamıştı. İşçi hareketinin ulaştığı bir çevreyle tanışmış ve 1 Mayıs gösterilerine katılmıştı. Burada 8 saatlik iş gününden söz edildiğini duymuş ve "sekiz saat iş, sekiz saat dinlenme, sekiz saat uyku" şiarı kulağına bir kutsal vecize gibi çalınmış. Yeni ilahinin havarisi olmuş ve arkadaşlarını ustalıklı bir dille görüşlerine kazanmayı başarmıştı.

"Buna artık katlanmayacağız." "Günde yalnızca on saat çalışmak istiyoruz", diye açıklama yaptılar ve kararlılıklarını vurgulamak için iş durdurarak fabrikadan dışarı çıktılar. Başka iki fabrikanın işçileri de hızla bunlara katıldı. Aynı gün, öğleden sonra grevci işçiler, durum değerlendirmesi yapmak üzere kentin dış mahallele-

rinden birinde bulunan bir çayırda toplandılar. Sözü edilen genç işçi kız aniden, "Greve çıktık, öğleden sonra Ferdinand çayırında toplantımız var, gelmek zorundasınız." sözleriyle büroma daldığında öğle saatleriydi. Oraya vardığımda kadınlar ve kızlar otların üzerine yerleşmişlerdi bile. Etraflarına da, olacakları merakla bekleyen seyirciler halka olmuştu. Elbette bu biçimde bir toplantının yapılamayacağını biliyordum; çünkü toplantı bildiriminde bulunulmamıştı. Bir lokantanın bahçesini kiraladım ve çağrım üzerine bütün grevciler buraya toplandı. Bir el arabası devrilerek konuşma tribünü haline getirildi. Grevin başarıyla sürdürülmesi için bundan sonra yapılması gerekenleri açıklamam gerekiyordu. Bu tür durumlarda söylenmesi gereken hemen her şeyi söylemiştim ki, bahçenin kapısından yüksek rütbeli bir polis girdi. Beylerin yanına gittim ve komisere bu toplantının nasıl meydana geldiğini açıkladım. Yalnızca benim adımı not etmekle kalmadı, ayrıca birkaç kadın işçinin adını da aldı. Konuşmam sırasında bahçede toplanan herkesi içeren bir liste hazırlanmıştı. Böylece ertesi gün, kapalı bir toplantı yapma olanağımız oldu.

Ardından fabrikaların önünde çok sayıda grev gösterileri olmaya başladı. Kadınlar ve kızlar, çalışmaya istekli olanların fabrikaya girmesini engellemek için canla başla nöbet tutuyorlardı. Yine böyle bir anda, polis grev gözcülerini dağıtmaya çalıştı. Büyük bir kargaşa yaşandı ve bazı işçiler tutuklandı. Yaşamları boyunca durmadan çalışıp didinmiş, aralarında bir de bebek annesi bulunan kadınlar mahkemeye çıkarıldılar. Grevcilere her taraftan etkin destekler, yüklü para bağışları, yiyecek ve giyecek yardımları ulaştığı için, çalıştıkları döneme oranla çok daha iyi bakım gördüler. Bu bir yanılsama değildi gerçekten. Grev sırasında sağlıklarını yeniden kazanmışlar, adeta çiçek açmışlardı. Artık günde birçok saatlerini açıkta, temiz havada geçiriyorlardı. Grev komitesi geziler düzenliyordu ve işçi kadınlar şarkılarını söyleyerek sokaklardan geçiyordu. Aralarındaki anneler, çocuklarının nelerden mahrum kaldığını ilk kez bu sırada görme fırsatını yakaladılar. Şimdi bir arada olabiliyor, birlikte gezilere katılabiliyorlardı; üstelik işçi sınıfının dayanışması sayesinde karınları da gerçek anlamda doyabiliyordu. Bu ilk büyük kadın işçi grevi, olağanüstü bir yankı uyandırmış, polisin de bunda epey bir katkısı olmuştu. Sosyal demokrat basın, kadın işçilerin yaşamla-

rından bahsediyor, bağış çağrıları dünyaya yayılıyordu ve burjuva basın dahi bu olaylara kayıtsız kalamadı. İş kolu müfettişi bu konuyla ilgilendi ve kadın işçilerin lehine arabuluculuk yapmayı üstlendi. Üç hafta süren grev kazanımla sona erdirildi. Peki uğruna grev yapılan talepler neydi? On saatlik işgünü ve 4 Gulden asgari ücret. 600 kadının üç hafta boyunca greve çıkması bunun içindi.

O zamanlar resmi makamların, işçi hareketindeki en ufak hareketlenmeyi ne kadar büyük bir endişeyle takip ettikleri, düzenlenen zafer kutlamalarının yalnızca polis kuşatması altında yapılmasından değil, ayrıca bir kutlama konuşmasının yapılmasını yasaklamalarından da anlaşılıyor. Kadın işçilerin zaferini kutlamak üzere sayısız kentten gelen telgrafların okunması dahi engellendi. Evet, örneğin Forst'tan kadın tekstil işçilerinin gönderdiği telgraf okunsaydı kim bilir neler olurdu! Üstelik içinde dayanışma, sınıf mücadelesi ve sömürü gibi sözcükler geçiyordu! Kadın işçilerin, işçi hareketine ilk kez katılmış olmalarının yarattığı beklentiyi boşa çıkardıklarını burada ne yazık ki belirtmem gerekiyor. İşçi hareketinin kendilerine sunduğu yararları çok çabuk unuttukları acı bir gerçektir. Geriye kalan tek teselli, gelişmenin yerinde saymayacağı ve herkesin, başta da kadın ve kızların, işçi hareketinin etkisinden sürgit uzak durmasına olanak tanımayacak bir biçimde ilerlemesidir. İşçi sınıfının yazgısı, onları da, çok çabuk içine düştükleri bu vurdum duymazlıktan sarsıp uyandıracaktır.

1893 yılındaki kadın işçiler grevinin devamı olan bir öykü de yaşanacaktı. Tutuklanan kadınlar kısa sürede serbest bırakılabilmişti. Ancak benim sanık olarak yargıç karşısına çıkmam gerekti. Resmen bildirilmemiş bir toplantıda konuşma yapmakla suçlanıyordum. O gün polise koşup ihbarda bulunan kişi, tanık olarak çağrılmış ve benim "birlik, daha yüksek bir ücret için mücadele, sömürünün yok edilmesi" vs. gibi tehlikeli sözler söylediğimi anlatmışın. Kendi yaptığım savunmamdan sonra yargıç ayağa kalktı ve, "Majesteleri imparator adına", *sanığın beraat edilmesi gerektiğini ve kendisinden daha bilgisiz, çaresiz iş arkadaşları üzerinde öğretici bir etkide bulunduğu için övgüye layık olduğunu* söyledi!

Demek burjuvazinin devletinde de aklı başında yargıçlar bulunabiliyordu.

VIII
Kadınların Politik Gösterilere Katılımı

Sosyal demokrasinin yalnızca ekonomik alanda yürüttüğü faaliyetler, kadın işçiler arasında sempati ve anlayışla karşılanmakla kalmıyor, onlar, politik haklar uğruna verilen mücadeleyi de coşkuyla izliyorlardı. Daha 1893'te, Viyana işçileri, genel seçim hakkının elde edilmesi için düzenlediği bir gösteriye, dikkati çekecek kadar çok kadın katılmıştı. Kadınların politik hakları da başından beri talepler arasında yer alıyordu. Örgütlü işçi kesimi, kendi politik taleplerini dile getirdiği her eylemde, kadınlara eşit haklar verilmesi talebini de hiç ihmal etmedi. Daha 1893 yılının sonbaharında, seçim hakkı hareketi kadınlar tarafından öyle sahiplenilmişti ki, kadınlar, seçim hakkı talebiyle açık arazide büyük bir miting düzenlediler. Bu mitingde bir konuşma yapan kadınlardan biri, kraliyet senatosuna saygısızlık olarak algılanan bir ifadesi nedeniyle, yargı önüne çıkarılarak dört ay ağır hapis cezasına mahkûm edildi. Sonraları bu ceza kaldırıldı. Ancak yine de tamamen zararsız bir mesele nedeniyle böylesi ağır cezalarla karşı karşıya kalındığı dönemlerin yaşandığını yeni kuşakların unutmamasında fayda vardır. Konuşmacı kadın, konuyu değerlendirirken, on sekiz yaşındaki arşidüklerin senatoda sandalye ve söz hakkına sahip olduklarını hatırlatıp, "Arşidükler, halk için bizden daha mı iyi bir yüreğe sahiptirler?" sorusunu sormaktan başka bir şey yapmamıştı. Ve bu cümle saygısızlık olarak mahkûm edilecekti! Apre işçilerinin grevini örgütleyen o genç işçi kadın olan ikinci konuşmacı, ayrıcalıklılar parlamentosu hakkında yaptığı bir yorum nedeniyle üç hafta hapse mahkûm edildi ve onu çekmek zorunda kaldı. O dönemlerde politik suçlar nedeniyle kadınların hızla yargılanıp hapse mahkûm edilmeleri olağandı. Örneğin, ajitasyon gezisinde bulunan bir kadın konuşmacı, kırsal alanda bir kentte gözaltına alınıp birkaç hafta boyunca tutuklu kaldı. Henüz yirmi yaşına basmamış genç bir kızdı bu. Ve karşısında mücadele ettiği kapitalist düzen tarafından öyle tehlikeli bulundu ki, özgürlüğü elinden alındı. Birkaç çocuk annesi olan bir başka kadın konuş-

macı, karnındaki çocuğunun doğumuna birkaç hafta kalmışken aynı acımasızlıkla cezalandırılarak cezaevine atıldı. Çünkü işçileri ekonomik ve politik kurtuluşları için mücadeleye çağırmaya kalkışmıştı.

Kadın işçi hareketinin ilk dönemlerinde, cezaevine girmeyen konuşmacı neredeyse yoktu. Fakat cesaretleri kırılmadı. Tersine. Uğradıkları baskılar, mücadelelerinin ne kadar haklı olduğu inancını daha da pekiştirdi. Seçim hakkı için yürütülen mücadelede de baskıya uğradılar. Buna karşın, sürekli daha kalabalık kitleler halinde politik hakkın elde edilmesi mücadelesine katıldılar. Her gösteride ön saflarda yer alıyorlardı; o günlerde at üzerinde kılıçlarını sallayarak göstericilere saldırmaktan pek hoşlanan polisin baskıları da kadınları ürkütemedi. En kitlesel gösterilere dörtnala dalan polisin atlarından ne kadar korkulursa korkulsun, mücadeleye atılma coşkusu daha büyüktü.

1894'te sıcak bir Temmuz akşamı Viyana işçileri, bilmem kaçıncı kez seçim hakkı mücadelesinden vazgeçmeyeceklerini ilan etmek için yine belediye binasının salonunda bir araya gelmişti. Belediye binasının bulunduğu alanda, içeride yer bulamayan binlerce kadın ve erkek toplantı salonunun kapısının önünde duruyordu. Birden "Herren sokağına Windischgraetz'in evine gidelim!" çağrısı yayıldı. Dönemin Başbakanı Prens Windischgraetz, seçim hakkına karşı olanların en önde gelen temsilcisi sayılıyordu. Bu nedenle, penceresinin önünde bir serenat yapma çağrısı geniş ilgi gördü. Haber hızla yayıldı ve kadınların en ön sıralarında yer aldığı heybetli bir kitle, kentin içlerine doğru ilerledi. Bir polis kordonu Herren sokağına girişi kesmişti. O sırada birkaç "iyi giyimli" kişi göstericilerin arasından çıkıp kendilerine geçiş izni verilmesini talep etti. Başarılı olundu. Polis kordonu, onlara geçiş vermek için açıldı. Ancak bir saniye sonra bütün kitle peşlerinden geldi ve Herren sokağına akın etti. "Windischgraetz aşağı!" "Genel Seçim Yasası çıkarılsın!" sloganları sarayların pencerelerine çarpıyordu. Korkudan benzi atmış uşaklar göründü ve alelacele kapıları ve pencereleri sıkıca örttüler. Başbakanlık sarayının önünde ise bir kalabalık birikmiş "Windischrgraetz istifa!" sloganını atıyordu. Polisin gelmekte

olduğu haberi yayıldığında eylem tamamlanmıştı ve göstericiler büyük bir coşku içerisinde dağıldılar. Ertesi gün, başbakanın sözcüsü bir konuşma yaparak, "sokak argümanlarının kendisini hiç etkilemediğini" söyledi. Fakat yine de bundan böyle büyük beylerin günleri sayılıydı.

Seçim hakkı mücadelesine canla başla katılan yalnızca Viyanalı kadın işçiler değildi; bütün ülkede durum aynıydı. Seçim hakkı mücadelesinin doruk noktasını ifade eden 28 Kasım 1903 gününü anımsamak yeterlidir bunun için. Söz konusu tarihte iş bırakmaya ve olası bir genel greve hazırlıklı olunmasına yönelik bir çağrı yayınlanması üzerine, bütün kadın işçiler saf tuttu. Proletaryanın bu devasa gösterisi için ülke çapında son derece fedakâr bir biçimde hazırlandılar. Ve o, bütün bu emeği taçlandıran bir gün oldu. Parlamento önündeki rampadan iki yüz bin emekçi geçti; aralarında çok sayıda kadın ve kız vardı. O güne dek hemen hiçbir politik hakka sahip olmayan proletaryanın bu unutulmaz eylemine katılmak için bu nemli ve soğuk Kasım havasında *sabahın altısından öğleden sonraya kadar beklemişlerdi.* Amaca ulaşılmış, seçim hakkı kazanılmıştı; ne var ki kadınlar için değil. Bütün ülke vatandaşlarına tanınan eşitlikten onlar hâlâ yararlanamıyorlar. İşçi hareketi okulunda kadınlar, hak elde etmek için nasıl mücadele edilmesi gerektiğini öğrendiler. Ekonomik kurtuluş için, politik haklarla el ele yürümek gerektiğini de öğrendiler. Tam da bu yüzden kadınların seçim hakkı mücadelesi sona ermedi. Kadınlara, iş ve sınıf yoldaşlarının politik haklara sahip olmasının yeterli olduğunu söylemek, haksızlık olur. Sosyal demokrasi bütün halkların kendi geleceklerini belirleme hakkını savunuyor. Ancak bütün insanların kendi geleceklerini belirleme hakkı da bundan daha az kutsal değildir; kadınlarınki de öyle. Kadın cinsi için, genel taleplerin dışında, kadın ve anne olmalarıyla ilgili özel taleplerinin de var olduğu kadın ve erkekler tarafından sık sık parlak bir biçimde ortaya konmuştur. Bunlar, kadın hakçı talepler değildir, tersine en karmaşık sorunları kapsayan konulardır. Bu sorunların çözümünde, muhataplarından başka kim daha çok sorumlu ve etkin olabilir ki?

IX
Hizmetçiler ve İşçi Hareketi

İşçi hareketinin yükselen dalgası, yalnızca kadın işçileri sürüklemekle kalmıyordu. Hizmetçiler de yeni öğretiyi benimsemişlerdi. Hareket, onların da daha iyi bir gelecek için umutlanmasına yol açmış, hizmetçiler arasında da bir kıpırdanma başlamıştı. Uğradıkları baskıları duyuruyorlar ve toplantılara katılıyorlardı. 1893 sonbaharında, ilk kadın hizmetçiler toplantısı düzenlenmeye çalışıldı. Başarı kazanacağımıza pek ihtimal vermiyorduk. Dağıttığımız çağrıların, ulaşması gereken insanların eline geçip geçmediğinden dahi emin değildik. Çağrılar, hizmetçi kiralayan bürolara, parklarda ve pazarlarda dağıtılmıştı. Fakat, bazılarının soruna karşı ilgisiz olduğunu, bazılarının dışarı çıkma izni alamayacağını ve bazılarının ise işsiz olması sebebiyle belki de toplantıya katılmayacağını hesaba katmalıydık. Çünkü işsizler, para gideceği için lokallere gelmekten kaçınırdı. Ayrıca, Viyana'da bulunan kadın hizmetçilerin büyük çoğunluğunun Çek bölgelerinden geldikleri için Almanca'ya hakim olmamalarını da göz önünde bulundurmak gerekiyordu. Bütün bunlara rağmen, toplantı salonunun tıka basa dolduğunu görünce olağanüstü bir sevinç duyduk. Salonda genç kızlar, çocukluklarını henüz geride bırakmış kızlar ve bütün ömürlerini tek bir evde hizmet ederek geçirmekten gurur duyan yaşını almış kadınlar vardı. Şimdi yaşlılığa adım atmışlardı ve çalışmak için eski güçlerinin kalmadığını hissediyorlardı. Kendilerini bekleyen günlerin endişesini duymaya başlamışlar, toplantıya da bu nedenle gelmişlerdi.

Toplantıda, neredeyse bir asırdır uygulanan eski hizmetkârlar kanunu nedeniyle, hizmetkârların insanlık dışı koşullarda çalıştığı ve bu durumu değiştirecek daha iyi bir yasa için, bizzat hizmetçi kızların harekete geçmesi gerektiği vurgulandı. Konuşmacıların aldığı alkışlar ve onları onaylayan tepkiler, ev hizmetlerindeki kölelerin, konuşulanları iyi anladıklarını ve gereken sonuçları çıkarabildiklerini gösteriyordu. Toplantı dağıtıldı. Bunun üzerine kendiliğinden gelişen protesto, kadın toplantılarında ender görülen cinstendi. "Gerçeklerin dile getirilmesine tahammülümüz yok, aptal kalmamı-

zı istiyorsunuz" bağırışları hükümet gözlemcisini hedef almıştı. Kadınlar ve kızlar, ancak yakında yeni bir toplantının yapılacağı sözünü duyunca sakinleşebildiler. Gazeteler olaya geniş yer verdi. Toplantıyı düzenleyenlere, halkın tüm kesimlerinden yığınla mektup gönderildi. Hanımefendiler, zaten fazla talepkâr ve küstah olan bu yaratıkların kışkırtılmak istendiğinden şikayet ediyordu. Hizmetkârlarından çekmek zorunda kaldıkları zahmetleri anlatıyorlar ve bütün rahatlıklarını borçlu oldukları o yaratıklardan en aşağılık ve en küçümseyici ifadelerle söz ediyorlardı. Küfürlerden konuşmacılar da paylarını almıştı. Bu hanımefendilere kalsa, en iyisi, bu tehlikeli kişilerin parmaklıkların arkasına kapatılmasıydı. Kızlar ise yazdıkları mektuplarda, yaşadıkları çaresizliği anlatıyorlardı.

Bu sırada, güvendiğimiz biri aracılığıyla, on dört yaşındaki bir kızın, üç Gulden'lik aylık ücretle ağır ev işlerinde çalıştırıldığını ortaya çıkardık. Ocağın önünde, çıplak yerde yatmak zorunda bırakılıyordu; açlıktan tümüyle güçsüz düşmüş, sokağa çıkmasına da izin verilmeyen bu küçük kız, üstüne üstlük kamışla da dövülüyordu. Büyük güçlüklerle bu eve girmeyi başardık ve kızın verdiği bilgilerin doğru olduğu ortaya çıktı. Bize gelen mektup, pencereden sokağa atılmış ve elimize bu yolla ulaşmıştı. Diğer bir mektuptan, on sekiz yaşındaki bir kızın, geceleri uyuduğu mutfakta evin oğlunun saldırısına uğradığını öğrendik. Kızın şikayeti üzerine oğlanın annesinin verdiği yanıt şöyle oldu: "Oğlumun sokaktakilerden birini almak zorunda kalmaması için size bu kadar iyi bir ücret veriyorum." Bunlara benzer ve daha birçok olayı polise bildirdik ve kötü muamelenin yaşandığı yerlerde hanımlarının cezalandırılmalarını veya başka olaylar söz konusu olduğunda, hizmetçi kızın olağan sayılan istifa süresinden önce işinden ayrılabilmesini sağlıyorduk. Daha birçok toplantı düzenlendi ve hepsinin katılımı da son derece iyiydi. Ancak bir örgütlenmenin kurulabilmesi için henüz erkendi. Hizmetçi kızlar arasında, bu görevi üstlenebilecek kızlar henüz yetişmemişti. İşçi hareketi de, sürekli bir destek sağlayamayacak kadar yeniydi ve yeterli güce sahip değildi. Buna rağmen bu geçici hareketin birçok olumlu etkileri oldu. Hizmetçi kızların yaşadığı koşullara dikkat çekilmiş ve sabahın erken saatlerinden gecenin geç vakitlerine kadar bir evde ça-

lışmanın, tıpkı fabrika işçilerinde olduğu gibi güçlerin tükenmesine neden olabileceği konusunda bir aydınlanma gerçekleştirilmişti. Ayrıca, bütün hizmetçi kızların çok iyi beslendiği söylentisinin yalnızca bir masaldan ibaret olduğu görüldü. Öyle ki, personel için ayırdıkları patatesleri bile sayan efendiler vardı. Başka efendiler ise kendileri için her gün taze yemekler pişirtmelerine karşın, personelin yalnızca bir gün öncesinden arta kalan ve ısıtılan yemekleri yemesine izin veriyorlardı. Sayısız kız, "Köpeklere bile bizden daha iyi davranılıyor," diyordu.

Düzenlenen toplantılardan birinde bu durum çarpıcı bir biçimde gündeme geldi. Bir zengin evinde çalışan üç hizmetçi kız, Noel akşamı gelecek misafirler için akşam yemeğini hazırlamakla görevlendirilir. Aralarında konuşup anlaşan kızlar, efendilerine Noel akşamı izne çıkmak isteklerini söylemeye karar verirler. Toplantıdaki konuşmacı kadının aktardığına göre, gerekçe olarak, Noel akşamını aileleriyle geçirmek istediklerini söylerler. Efendileri, isteklerini kabul etmez, ancak öfkelenmeyip kızların isteklerini saygıyla karşılayacak kadar da anlayışlı davranırlar.

Bu olay, alevlenmekte olan her genç hareketin, insanların yüreğinde, arzuladıkları şeyleri hemen elde edebileceklerine dair bir umut yarattığını kanıtlamaktadır. İşçiler gibi hizmetçi kızlar da, kurtuluşa giden yolun bu kadar çabuk aşılamadığını öğrenmek zorunda kaldılar. Meyvenin önce olgunlaşması gerek. Aynı şey bu durum için de geçerli. Hizmetçi kızlar da, düşünce ve kavrayış gücüne ulaştığı ölçüde, binbir zahmetle hedefe ulaşabilecekleri yolu kendileri hazırlayacaklardır.

Bu yolun küçük bir bölümü aşılmıştır. Hizmetkârlar tabakasının yaşam koşullarında henüz köklü değişiklikler gerçekleştirilemediyse de, bu kesimde de ileriye doğru gelişebilecek bir hareketin işaretlerinden söz etmek mümkün. Yirmi yıl önce bu mücadelenin çıkış noktası olan orta çağdan kalma hizmetkârlar kanunu, bugün büyük ölçüde aşılmış durumda. Modern bir yasa bir gerçeklik haline geldi ve efendiler, günümüzde ev içerisinde serfliğin artık meşru bir şey sayılmadığına razı olmak zorunda kaldılar. Hizmetçi kızlar da, kadın işçi hareketiyle omuz omuza taleplerinin gerçekleştirilmesine doğru yol alacaklardır.

X

• Kadın İşçiler Örgütü • Sekiz Saat İş Günü Hareketi • İser Dağları • 1 Mayıs Toplantısı • İşçi Evleri • Temizlik Hastalığı • Alkolizm

Sanayi bölgelerinde hemen her kadın sanayi işçisidir. Kızlar okul yaşını geçer geçmez, çoğu zaman annelerinin ve büyük annelerinin çalışmış olduğu fabrikalarda işe girerler. Hemen her kız yaşayacaklarını önceden bilir. Gerçi birkaç yıl sonra evlenecektir ve muhtemelen anne de olacaktır, ancak yine de bacakları onu taşıdığı ve gücü yettiği sürece her gün fabrikaya gitmeyi sürdürecektir.

Tekstil işçilerinin yaşadığı sefalet ve cam ile seramik işçilerinin insan sağlığını yiyip bitiren koşulları hakkında bugüne kadar çok şey yazılıp çizildi. Sendikal ve politik örgütlenmenin olmadığı dönemlerde, patronlar en yüksek kâr oranlarına ulaştı ve örgütlenme fikri yalnızca erkekler tarafından benimsendiği sürece bu sömürü sistemine ancak yetersiz kalan silahlarla karşı konulabildi. Çünkü kadınlar ve kızlar, erkeklerin yerine çalışmaya ve emeklerini en düşük ücretler karşılığında satmaya dünden razıydı. Kadın işçiler yoksunluklara katlanmak üzere yetiştirilmişlerdi. Küçüklüklerinden beri kendilerine en iyi erdemlerden biri olarak sunulan, varolanla yetinmekti. Durum böyle olunca, yoksul ve cahil kadınlar, iş güçlerine karşılık yeterli bir ücret talep etmeye nasıl cüret etsinler? Daha yüksek bir yaşam düzeyine ulaşmak isteyen bütün işçiler, bu nedenle, işçi kadınların bilinçlendirilmesi, eğitilmesi ve örgütlenmesini vazgeçilmez bir koşul olarak görmelidir.

Eğitim ve meslek derneklerine üye, coşkulu kadınlar her zaman vardı ama sayıları parmakla sayılacak kadar azdı. Doksanlı yılların başında, sosyal demokrat işçi hareketi propagandası her yerde yürütülmeye başlandığında, kadınlar da ajitasyon faaliyetine dahil edildi. Kadın işçi hareketinin ilk tohumlarını atan yine zeki işçi kadınların kendileri olmuştur çoğu kez. 1 Mayıs'ta iş bırakma, kadın işçiler arasında ajitasyon faaliyetine özel bir ivme kazandırmıştır.

1894 yılında, Bohemya eyaletindeki bir dizi sanayi kentinde bu propaganda çalışmasına katılmakla görevlendirilmiştim. Görevimi gereken biçimde yerine getirip getiremeyeceğime dair ciddi kuşkularım vardı. Bu kapsamda ilk konuşmamı küçük bir kentte yapmam gerekiyordu. Sekiz saatlik iş günü talebinin elde edilmesinin işçi sınıfı için neden gerekli olduğunu anlattığımda, üniformasıyla kurumlanan hükümet komiseri genç bey huzursuzlanmaya başladı. Sözümü birkaç kez kestikten sonra toplantının dağıtılacağını duyurdu. Bu, aslında amaçladığım bir şey değildi. Düşünüp taşınmadan konuşmuş olmakla suçladım kendimi. Fakat planlanmış toplantıların üzerinde bir uğursuzluk bulutu geziniyor gibiydi. Çünkü düzenlenen on toplantıdan yedisi dağıtılmayla sonuçlandı, bazısı ise çok güç koşullar altında gerçekleşmiştirildi. İser dağlarında bulunan bir kasabada hükümet komiseri, üzerinde durduğum platformun sağ ve soluna, süngüleri takılmış tüfekler taşıyan birer jandarma dikmişti. Bir ara komiser yumruğuyla masaya vurarak: "Tıpkı Dr. Adler kadar kışkırtıcı konuşuyorsunuz siz," diye bağırdı. Bu söz beni gururlandırmış olsa da, komiser toplantıyı dağıttı. Gece yarısı, yakınlarda bulunan kente doğru yola çıktık. Bu sırada İser dağlarında halkın nasıl yaşadığına bir ölçüde tanık olma fırsatını bulabildim. Geç saate karşın böylesine şiirsel bir doğada, yeşilin arasına kondurulmuş gibi duran o küçük evlerin tümünün pencereleri aydınlıktı. Genç, yaşlı, kadın, erkek, bütün ev halkı gaz lambasının ışığında günlük un çorbalarını çıkarabilmek için çalışmaktaydı. Bazılarını içeriden görme fırsatı bulduğum bu evlerde, tüberküloz mikrobunun izlerini yüzlerinin çizgilerinde taşıyan kadınlar ve henüz okul çağına gelmiş çelimsiz çocuklar çalışıyordu.

Bir odada şu görüntüyle karşılaştım: Hasta bir kadın yatakta yatıyordu, yatağın önünde bir masa ve masanın üzerinde un serpilmiş bir tahta duruyordu. Hasta kadın öğle yemeğini böyle hazırlıyordu. Diğer yatakta boğmacaya yakalanmış iki çocuk ve on yaşındaki bir kız ipe boncuk diziyordu. Evin erkeği de biley taşında çalışıyordu. Diğer bir evi ziyaret ettiğimde tam öğle yemeği saatiydi. Ev sakinleri çocuksuzdu ve yalnızca kendilerini geçindirmek zorunda oldukları için oda biraz daha varlıklı görünüyordu.

Yemeklerine ortak olma daveti aldım. Kadın, toprak bir kaptan, un ve sudan yapılmış bir çorba koydu tabaklara. Çorbaya ekmek katık edildi. Hepsi buydu. Başka bir öğün yoktu ve bu yemekle gece yarılarına kadar çalışılıyordu. Alınan gelir ise ancak böylesine bir sefalete izin veriyordu. Doğa burada bütün bereketini sunuyordu. Haziran ayında yeniden bu bölgede toplantılar düzenlediğimde, eşsiz güzellikteki çayırlar halı gibi yayılmıştı ayaklarımızın altına. Yeşil, mavi, kırmızı, beyaz, bütün renkler tüm görkemiyle yaşanıyordu burada. Bu harika topraklarda yaşayan insanların çekmek zorunda kaldıkları sefaleti, bağıran bir haksızlık olarak duyumsuyordum. Oysa İser dağlarının kadın ve erkek işçileri ne parlak, ne de mükemmel insanlardı! Başından beri sosyalizmi büyük bir coşkuyla selamladılar. Hiçbir baskı onların cesaretini kırmaya yetmedi. Başları dik, inançları sağlam kaldı. Bilinçlenme sözcüğünü, köy köy, kasaba kasaba taşımak ve yeni katılımcılar kazanmak için kadın ve kızlar tarifi zor zahmetlere katlandılar.

Bu arada işçi hareketi içinde, her yerde böyle insanlara rastlandığını söylemeliyim. Ancak her zaman aynı biçimde ortaya çıkmıyor. Dağların kadınları sessiz, düşünceli ve sebatkâr. Başka bölgelerdeki kadınlar ise heyecanlı, enerjik ve coşkulu.

Kuzey Bohemya işçilerinin de enerji saçan bir coşkunluğa sahip olduğunu, bir sanayi kasabasında düzenlenen toplantıda tanık oldum. 4 bin insan kapasitesine sahip olduğu söylenen bir salonda erkekler ayakta sıkışık bir biçimde duruyordu. Kadın ve kızlar ise önlerdeki tahta sıralara yerleşmişlerdi. İlk toplantıyı dağıtan aynı hükümet komiseri, burada da gözlemci masasında yerini almıştı. Konuşmamı sonuna dek sürdürmeyi kafama koymuştum. Bir kesintiye izin vermeyecek sözler bulmaya çalışıyordum. Yaklaşık iki saat boyunca bunu başarabildim. Birden komiser, söz almak için ayağa kalktı. Konuşmacının sömürüden söz ettiği ve hükümete hakaret ettiği için toplantıyı dağıtmak zorunda olduğunu açıkladı. Bunun üzerine kopan gürültü görülmeye değerdi; kitle yerinden kıpırdamıyor, bağırıyor ve alkışlı protesto yapıyordu. Komiser eline çanı alıp salladı. Ona verilen yanıt bravo çığlıkları ve "Yaşasın 1 Mayıs" sloganından oluşan bir tufandı sanki. Komiser, kitleyi dağıtmak konusunda verdiği çabanın boşuna oldu-

ğunu görünce jandarmayı çağırmak için salondan ayrıldı. Toplantıyı düzenleyenler, sessizlik ve düzen sağlamaya ve insanları yatıştırmaya çalıştılar. Ancak ilk kez bir toplantıya katılmış çok sayıda insan vardı ve toplantının haksız yere dağıtılmasına o kadar çok öfkelenmişlerdi ki, onları yatıştırmak mümkün olmadı.

Bu toplantının bir de sonrası olacaktı. Bu toplantıdan sonraki toplantıların birçoğu da dağıtılacaktı, ancak hiçbiri bunun kadar fırtınalı bir biçimde sona ermedi. Bir süre sonra, oranın ilçe hakiminin karşısına çıkıp, hükümete hakaret ettiğim gerekçesiyle ifade vermem gerekti. Duruşma komikti. Savcılık görevini üstlenen kişi emekli olmuş bir maliyeciydi. Makamının bütün saygınlığını ve önemini dışa vurmak için büyük bir çaba sarfediyordu. Komiser, sözde bulunduğum tüm hakaretleri ve kışkırtmaları anlattı. Kendimi savunmaya çalıştım, ama anlaşılan bunda pek başarı gösteremedim. Çünkü emekli maliyeci savcı, ilçe hakimiyle fısıldaştıktan sonra ayağa kalkarak, "Kanunun uygulanmasını talep ediyorum" dedi. Sanırım bundan başka ne söyleneceğini kendisi de bilmiyordu. Hakim de suçlu olduğuma kesin gözüyle bakmış olmalıydı; ancak yaşımı, sabıkasızlığımı ve "evlilik halimi" göz önünde bulundurarak bana yalnızca 120 Gulden para cezası verdi. Bu mahkûmiyetin gereği yerine getirilmedi. Dosyam daha yüksek bir mahkemeye gittiğinde, savunmamı üstlenen avukat, davanın açıldığı tarihte suçun zaman aşımına uğramış olduğunu ortaya çıkardı. Böylece suçumun cezasını ödeyecek fırsatım olmadı.

Başlangıçta ajitasyon çalışmalarının beraberinde getirdiği ve daha önce değinilen güçlüklerin yanında başka birçok badire de söz konusuydu. Bazen bir toplantı yerine varabilmek bile ne kadar çok zaman alırdı! Bugün dokuz saatte aşılabilen mesafeler, o zamanlar uzak yerlere de banliyö treniyle gidildiği için on beş saat tutuyordu. Erkeklere göre kadınlar daha büyük güçlükler yaşıyordu. Özellikle de cumartesi ve pazar günleri. Çoğu zaman epey içkili bir erkek kalabalığının arasında tek başına yolculuk etmek zorunda kalıyorlardı. Yirmi yıl önce, tek başına yolculuk eden genç bir kız ya da kadın, bugüne göre yolcuların çok daha fazla dikkatini çekiyordu. Ne kadar soğuk, asık bir ifade takınsalar da, uyu-

yor gibi durup veya kıpırtısız bir halde kitap okusalar da, sarkıntılık edenlerden kurtulmaları çok zordu. Birçok durumda savunmanın ve kurtuluşun yolu olarak işçi gazetesi işe yarıyordu. Elimde sosyal demokrat gazeteyi tutarak, çoğunlukla yolculuğun can sıkıcı yanlarından kurtulmayı başarıyordum. Ancak bu araç bazen başka sonuçlara da yol açıyordu. Yolcular kendi aralarında fısıldaşmaya ve sosyal demokrat parti ve tek tek yöneticileri hakkında iğneleyici konuşmalar yapmaya başlıyorlardı. Böyle durumlarda, tamamen soğukkanlı davranır, söylenen şeylere kulaklarımı tıkardım; çünkü benim için bir trende ya da lokantada bütün dikkatleri üzerime çekmekten daha rahatsız edici bir durum yoktu.

Bulunduğum kopartmana, "Sigara içmeyenler" tabelasına aldırmayan erkeklerin girmesinden son derece rahatsız olmuşumdur hep. Böyle erkekler hâlâ var. Aslında tamamen haklı olarak, nazik bir biçimde sigara içilmemesinin rica edilmesini onlar, çıtkırıldımlık, ruhsuzluk olarak algılar ve katlanılmaz bulurlar. Bir kez, bir kadın arkadaşımla seyahat ederken, sigara içmeyenler kopartımanında erkeklere sigara içmemeleri uyarısında bulunmaya kalkıştık. Bunun üzerine, inadına pipolarını çıkardılar ve üstelik kışkırtıcı bir biçimde yere tükürdüler. Gerçi bu kişiler, Hannakei bölgesinden köylülerdi; ancak bu tür şeyler, daha yumuşak biçimde olsa da daha çağdaş bölgelerde de yaşanıyor.

Beni en çok dertlendiren konulardan biri de geceleme sorunuydu. Toplantı masraflarının, yapıldıkları anda karşılanmaya çalışıldığı yoksul köy ve kasabalarda, yalnızca oteller değil, yolculuk eden yabancılar için konaklamaya uygun misafirhaneler de yoktu. Bugün, yaygın turist trafiği sayesinde, ıssız ve dağlık köylerde bile bulunan temiz bir gece barınağı o zamanlar bilinen bir şey değildi. İyi yürekli fedakâr proleterler kendi yataklarını veriyorlardı bize. Misafir için yatağını boşaltan erkek, yakınlarının evlerine giderdi. Gerçek bir yatak odası söz konusu değildi, tersine yatakların bulunduğu odada aynı zamanda dokuma tezgâhları da bulunurdu. Burada yemek pişirilir, çamaşır yıkanırdı. Bu iyi yürekli insanlar, her zaman, duygulandırıcı bir özenle misafiri rahat ettirmeye çalışırlardı. Olanaklarının kısıtlı olmasının sorumluları kendileri değildi.

Bir dokumacı köyünde, son derece başarılı bir toplantıdan sonra bir aile beni misafir etmek üzere evine götürdü. Toplantının ardından akşam saatinde bir eğlence düzenlenmişti. Önceki geceyi bir banliyö treninde geçirdiğim için erkenden yorgun düşmüş ve yatacağım yeri göstermelerini rica etmiştim. Genç, içten bir kadın olan ev sahibem yatağımı gösterdi ve odada dolanan küçük siyah köpekten tedirgin olmam için bir neden olmadığını söyledi. Lambayı açık bırakıp uyumaya çalıştım. Tam dalmıştım ki bir çığlıkla yerimden sıçradım. Uysal olduğu söylenen köpek, alışkanlığı olduğu üzere yatağa sıçramıştı. Köpeği üzerimdeki yorganla birlikte yere attım. Ben hayvana, hayvan da bana bakakalmıştı. Kıpırdamaya cesaret edemiyordum ancak çaresizlikten gözlerimden yaşlar damlıyordu. Üşümeye başladım, ama yorgan köpekteydi. Sobanın arkasından aniden duyduğum bebek ağlaması beni şaşkına çevirdi. Lambanın verdiği cılız ışığın yardımıyla odanın bir yerinde bir kadının kalktığını fark ettim. Odaya girdiğimde, ayakta duramayacak kadar yorgun oluşumdan olacak, kapının yanındaki köşede bir yatağın, önünde de bir beşiğin durduğunu görmemiştim. O yatakta yatan ve kulakları ağır işiten büyükanne, çığlığımı duymamıştı ama çocuğun ağlamasını içgüdüsel olarak algılamış olmalıydı. Artık ben de kıpırdamaya cesaret edebildim ve kadını çağırıp derdimi anlattım. Köpeği, yan tarafta bulunan ve öteberinin konduğu bir odacığa attılar, ancak saat de gece yarısını çoktan geçmişti artık.

İşçi evlerinin içinde bulunduğu yoksunluklar üzerine bir kitap dolusu karamsar satırlar yazılabilir. Şimdi işçi ailelerinde de vazgeçilmez ihtiyaçlar olarak yer edinen her şeye, yalnızca zenginlerin sahip olduğu bir dönem olduğu göz önünde bulundurulursa, sağlık için bile gereken en basit kuralların ne kadar mütevazı talepler olduğunu görmek mümkün olacaktır. Işık, hava ve su, işçi sınıfı için birer lükstü. Sabahları yıkanmak için yalnızca bir bardak suyun, yıkanma leğeninin yanına konduğu olurdu. Ya da varsa kuyunun yanına gidilirdi. Sabun olağan bir şey değildi. Bugün artık her şey değişmiş durumda.

Kültür, bu alanda da etkisini çoktan göstermiş ve yoksul barakalarına ulaşmayı başarabilmiştir. Fakat bugün, günde on altı ve daha da fazla çalışan insanlar arasında böylesine düşük bir kültür seviyesinin hüküm sürmüş olduğu düşüncesi bile dehşet veriyor. Gelirleri, ne yıkanma leğenine ne de günlük sabun kullanımına yetiyordu. Böyle bir durumda parti ve sendikaya katılım için çalışma yürütmek kolay değildi. Buna rağmen, sosyalizmin ideallerinden bahsedildiğinde bu erkeklerle kadınların gözleri ışıldardı. "Eşitlik, özgürlük ve kardeşlik" sözcükleri, bu sömürülen insanların yüreğinde sınırsız umutların yeşermesine neden olurdu. Çocukluklarından beri bildikleri tek şey, bütün gücü elinde bulunduran velinimetin isteklerine boyun eğmekti yalnızca. Biri, bırakın bu kölece bağlılığın gereklerini yerine getirmemeyi, ağzından bunu ima edecek bir söz bile çıksa sonu işsizlik olurdu. İşveren efendi olmak istiyordu; kadın ve erkek işçiler de bunu, düzenin değiştirilemez, tanrısal bir kuralı olarak kabul ediyorlardı. Fabrikatörlerin güzel evlerinin, karılarının gösterişli elbiselerinin, arabaları ve atlarının, zengin sofralarının, işçinin ücretine yansıtılmayan artı değerin bir ürünü olduğu, asıl velinimetin kendileri olduğu söylendiğinde başlarını sallıyor, yüzlerinde kuşkulu bir ifade beliriyordu. Kadınlar, daha önceleri tanrının bir isteği gibi görüp kabullendikleri şeyleri, örneğin doğumdan yalnızca birkaç gün, çoğu kez birkaç saat sonra, evde ya da fabrikada yeniden çalışmak zorunda kalmaları nedeniyle bedenlerinin hasta ya da kötürüm olmasını, giderek acımasızlık ve zorbalık olarak algılamaya başladılar.

Sık sık, işçi sınıfından olmayan kişiler söz alırdı. Bunlar, kışkırtıcılık uyarısında bulunan burjuvalar, bazen de papazlardı. Sefaleti kabul ederlerdi, ama bütün insanların eşit olamayacağını, efendilerin de olması gerektiğini öne sürerlerdi. Ardından, işçilerin müsrifliğine gelirdi sıra; erkeklerin içkiye kadınların da süse düşkünlükleri gündeme getirilirdi. Bu tür toplantılar çoğu kez en etkili ve de en canlıları olurdu. Bizler de işçilerin içki içmek yerine iyi yemek yemelerini ve rahat bir evde yaşamalarını istediğimizi söyleme fırsatını bulurduk. Ancak bunun için yalnızca yeterli bir ücret değil, işçilerin daha yüksek bir kültür de kazanmaları gerekirdi. Özellikle içki içenler, arada biraz olsun keyif yapmak için

içtiklerini söylemeyi pek severler. Bu bir bardakçık içkinin kendilerinden çok işverene yaradığını kavrayamazlar. Çünkü kendi durumlarının bilincine varmalarını ve direnme gücünü bulmalarını engelleyen tam da işte bu alkoldür.

Ya kadınlarla kızların süslenme düşkünlüğü! Genç işçi kızların, güzel bluzlar ve ipekli şeritleri edinmek için, düpedüz açlık çektikleri düşünülürse, tasarruf ve kanaatkârlık öğütlerinin ne kadar iki yüzlüce olduğu daha iyi anlaşılabilir.

Alkol karşıtı hareket, son yıllarda bu konuda yaygın bir bilinçlenme faaliyeti yürüttü. Alkol karşıtı ajitatörler, içki düşkünlüğünün işçi sınıfının en kötü düşmanlarından biri olduğu anlayışını yaymak konusunda büyük bir başarı gösterdiler. Alkol karşıtı hareketin amacı, işçi sınıfına tasarruf ve mahrumiyeti öğretmek değil, ağır koşullar altında kazandıkları ücreti, daha iyi kullanmalarını öğretmektir.

Kendisini alkolün aldatıcı mutluluğuna kaptırmayan, ilahi zevkler tattığına inanacak kadar çok içmeyen bir işçiye, kendisi ve ailesi için yeterli bir ücret kazanabilmenin, kendisinin ve ailesinin yaşamını güvenceye alabilmenin onun iradesine bağlı olduğunu anlatabilmek çok daha kolaydır.

Kültür, alkolden daha pahalıdır.

Hiçbir işçi kendini kaybedecek kadar alkole bağımlı olmasa da, işveren kesinlikle daha az ücret ödemek durumunda olmayacaktır. Tersine, daha fazla ücret ödemek zorunda kalacaktır. Sağlıklı evler, besleyici gıdalar, kitaplar, tiyatro ve konser biletleri, işçilerin bugün hâlâ kendine alabildiği kalitesiz bir içkiden çok daha büyük bir masraf gerektirir.

Her şeylerini kaybedecek kadar alkole bağımlı olan bir aileye göre, alkol bağımlılığından arınmış bir işçi ailesinin daha mutlu olduğundan kuşku yoktur.

Alkolün yıkıcı etkisini, yaşamdan alınma birkaç örneğin ışığında göreceğiz.

XI
Alkolik

Bir işçi, Anton diyelim ona, ayık olduğunda karısıyla uyum içinde yaşardı. Ama cumartesi akşamları, kâğıt oynayıp içki içtiği ve müdavimi olduğu meyhane çekerdi onu. Kumarda şansı yaver gitsin ya da gitmesin, bütün geceyi kumar ve içki arkadaşlarının arasında geçirir, çoğu zaman da ancak pazar günleri öğleye doğru evine dönerdi. Şansı yaver gitmediği zaman durumu kendi lehine döndürmeye uğraşır, yaver gittiğinde de diğerlerinin gönlü olmadan oyunu bırakmayı gururuna yediremezdi.

Anton'un içki arkadaşları onun sohbetini öyle keyifli bulurlardı ki, ona "neşeli yolcu" lakabını takmışlardı. Ama yalnızca arkadaşlarıyla olduğunda böyleydi. Evde bambaşka biriydi. İnsanlar onun yalnızca neşeli halini bildiklerinden, karısının evdeki gaddarlık ve zorbalıklarına dair yakınmalarına çoğu zaman kuşkuyla bakarlardı. Karısına, onun neşesine ortak olmasını öğütlerlerdi. Onu sevecenlikle karşılarsa, yakınmasına neden kalmayacaktı.

Kimse kendini, beş aç çocukla birlikte kocasının eve gelerek ekmek getirmesini beklemek zorunda kalan kadının yerine koymuyordu. Bu kadının iç dünyasında olup bitenleri öğrenmek zahmetine katlanmazlardı. Üstelik, kocasının evlenmeden önce de alkol bağımlısı olduğunu bilmiyor da değildi. Ancak birçoğu gibi o da evliliğin, onun üzerinde iyi bir etki yaratacağına inanmıştı. Herkesçe bilinen "Hiç sarhoş olmamış biri, iyi bir erkek olamaz" sözüne o da inanıyordu. Şimdi ise bunun ağır bedelini ödüyordu.

Henüz çocukları olmadığı ilk dönemlerde, sarhoş ve beş parasız olarak evin yolunu tuttuğunda onun da vicdanı sızlardı. Odanın kapısını açtığında, karısı serzenişe başlamadan atılır, bıçaklı elini havaya savurur ve bilmem kaç kişiyi doğradığıyla övünürdü. Genç kadın korku içinde titreyerek yatardı. O da yatağa uzanır ve ertesi gün öğleye doğru ancak ayılırdı. Ayıldığında da karşısında neşeli, sevecen bir kadın görmek isterdi. Ancak kadın ona şefkat gösteremez, suçlardı.

Bunları hiç yaşamamış olanlar, kadının, kocacısının bu tür davranışlarını affedip unutmasının daha akıllıca olacağını söyleyebilirler. Ne var ki, bir kadının da etten kemikten olduğu ve kocasının savurganlığıyla yarattığı kaybı kapatmak için, iki kat çalışıp, iki kat tasarruf ederek yeni mahrumiyetlere katlanmak zorunda olduğu unutulmamalıdır.

Bir çocuk doğurunca her şeyin iyiye gideceğini umuyordu kadın. Fakat daha doğumdan sonraki ilk cumartesi, her şey eski tas eski hamamdı. Çocukların sayısı arttı ancak adam, meyhaneye, oyuna ve alkole giderek daha çok bağlanıyordu. Meyhaneye gitmediği zamanlar da içkiyi eve karısı getirmek zorunda kalıyordu. Bu kez de evde birkaç arkadaşıyla birlikte içiyor ve kâğıt oynuyordu. İçki etkisini gösterdi mi, ayaklanır ve oyunu sürdürmek için meyhaneye yollanırdı.

Durum öyle bir hal aldı ki, kadın cumartesi günü ya da pazar öğleden önce aç çocuklarını meyhanenin önüne kadar götürür ve onları, babalarından para istemek için içeri yollardı. Baba o zaman çocuklarına bira içirir ve büyük bir yudum almayı becerdiler mi onları överdi. Çocukları kolları yiyeceklerle dolu eve gönderirdi. İçki arkadaşları, çocuklarına tek bir kötü söz söylediği işitilmeyen bu iyi babaya büyük bir hayranlık duyarlardı. Ama kadın evde, kendisini iyi saatlerin beklemediğini bilirdi. Başlarda, ne kadar iyi bir adamla evli olduğu söylenir ve değerini bilmemekle suçlanırdı. Yıllar içerisinde bu durum hakaretlere, sonra da fiziksel şiddete dönüştü. Birçok gece, üzerinde ince bir gecelikle, merhametli komşulara sığınmak zorunda kalırdı.

Karısının lohusa olduğu dönemlerde eve sarhoş geldiği zaman, onu dövmeyecek kadar kendisine hakim olsa bile mutlaka itip kakardı. Ayıldığı zaman pişman olur, yataktaki karısına ve çocuklara su taşır ve kahve pişirirdi. Ancak bir dahaki cumartesi günü içki yine onu teslim alırdı.

Kadın, papazdan yardım etmesini istedi. Papaz, adamı yanına çağırtarak, kendisine çeki düzen vermesi için ikna etmeye çalıştı. Anton, en güzel vaatlerle karısıyla birlikte papazın evinden ayrıldı. Ama vaatler evde alay ve küçümsemelere dönüştü.

Anne babasıyla aynı odada uyuyan çocuklar, gece vakti bir şiddet sahnesiyle uyanırlardı. Ancak annesi için aman dilemeye kalkışan çocuğun vay haline! En iyisi, kadının kendini kapıdan dışarı atmayı başarmasıydı. Yine buna benzer bir gece, karısı kendini onun acımasız darbelerinden kurtarmayı başardığında, adam deliye döndü. Bir balta buldu ve onunla evdeki üç beş parça eşyayı da kırıp geçirdikten sonra yatıp uyudu. Çocuklar annesinin elbiselerini alıp, gizlice onun saklandığı yere götürdüler ve eve dönmesi için ona yalvardılar. Beş çocuk sahibi bir anne başka ne yapabilirdi ki? İki hafta direndi, ama sonunda döndü.

Son olayın getirdiği ağır ruhsal tahribat, karısının uzun süreli yokluğu, kırık eşyalar, evdeki perişanlık adamın üzerinde belirli bir etki yaptı. Gerçekten de kararlı görünüyordu. Ancak arkadaşları yok muydu! Kimi alay ediyor kimi de karısından ve papazdan korktuğunu söyleyerek dalga geçiyordu; böylece bütün iyi kararlar unutuldu. Eski kederler yeniden başladı. Karısı, sefil yaşamına bir son vermeyi istemiyor değildi, ancak çocukları için duyduğu kaygı nedeniyle dayanıyordu. Aşırı alkolün en kötü sonuçlarını yaşadığı zaman bile dayanmayı sürdürdü. Sonunda Anton kötü bir hastalığa yakalanarak yaşamını yitirdi. Geride, hiçbiri reşit olmayan beş çocukla karısını bırakarak. Artık ailenin bütün yükü kadının omuzlarındaydı. Kocasının ardından tek bir gözyaşı dökmemiş olmasına şaşırmak mümkün mü?

XII
Önce Alkolik Sonra Katil

İki genç, bir karton fabrikasında tanıştılar. İkisi de sarışın, güzel ve selvi boyluydu. Kız, gösterişli saç örgülerini bir taç biçiminde başına sarardı. Annesi ev işlerini üstlenmeye razı olunca evlendiler. Bu iki insanı yan yana görmek bir zevkti. Genç koca, karısına büyük bir şefkat ve sevgi gösteriyordu. Annesinin üzerindeki yükü hafifletmek için giriştiği bütün ağır işleri kocası elinden alır ve yapardı. Pazar günleri gezinti yapmak için kol kola evden çıkarlardı. Kadın, pırıl pırıl bir elbise giyer, muhteşem saçlarına zarif bir şapka takardı. Erkek, siyah düğün takımını giyer ve elinde narin bir baston taşırdı. Ne kadar mutlu oldukları her hallerinden belliydi. İkisi de, gelecek günler için sınırlı bütçelerinden bir şeyler ayırabilmek konusunda son derece tutumluydu. Sabahları birlikte fabrikaya giderler, akşamları yine beraber dönerlerdi evlerine. Bu aylar boyu böylece sürüp gitti.

Birden her şey değişmeye başladı. Genç kadın giderek solmuş, narin güzelliği daha da saydamlaşmış, gözlerini korku ve endişe kaplamıştı. Erkek somurtkan, keyifsiz ve adeta suratsız bir hal almaya başlamıştı. Eskiden beri kadınlarla sohbet etmeye pek eğilimli olmayan anne, daha da suskunlaşmıştı. Pazar günleri eve gelindiğinde, sanki bir şeyler gizleniyormuşçasına perdeler sıkı sıkı kapanırdı. Evden bastırılmış çığlıklara benzer sesler duyulurdu. Pazartesi günü genç kadın, daha da sararmış görünür, yüzüne ipekten bir örtü çekse de narin tenindeki morluklar fark edilir ve gözlerinin ağlamaktan şiş olduğu anlaşılırdı. Ürkek bir ceylan gibi evin avlusunu hızla geçip uzaklaşırdı. Erkek ise başı dik yürürdü. Kısa bir süre öncesine kadar koruduğu dinç görünümünü yitirmiş, yüzü alkolden şişkinleşmişti. Eskiden mutluluktan parıldayan gözleri, şimdi donuklaşmıştı. "İçiyor, onu dövüyor" söylentisi yayıldı. Ancak ne annesine ne de kızına yaklaşıp bir şey öğrenmek mümkündü.

Yine pazardı ve güzel bir yaz günüydü. Pencerelerin perdeleri sıkı sıkıya çekilmişti. Akşam üstü saat beşte evden gürültüler du-

yuluyor, kadın çığlıkları yankılanıyordu. Avluda toplanan komşular, perdeleri çekili pencerelere bakıyorlardı.

Kopuk kopuk seçilebilen sözcüklerden anlaşıldığı kadarıyla, adam karısını tehdit ediyor; karısı elinden kurtularak kaçmak istiyor ancak engelleniyordu. Birden kapı açıldı; anne ellerini savurarak yakarıyor, "Onu öldürmeye çalışıyor, onu bıçaklayacak, polis, polis!" diye ümitsizce bağırıyordu. Genç bir adam, genç kadının yardımına koşmak için toplanan kalabalığın arasından fırladı. O anda merdivenlerden genç kocanın kendisi göründü. Çılgına dönmüş, saçları gözüne düşmüştü ve göğsü bağrı açıktı. Ayaklarında, karısının geceler boyu emek verdiği el örgüsü terlikler vardı. Ağzının kenarında köpükler birikmiş, adeta gözü dönmüş, elindeki bıçağı savuruyordu. Kalabalığı görünce iyice öfkelenerek bağırdı: "Karımla ne yaptığım kimi ilgilendirir?" Az önce yardıma koşmaya hazırlanan delikanlı, "Bir kadını dövmek alçaklıktır," diyerek karşısına dikildi. Öfkeli adam onun üzerine atılarak bıçağını saplamaya çalıştı. Daha atik davranan genç adam onu yere devirdi ve bıçağı elinden aldı. Bu arada olay yerine yetişen polis, öfkeli kocayı götürüp nezarete attı.

Genç kadın o akşam bir daha ortalıkta görünmedi. Ancak pazartesi sabahı, soluk bir yüz ve ağlamaktan kızarmış gözlerle fabrikaya yetişmeye çalışırken görüldü. Annesi, aynı gün gereken ev eşyalarını toplamaya başladı. Genç kadın, kocasına ait olan bu evde bir gece bile geçirmek istemiyordu. Ayrıca adamın karakoldan döndüğünde geleceği yer orasıydı. Çünkü kocanın karısını bıçakla tehdit etmesi pek fazla önemsenen ve ceza gerektirecek bir olay sayılmıyordu. Üstelik adam sarhoştu da ve insan sarhoşken yaptığı şeylerden sorumlu tutulmazdı... Anne kız eskiden olduğu gibi tek başlarına yaşamak üzere küçük bir oda tutup yerleştiler. Adam, geçmişte her fırsatta içen biriydi, böyle bir ünü de vardı, ancak tanışır tanışmaz âşık olduğu kızla aynı fabrikaya girdikten sonra değişmişti. Bu güzel, sessiz ve narin kızın gönlünü, ancak eski içki arkadaşlarından uzak durduğunda ve kötü alışkanlıklarını bıraktığında kazanabileceğini anlamıştı. Bunu başarmıştı da, ancak bir rastlantı sonucu onlarla yeniden karşı-

laştı. Karısının dizinin dibinden ayrılmadığını, kılıbığa döndüğünü söyleyerek, alaylarla karşıladılar onu. Eski arkadaşlarına evinin reisi olduğunu kanıtlamak istiyordu. Önceleri, onlarla yalnızca birkaç saat kalıyor, kendine hakim olmayı başarıyordu. Ancak haftalar geçtikçe durum ümitsizleşmeye başladı. Eski alışkanlıklarına bir kez dönünce, ipin ucunu da kaçırdı. Karısı ona rica ediyor, yalvarıyordu. Bu da işe yaramayıp üstüne üstlük kabalaşınca, onu terk etmekle tehdit etmişti. Fakat adam, yeniden alkolün ağına düşmüş ve bütün iyi niyeti uçup gitmişti. Giderek düştüğü bataklığın dibine doğru sürükleniyordu. Her pazar günü haftalığının büyük bir bölümünü içkiye veriyordu. Karısı onu suçladığında "erkeklik haklarını" hatırlatıyor ve onu dövüyordu. Böylece anlatılan olaya kadar varıldı.

Pazartesi akşamı nezaretten bırakıldığında evinin terk edilmiş olduğunu gördü. Karısına yeminler etti, evine dönmesi için yalvardı. Ancak kadın güvenini kaybetmişti. Hassas ruhu, kocasının ona yaşattığı eziyetleri affedemiyordu. Kabalıklarını dışarıdaki insanlardan saklayabildiği sürece, onun üzerinde etkili olmaya ve kişiliğinin iyi özelliklerini yeniden canlandırmaya çalışmıştı. Ne var ki, saçlarından sürükleyip, yumruklamaya başlayınca, bıçakla tehdit edince ve yıkılmış mutluluğu herkes tarafından gözle görülür bir hale gelince, yüreğinden koparıp attı kocasını. Artık onu görmek istemiyor, annesiyle birlikte sakin, yalnız bir yaşam sürmek istiyordu. Koli işçisi genç kadının dokunaklı hali herkesin merhametini uyandırıyordu. Ağzından tek bir yakınma duyulmuş değildi. O, tek bir kelime bile etmeden binlerce ezaya katlanabilen, gururlu insanlardandı. Çektiklerini, yalnızca o güzel, ceylanlarınkini andıran ürkek gözleri dile getiriyordu. Mahkemeye çıkarıldı. Savcı, kocasıyla barışması için onu ikna etmeye çalıştı, kocasını affetmesini ve ona geri dönmesini salık verdi. Fakat kararından dönmedi. Onunla karşılaşmamak için işini değiştirdi. Genç adam, karısını izliyor ya da eve dönerken pusuda bekliyordu. Sarhoş olduğunda sokakta olay çıkarıyor ya da evinin kapısına dayanıp içeri girmek istiyordu. Zavallı kadın, sürekli kovalanan bir av gibi yaşıyordu. Ne kadar iş ve ev değiştirse de koca-

sı onu hep yeniden buluyordu. Ve kocasının onun üzerinde yasal hakkı vardı. Boşanamamışlardı, yeterli yasal sebepler yoktu. Böylece onunla evli kalmak ve takiplerine katlanmak zorundaydı. Narin bedeni böyle bir yaşama uzun süre dayanabilecek güçte değildi. Yanaklarında, verem hastalığının belirtisi olan kızarıklıklar belirmeye başladı; yeterli beslenmesi olanaksızdı, çünkü sürekli ev değiştirmek zorunda olması, aldığı gelirin büyük bir bölümünü yutuyordu. Üstelik kocası nedeniyle sürekli bir korku ve gerilim içinde yaşıyordu. Acılı yaşamı çok kısa bir sürede son bulacaktı. Kocası bir gün yeniden yolunu kesmiş ve kendisiyle birlikte eve dönme ısrarlarına yanıt vermeyince, kalbine bıçak saplamıştı. Mezara götürüldüğünde kocası, karısını öldürmek suçundan parmaklıkların arkasındaydı. Alkol bağımlılığı kurbanını almıştı, mutlu bir evlilik yıkılmış, iki gencecik insan en verimli çağlarında felakete uğramıştı.

XIII.
• Bir Kez Daha Ajitasyon • Klerikalizm*

Geçmiş dönemlerdeki ajitasyonun sayısız güçlüklerinden, kültür düzeyinin düşüklüğünden ve işçi haklarını güvenceye alan her türlü yasanın yoksunluğundan çokça bahsettim. Birkaç örnek üzerinde daha durmak ve yükselen işçi hareketinin bir çeyrek yüzyılı ardında bıraktığı bugün, sosyalist harekete ilişkin aydınlatma faaliyeti yürütmek için kent kent, köy köy dolaşan herkese, son on yıllar içerisinde bazı şeylerin düzeldiğini göstermek istiyorum.

Ekim 1897'de Erz dağlarında bulunan köylerden birinde bir kadın toplantısı düzenlenecekti. Toplantının başlamasına birkaç saat kala, birçok insanın daha önce hiç tanık olmadığı kadar şiddetli bir fırtına koptu. Kapı ve pencereleri yerinden oynatıyor, dolu yağıyordu. Bu havaya karşın Beyaz Çiftlik lokantasında bu kadar çok sayıda kadın ve erkeğin toplanacağını kimse tahmin edememişti. Gelenler bile, başkalarının da kendileri gibi, fırtınaya inat, işçi hareketine böyle tutkulu bir bağlılık gösterebileceklerini düşünememişti. Toplantı çok güzel ve etkileyici geçti. Bu bir kez daha, dağlık alanlardaki en ıssız bölgelerde bile olsalar kadın işçiler arasındaki zekâ seviyesinin ne denli yüksek olduğunu gösteriyordu. İlkokul mezunu bir işçi kadının, işçi temsilcisi seçilmiş erkeklerin görevlerini tam olarak yerine getirebilmeleri için, akşam saatlerinde onlara okuma yazma öğretmeye çalıştığını etkilenerek dinledim.

Toplantıdan sonra, lokantanın, çatı katında bulunan bir odaya götürdüler beni. Köye varır varmaz, geceleme olanağını soruşturmuş ve kalacağım yerin temizliği konusunda beni son derece rahatlatmışlardı. Şimdi kendi gözlerimle tanık olacaktım. Pencerelerdeki camlar kırılmış ve yerlerine kartonlar yapıştırılmıştı. Ancak en kötüsü bu değildi. Yatağa baktığımda, nasıl terk edilmişse öyle bırakıldığını fark ettim. Burada bir çan da doğal olarak bulunmadığı için lokanta sahiplerini seslenerek çağırdım. So-

* Klerikalizm: Feodalizmde doğmuş, toplumun politik ve kültürel yaşamı üzerinde kilise egemenliğini kurmayı hedefleyen politik, ideolojik gerici bir hareket.

nunda ihtiyar bir kadıncık göründü. Ona kirli yatağı göstererek yatak örtülerinin değiştirilmesini rica ettim. Kadın şaşkın bir ifadeyle, "Burada yalnızca Viyanalı turistler yattı," dedi. Neyseki temiz bir çarşaf bulunabildi. Çareyi, çarşafı olduğu gibi yatağın üzerine sermekte, üstümü de mantomla örtmekte buldum. Ertesi sabah kalkıp yıkanma leğeninin yanına gittiğim zaman, Viyanalı turistlerin bu konuda pek de iddialı olmadığını anladım. Yıkanma malzemeleri aylarca temizlenmemişe benziyordu.

Aynı yılın kış aylarında yine bu köyde bir toplantıda konuşma fırsatım oldu. Ocak ayıydı ve köy boydan boya bir kayak pisti tarafından ikiye bölünüyordu. Geçmiş deneyimime dayanarak bu kez daha iyi bir pansiyona yerleştim. En iyisine gitmeye cesaret edemedim, çünkü yoldaşlar, düşmanların girip çıktığı lokantalara gidilmesini uygun görmüyorlardı. Ancak düşmanlar, rahatlık ve konfor konusunda elbette işçilerden daha seçiciydiler. Kalmak için seçtiğim pansiyonda bana güzel bir oda verildi. Odanın ortasında bulunan büyük bir seramik sobadan tatlı bir sıcaklık yayılıyordu. Toplantıdan sonra odama gittiğimde, kendiminkine ulaşabilmek için önce başka bir odadan geçmem gerektiğini yeni fark ettim. Odamdaki kanepe geniş bir cam kapının önünde duruyordu. Bu kapının ardındaki odanın boş olduğunu söyleyerek içimi rahatlattılar. Her zamanki gibi yatağıma uzandıktan sonra elime bir kitap aldım. Çünkü toplantılardan sonra ne kadar yorgun ve bitkin olsam da, yaşadığım heyecanın henüz yatışmamış olması nedeniyle kitap okumadan uyuyamazdım. Uykuya daldıktan kısa bir süre sonra yan odadan gelen şiddetli bir gürültüyle uyandım. Biri bana komşu gelmişti ve çıkardığı seslerden anladığım kadarıyla bu kişi sarhoştu. Soluk almaya bile zor cesaret ediyordum. Sonunda uykuya daldığını anladım. Çünkü aynı anda çalışmaya başlayan on testerenin sesine bedel bir horultu başlamıştı. Böyle şartlar altında geçirilen bir gecenin ardından insan, rahatlıkla, misafirhanede uykusuz bir gece geçirmektense, tren istasyonunda sabahlamanın daha iyi olacağı sonucuna varabiliyor. Oysa, heyecanlarla dolu ajitasyon hayatı için gerekli zihin tazeliğini korumak ve dinç kalabilmek için insanın nasıl konakladığı büyük bir önem taşır.

Bir toplantının ardından bir fırına ait odada kaldığım geceyi hâlâ büyük bir dehşetle anımsarım. Söz konusu kentte o tarihlerde de daha iyi konaklama yerleri bulmak mümkündü. Ancak misafirperverlik ve konuşmacılara masraf yaptırmama kaygısı, çoğu zaman evlerde ağırlamalara neden oluyordu.

Kastettiğim toplantı, akşam saat dokuzda bir köyde yapıldı. Gece saat bir gibi toplantıdan kente döndük. Sıcak bir yaz gecesiydi. Bana uyumam için konukseverlikle gösterilen oda ile fırının pişirme bölümü aynı duvarı paylaşıyordu. Yatakta ter içinde yatıyor, korkunç bir baş ağrısıyla kıvranıyordum. Yorgunluğuma direnip, biraz kitap okumak için mumu yaktığımda, karşılaştığım manzara dayanılır gibi değildi. Duvarlarda ve yerde böcekler geziniyordu: Büyük, kocaman, iğrenç hamamböcekleri. Sanki binlercesi gözünü bana dikmiş ve antenlerini bana uzatıyormuş duygusuna kapıldım. Elbisemi alıp başımın üzerine geçirdim, ellerimi de içine sardım. Korku ve tiksintiyle sarsılıyordum.

Ertesi gün başka bir köyde toplantı yapılacaktı. Henüz yoldayken fırtınaya yakalandık ve toplantıya vardığımızda sırılsıklam olmuştuk. Dönüşte yollar yumuşamıştı ve yakındaki dağlardan soğuk bir rüzgâr esiyordu. Ancak hamamböceklerinin yanında bir gece daha geçirmektense tren istasyonuna gitmeyi ve trenle Viyana'ya dönmeyi tercih ettim. Bir pansiyona geçeceğimi söyleme cesaretini bulamamıştım, çünkü bu konuksever insanları kırmaktan korkuyordum.

Bu tür olaylar kısmen kaçınılmazdır. Çünkü amaç, işçi hareketine sürekli yeni çevreler ve yeni yerler katmaktır ve her şeye sürekli yeni baştan başlamak gerekir. Toplantı yapılacağı bir köye ya da kasabaya ulaşmak için karda ya da kızgın güneşin altında saatlerce yürümeye seve seve katlanılır. Ancak bazen insan, boğuştuğu güçlükler sonucu yorgunluktan adeta olduğu yere yığılacakmış gibi olur. Elbette birçok güzel anlar da yaşanmaktadır. Yaşamını kentte geçirmiş biri, muhteşem doğa güzelliklerini pek nadir görebilir. Ajitasyon bu fırsatı yaratır. Bugün hâlâ Erz dağlarında kışın yaptığım bir yolculuğu güzel duygularla anarım. Kar kalınlığı öyle yüksekti ki evlerin çatısını görmek bile zordu.

İnsanlar evlerine girebilmek için mağaralara benzer tüneller kazımak zorunda kalıyorlardı. Ancak ne kadar güzel olsa da alışkın olunmayan her şey gibi bu da kötü sonuçlar doğurdu. Kar kütlesinin yoğun, parlak beyazı gözlerimin sancımasına, başımın ateşler içinde kalmasına yol açmıştı, elbiselerim ise nemden ağırlaşmış ve vücuduma inanılmaz bir bitkinlik yerleşmişti. Fakat toplantının yapıldığı lokantaya vardığımda salonda insanların büyük bir kalabalık oluşturduğunu görünce tüm acılarımı ve yorgunluğumu unuttum.

Üstelik tüm bu şikayetlerin, Erz dağlarında eldiven dokumacısı ve dantelci kadınların katlanmak zorunda olduğu bitmek bilmez acıların yanında ne önemi vardı ki? Bu kadın ve kızların ağzından, bitmeyen çalışma saatlerini, ücretlerinin düşüklüğünü, beslenmelerinin yetersizliğini duyduğunuzda; ayrıca bütün bunları yalnızca yetişkinlerin değil, küçük çocukların da çektiğini öğrendiğinizde, bu insanlar için büyük bir üzüntü duymaktan ve böylesi koşulları yaratabilen dünya düzenine büyük bir öfke duymaktan başka bir duygu hissedemiyorsunuz. Çünkü Erz dağlarının her yerinde çocukların çalıştığı görülür. Metrelerce dantel dokumak için gün boyu füzoların başında oturan onlardır; karşılığında da yalnızca birkaç Kreuzer alırlar. Ya da annelerinin, günde bir kez olsun doğru dürüst karınlarını doyuracak bir yemeğe bile yetmeyen bir ücret almasına yardımcı olmak için sırmacılık sanayisinde gencecik gözlerinin nurunu akıtan o çocuklar. Erkekler kapitalizm altında ağır eziyetler çekmek zorunda kalsa da, her dürüst insan, kadınların onlardan çok daha büyük eziyetlere katlanmak zorunda olduğunu kabul etmek zorundadır. Sıklıkla zihnen son derece aşağı görülen işçi kadınların, içlerinde, cesur birer mücadele ve kavga neferi olmalarını sağlayan yetenekler barındırdıkları görüşüne, cinsiyet dayanışmasından dolayı değil, deneyimlerime dayanarak vardım.

İşçi sınıfının kadınları ve kızları, sosyalizmin amaçlarına genel olarak son derece duyarlıdır. Ülkenin çeşitli bölgelerinde okul eğitiminin yetersizliği, reel bilgilerden çok dini eğitime daha büyük bir önem verildiği bilinen bir gerçektir. Buna karşın işçi ha-

reketi, klerikalizmin en yaygın temsil edildiği bölgelerde dahi son derece verimli bir toprağa düşmektedir. Klerikalizm ile din kuşkusuz aynı şey değildir. Bir insan, dindar ve tanrı inancıyla dolu olabilir, bir dine bağlı olmayı vazgeçilmez olarak da görebilir, ama yobaz olmayabilir.

İnsan ruhu üzerine egemenlik kurma çabasına dayanan klerikalizm, din değildir. Öylesine fanatik yobazlar vardır ki, içten bir dini inanıştan kaynaklanan her tür davranıştan yoksundurlar. Bu nedenle, dini inançlarına henüz yürekten bağlı olan insanlar arasında bile, bilinçlenmenin etkili bir biçimde yeşerdiği görülmüştür. Bu, muhafazakâr olarak addedilen ülkelerde, yüce sosyalizm inancının, kadınlar arasında çok sayıda taraftar bulmasından da anlaşılabilir. Büyük sosyalist hareketin bir dalı olarak, kuşkusuz tamamen dünyevi bir temele dayanan kadın işçi hareketinin bile, başından beri en yobaz bölgelerde de çok sayıda taraftar kazanabilmesi dikkat çekicidir. Kadınlara, içinde bulundukları sefaletin tanrının istediği bir düzen olmadığını kavratmanın, yoksulluk içinde yaşayan herkesin kurtuluşu getirebilecek şeye doğru büyük bir coşkuyla atıldığı için kolay olacağı düşünülebilir. Ancak, sosyalist öğretinin, kurtuluşu, en yakın gelecek için öngörmediğini, tersine uzun, hiç bitmeyecek bir mücadeleyi önkoşul saydığı göz önünde bulundurulduğunda, dış dünyaya karşı son derece kayıtsız yetiştirilmiş kadınların işçi hareketine coşkulu bir sempati göstermeleri, özel bir saygıyı hak eder. İşçi hareketinin başlarında, toplantılarda o güne kadar değiştirilmesi imkansız görülen her şeye karşı çıkılmasını vaaz edenlerin, devlet tarafından izlendikleri ve sık sık da hapse atıldıkları gerçeği bile kadınları ürkütmemiştir. Dolayısıyla yobaz yönetimlerle idare edildikleri kabul edilen ülkelerde bugün sosyalist bir kadın işçi hareketinin yükselişinden söz etmek mümkün olabiliyor.

Katılımcılarının kısmen köylü, kısmen de küçük zanaatçılardan oluştuğu bir toplantıda, kapitalist üretim biçiminin sosyalist üretim biçimine dönüşümü üzerine konuşmuştum. Bu konuşma nedeniyle, "özel mülkiyet hakkı kavramını zedelemek" gerekçesiyle hakkımda suç duyurusunda bulunuldu. Soruşturma hakimi-

nin karşısına, tanıklığım için köylüler ve zanaatçılar çağrılmıştı. Ancak, iddianamenin temelsiz olduğu kanıtlandı ve beraat kararı verildi. İddia makamının yobaz tanıklarının, konuşmamda özel mülkiyetin derhal kaldırılmasını talep ettiğim iddiası kanıtlanamadı.

Aynı akşam, bu küçük burjuva kentte, oldukça kalabalık bir halk toplantısı düzenlendi. Bu toplantıda da aynı konuda konuştum ve ilk toplantıdaki gibi çok sayıda kadın katılımcı gelmişti. Üstelik hakkımda dava açılmış olması gerçeği, hiçbirinde korku ya da ürkeklik yaratmamıştı, tersine bu toplantıya daha da büyük bir coşkuyla katılmışlardı.

"Kara ülke" olarak anılan Tirol'da* da benzer şeyler yaşandı. Orada yobazlığın gerçek anlamda egemenlik sürdüğü dikkate alınırsa, burada da sosyalist kadın işçi hareketi için verimli bir toprak kazanmanın başarılmış olmasının taşıdığı büyük önem daha iyi anlaşılacaktır. Elbette bu kolay olmadı. Tirol'da evli olmayan annelerin en acımasız, insanlık dışı uygulamalara maruz kalmaları o kadar da eski değildir. Papazın ve belediye başkanının önünde diz çökmek ve sürünerek af dilemek zorunda kalıyorlardı. Ve tüm halkın katıldığı günah çıkarma töreninde başlarında samandan bir çelenkle kilisenin önünde diz çökmek zorunda bırakılıyorlardı. Yanlarından geçen her vatandaş, bu "günahkâr"ın üstüne tükürme hakkına sahipti.

Muhteşem doğa güzelliklerine sahip bu güzel ülkede böylesi insanlık dışı görüşlere sahip insanlar yaşıyor olmasına insan inanamıyor. Peki, böylesi ortaçağ uygulamalarının egemen olduğu bir eyalette sosyalist kadın işçi hareketinin çok önemli başarılar kazanacağını kim düşünebilirdi?

İnnsbruck'da düzenlenecek bir işçi toplantısında bir kadın işçileri derneğinin kurulacağı haberi, yobazların yoğun ilgisini çekmişti. Tüm kiliseler, sosyalist kadın toplantısına katılma çağrısında bulundular. Katolik kadınlar, kızlar ve delikanlılardan oluşan bir kalabalık, başlarında bir rahip ile birlikte toplantıya geldi.

* Tirol: Avusturya'nın batısındaki bir eyalet.

Konuşmamı yapacağım masanın üzerine kocaman bir çiçek buketi konulmuştu. Buket, üzerinde "İnnsbruck Kadın Örgütü'nün kuruluşu anısına" yazan geniş, kırmızı bir kurdeleyle bağlanmıştı. Konuşmam sırasında papaz karşımda duruyor ve yobazların ikiyüzlülüğüne değindiğimde dahi sık sık alkışlıyordu. Beraberinde gelen kadınların ilgisi ve coşkusu, gözle görülür bir biçimde artıyordu. Benden sonra papaz söz aldı. Bana fazlasıyla çift anlamlı bir övgüde bulunduktan sonra, Yahudileşmiş sosyal demokrasi üzerine polemiğe başladı. Konuşması bitmek bilmiyordu. Derneğin kuruluşunu engellemek ister gibi bir hali vardı. Bir saati aşkın bir süre konuştuktan sonra, artık sabırlar taşmıştı ve dinleyiciler "sesini kesmesini" istemeye başladı. Konuşması o kadar yalan dolu ve o kadar ikiyüzlüydü ki, dinleyiciler kuşkulandı. Duyulan öfke öyle arttı ki, Papaz toplantıyı terk etmek zorunda kaldı. Kendisiyle birlikte gelen kadınların bir çoğu ise kalmayı tercih etti. Böylece derneğin kuruluşu gerçekleştirilebildi.

Tirol'un başkentinde kadın işçi hareketi için propaganda yürütmeyi üstlenen kadınların işi hiç de kolay değildi. Attıkları her adımda yeni bir engelle karşılaşıyorlardı. Tanıdıklarını derneğe üye olmaya çağırdıklarında sokak ortasında ihbar ediliyorlardı. Buna rağmen yılmadılar ve sosyalist aydınlatma çalışmalarını eyalet çapında yürüttüler.

Avusturya Merkezi Kadın Komitesi (1917).
Üstteki sıra soldan sağa: Josefine Deutsch, Marie Münzker, Amalie Pölzer, Marie Bock, Emmy Freundlich, Olga Hönigsmann, Anna Grünwald, Mathilde Eisler.
Alttaki sıra soldan sağa: Marie Schuller, Anna Boschek, Therese Schlesinger, Amalie Seidel, Adelheid Popp, Gabriele Proft.

XIV
Evlilik Kurumunun ve Ailenin Kutsallığı

Özel mülkiyet, din ya da yasaların koruması altında olan başka düzenlemelerin ayakta tutulması konusunda olduğu gibi, ailenin ve evlilik kurumunun kutsallığının korunması konusunda da kaygılanıldığı görülür. Evliliğin de dönüşmez bir şey olmadığı, tersine biçimsel olarak çeşitli değişikliklere uğradığı ve yaşamda görülen örneklerinin birçok durumda yasaların öngördüğü biçimiyle pek bir uyum göstermediği çoktan kanıtlanmış bir olgu olmasına karşın, tek eşli evlilik bugün ahlakımıza ve kültürümüze en uygun olan biçim sayılmaktadır. Buna karşın, fahişelik kurumunun üzeri örtülmektedir.

Bir yandan kültür ve ahlaktan bahsedilirken, diğer yandan, kutsanmış tek eşli evlilik kurumuna rağmen "özgür" aşkın rahibelerine duyulan büyük talep nedeniyle, her ülkede her kentte binlerce kadının, utanç verici bir yaşam sürdürmek zorunda oluşu karşısında kimsenin yüzü kızarmıyor. Kötü kadın olarak mı dünyaya gelindiği, yoksa sefaletin onları bu zavallı yaşamı sürdürmeye mi zorladığı üzerine çokça yazılıp çizildi. Birincisinin söz konusu olduğu da görülmüştür. Çünkü yüksek ve varlıklı çevrelerden gelen kadınların özgür aşk alanında son derece serbest bir yaşam sürdürdüğü bilinmektedir. Ancak bu örnekleri saymazsak eğer, genellikle çoğu kadının yalnızca, aldıkları son derece düşük ücretlerin "onurlu" bir yaşam sürdürmelerine izin vermediği için fahişelik yaptıklarına kuşku yoktur. Başkaları ise, gençliklerinde yaşadıkları koşullar nedeniyle bu yola itilmektedirler. Bunun sorumluluğunu günümüz toplumunun taşıdığı, birçok araştırma tarafından kanıtlanmıştır. Bu kadınların ziyaretçileri arasında evli erkeklerin de bulunmasından yola çıkarak, bu erkekler için evlilik kurumunun kutsallığının yalnızca göstermelik bir kutsallık olduğu sonucuna varmak mümkün. Evlilikte sadakatsizlik konusunda acaba kadınlar daha mı az uygun tartışmasına burada değinmeyeceğiz bile. Çünkü kadınların toplumumuzdaki konumuna bakıldığında, genel anlamda bir eşitlikten

söz etmenin mümkün olmadığı aşikârdır. Fahişelik kuşkusuz yalnızca birer istisna olarak değerlendirilebilir.

Bu koşullara rağmen ve genelevlerde, sokakta utanç verici işlerini yürüten fahişelerin polisin sağladığı bir meşruiyete sahip olmalarına rağmen, evliliğin kutsallığından kuşku duymak hâlâ ağır cezalara tabidir. Teori ile gerçeğin karşılaştırılması da, aile kurumunu yıkmaya çalışmaktan yargılanmaktadır.

Yayın yönetmenliğini yaptığım gazetede bu sorunla ilgili bir makale yayınladığımda ben de bunlardan payımı aldım. Jürinin karşısına çıkarıldım ve "suçlu" olduğum kanısına varıldı. Evliliğin kutsallığından kuşku duymanın cezası, iki günü oruç ile ağırlaştırılmış, iki hafta hapis oldu.

Bu cezamı çektikten sonra, evlilik hakkında farklı düşünmeye başladığımı söyleyemem. Jüri, söz konusu makalede "özgür aşk"ın propagandasını yaptığım kanısındaydı. Ancak benim orada özgür aşk olarak tanımladığım şey, fahişelik kurumunu da bir yan ürün olarak beraberinde getiren günümüz toplumundaki evlilik kurumundan çok daha seçkin ve onurlu bir evlilik anlayışıdır. Özgür aşk, gericiler tarafından, isimlerini verdikleri kadının haklarını kısıtlayan bir şey olarak görülür. Özgür aşkı, kendilerine ait olan hakkın aynısı kadınlara da verilecekmiş gibi algılarlar: Dilediklerı kadar aşk ve diledikleri kadar âşık değiştirmek... Söz konusu makalede savunulan "özgür aşk", aslında evliliğin, çeyizin büyüklüğünün ve gelirin belirleyici olduğu bir alış veriş olmaması gerektiğiyle açıklanıyordu. Birbirlerine yakınlık duyan insanların, maddi varlıklarını hesap etmek zorunda kalmadan birlikte olabileceği bir toplum düzeninin propagandası yapılıyordu. Ve kadının erkeklerle aynı haklara sahip olması gerektiği. Böylesi bana, evlilik pazarının gazete ilanlarında ve evlilik bürolarında en utanmaz bir biçimde kurulduğu günümüz koşulları karşısında çok daha güzel ve arzulanan bir şey olarak görünüyor.

İsveçli Ellen Key şu sözün yaratıcısıdır: Aşk, evlilik olmadan da ahlaklıdır, ancak aşksız bir evlilik ahlaksızlıktır. Bu sözler, yasal bir meşruluk kazandırılmayan evlilik bağını, tüm sonuçlarıyla düşünüp onaylamak anlamına gelmektedir. Gerçekten de daha

şimdiden çok sayıda erkek ve kadın, mutluluklarını kurmak için bu yolu seçmişlerdir. İsteksizce birbirine bağlanan insanların kurduğu mutsuz evliliklerin sayısı çoktur. Birbirlerine en ufak bir yakınlık duygusu kalmamış olmasına karşın bazı öncelikler nedeniyle evlilik bağı ayakta tutulmaktadır. Bu, toplumun bütün tabakaları için geçerlidir; işçi sınıfı da bir istisna değildir.

Bunu inkâr etmeye çalışmak ikiyüzlülük olur. Çünkü evlilikler de varolan toplum düzeninin bir ürünüdür ve kadın ile erkek işçiler de bu çağın çocuklarıdır.

Yoksunlukların, sefaletin, günlük ekmek uğruna verilen sonu gelmez yaşam mücadelesinin çoğunlukla hoşnutsuzluk ve keder doğurduğu yadsınamaz. Yaşamın getirdiği sorunlar barışı kapı dışarı etmeseydi, kimi evlilikler daha ılımlı olur, sarsıntılar daha kolay aşılırdı. Ancak işçi evlilikleri başka nedenlerden dolayı da dağılmaktadır. Gençler tanışıp, zihinsel bakımdan olgunlaşmadan yaşam bağını kurmaktadırlar. Gelişme koşulları son derece eşitsiz bir biçimde şekillenmektedir. Kadın, anne olur ve eve bağlanır, her gün emeğini binlerce ufak tefek işe böler. Her zaman yorgundur, çünkü hiçbir zaman doğru dürüst dinlenecek fırsatı yoktur. Akşamlar da, pazar günleri de ona yeterli bir dinlenme olanağı tanımaz. Onların yaşam koşullarını az çok bilen birinin, pazar günü gezintisinin çocuklu bir kadın için bir dinlenme olduğunu öne sürebileceğini sanmıyorum. Çoğu zaman kızgın güneşin altında, bacakları kendisini bile taşıyacak takatten yoksunken, kucağında yorgun ya da uyuyan bir çocuk taşır, bir ikincisi de elbisesinin ucuna yapışmıştır. Kuşkusuz, karısını o çok sevdiği yükten seve seve kurtaran erkekler vardır, ama bunu hepsi için söyleyemeyiz. Buna karşın, bir anne kaç gecesini uykusuz geçirmiştir; soğuk kış gecelerinde huzursuz, belki de hasta çocuğunu, kocasının uykusunu bölmemek için saatlerce kollarında sallamıştır! Uykusuz geçirilen bir gecenin ardından kolları, bacakları kurşun gibi ağırlaşmıştır ama dinlenemez. Böyle yorgun kadınlar çoğu zaman çocukları ve ev işlerinin dışındaki her şeye karşı ilgilerini yitirirler. Üstüne üstlük çalışmak zorunda olan kadınlar için durum daha da kötüdür. Yaşama sevinçleri ve gençliklerinin tazelikleri çok çabuk solup gidiverir.

Kimi kadın bir Mater dolorosa* yaşamı sürer ve buna rağmen zavallı ve dikkate alınmayan bir varlık olarak kalır. Zekâ kıvraklığı ve ilgi, tıpkı bedenlerinin tazeliği gibi solup gitmektedir. Bu, daha sonraları erkek ile kadın arasındaki düşünsel bir uçurumun doğmaya başladığı andır. Çünkü dış dünyada yaşayan erkek zihinsel olarak gelişmeyi sürdürür, dönemini etkileyen her şeyin bir biçimde parçası olur. Evde ise, anlayışsız olarak niteleldiği bir kadın bulur. Kuşkusuz erkekler, bunun neden kaynaklandığını kabul etmelerini engelleyecek adalet duygusundan yoksun değiller. Fakat durumu dışarıdayken çoğu zaman evde algıladıklarından daha farklı görürler. Gerçek bir evlilikte kadın ve erkek arasında olması gereken düşünsel ortaklık eksiktir.

Ev işleri ve aile yaşamının bugünkü biçimi, her kadının yaşadığı çağın düşünsel yaşamında aktif olarak yer almasına olanak tanımasa da, kadınların, kocalarının benimsediği akımlara yabancı ve anlayışsız kalmamaları son derece arzu edilen bir durumdur. Kadın, düşünsel gelişmelere katılmadığı çoğu yerde, kocalar karılarına yabancılaşır ve bilinçli olmasa da çoğu durumda, koca için kadın evdeki bir hizmetçi ve çocuklarının bakıcısı dışında bir anlam ifade etmez. Böyle bir kadın içgüdüsel olarak, kocasıyla kendisini bağlayan birliğin ne kadar gevşek olduğunu sezer. Çektikleri acıların yelpazesi, kocasını tamamen yitirmek korkusuyla daha da genişler.

Eve ve çocuklara bağlanmış kadın, neredeyse hiçbir zaman eşine sadık kalıp kalmama ikilemine düşmez. Eşinin ise, karşılaştırmalar yapma fırsatı çoktur ve bir kez daha seçme şansına sahip olsaydı, bundan daha mutlu olabileceği düşüncesini her zaman bastıramaz. Onları terk ederse çocuklarıyla karısının düşecekleri durumu düşünüp bu tür arzularla başa çıkma yeteneğini her erkek gösterememektedir.

Ne yazık ki çoğu kadın, evlilik bağı kurduğu insanın duyguları üzerinde senetli bir hakka sahip oldukları düşüncesindedirler ve ona dönüşü kolaylaştırmak yerine bu haklarında ısrar ederler.

* *Mater dolorosa (Latince)*: Oğlunun çektiği eziyetlere tanık olurken Meryem Ana'nın acılı hali için kullanılan isim. Acılı anne –ç.n.

Böylece mutsuzluk alıp başını gider. Günümüz toplum düzeninde kadının içinde bulunduğu bağımlılık, zaten kadına hemen hemen başka bir çıkar yol da bırakmamaktadır. Ancak gariptir ki, kocasını başka bir kadına kaptırmaktan korkan aşağı yukarı bütün kadınlar, olanca nefretlerini kocalarına değil söz konusu diğer kadına yöneltir. Diğer kadının suçlu olup olmadığını düşünmeksizin, hadsiz hesapsız nefret eder ve aşağılarlar. Kocasıyla yoksulluk ve sefaleti paylaşmış bir kadının, sefaletin kara gölgeleri üzerlerinden tam çekilmeye başladığı bir zamanda, kocasını kaybetmekle karşı karşıya kalmasının büyük bir acı verdiği doğrudur. Mutluluk adı altında bilinen şey, böyle kadınlar için yok edilmiş demektir. Gelecekteki yaşamının adı, kendisini her şeyiyle bu erkeğe bağladığı için yalnızca keder olacaktır. Her zaman aynı biçimde sonuçlanmayabilir ama büyük çoğunlukla böyle yaşanmaktadır.

Fakat bu acıklı durumdan çıkış yolu nerededir? Belki de, henüz yetiştirirken kadının ekonomik ve toplumsal bağımsızlığını amaçlamaya çalışmaktadır. Çünkü insanlık, arzu ettiğimiz en yüksek gelişme aşamasına ulaştığında, iki insanın bitimsiz bir uyum içinde yaşaması her zaman söz konusu olmayacaktır. Evlilik bağının sağladığı ekonomik gelire tümüyle mahkûm bir kadının yazgısının ne kadar aşağılayıcı bir durum olduğunu hiçbir zaman bilemeyenler, kadın cinsinin bağımsızlığı için verilecek eğitimin önemini kavrayamayacaktır.

Kadının ekonomik bağımlılığı, ancak evliliği mutlu ve barış içinde sürdüğü sürece çatışmalara meydan vermez. Kendi gücüyle varolabileceği güvenini taşımayan ya da buna koşulların engel olduğu durumlarda kadın, artık bir aldatmacadan ibaret bir sevgiye bir o kadar ümitsizce sarılacaktır. Yalnız kalmaktan duyduğu korku, kadını, aşağılamalara ve onursuzluklara katlanmaya itmektedir. Evlilik sırasında şöyle böyle bir refah ortaya çıkmışsa, kadın buna daha sıkı bir biçimde bağlanacaktır. Kendine, bu refahın yaratılmasına doğrudan olmasa bile, evi en iyi bir biçimde idare etmesiyle katkıda bulunduğunu söyleyecektir. Ve şimdi kenara çekilip kazanılmış konumundan vaz mı geçecek? Çocuk-

larıyla birlikte dışlanacak ve belki de emekle ve fedakârlıklarla kurduğu yere bir başkası mı konacak? Psikolojik açıdan bu düşünceler anlaşılırdır. Ancak gerçekte çoktan yitip gitmiş bir mutluluğu ayakta tutmak için yeterli değildir. Ne yazık ki kadınların, erkeğin içinde çoktan çözüp attığı ve biçimsel olarak da çözüp atmak istediği bağın çözülmemesinde direndikleri durumlara çok daha sık rastlanır. Belki de kadınların doğasında daha büyük bir dayanıklılık söz konusudur; belki de ekonomik konumlarından bağımsız olarak sadakate daha yatkındırlar. Çünkü hayat, hiçbir ekonomik bağımlılığı olmayan kadınların da kocaları için mücadele ettiğini göstermiştir.

Gerçek sevginin, kendi mutluluğuna önem vermeksizin sevilen kişiye bütün mutlulukları yaşamasını gönülden dilemeyi ve olanak tanımayı gerektirdiği düşüncesi çokça ütopik olmalı. Elbette bu tür örnekler vardır, hem erkeklerden hem kadınlardan. Belki de kadınlar gelecekte, duygu dünyalarında da gelişerek bugünkünden daha gururlu bir hale geleceklerdir. Tutku nedir bilmeyen birinin ancak *böyle şeyler söyleyebileceği düşünülebilir belki.* Bu saçma bir varsayım olurdu. Mesele daha çok, ekonomik bağımsızlıkla sağlamlaşmış olarak kendi kendini yetiştirmekte gibi görünüyor. Kendilerini bugünden daha üstün bir toplum biçiminin bireyleri olarak gören bütün kadınlar, bütün davranışlarıyla örnek olmayı kendilerine görev edinmelidirler. Bu her zaman kolay bir şey değildir. Ancak ister erkek ister kadın, yeni bir çağın inşasına katılmak isteyen her insan, bu alanda da görevlerini yerine getirmekte kararlı olmalıdır.

Ya erkekler? Peki onlar da yalnızca şimdiye kadar sahip oldukları bütün haklara değil, ayrıca bütün önceliklere de sahip olmalı mıdır diye sorulduğunu duyar gibiyim. Hayır! Farklı kadınlar, bunun için özel kanunlar çıkmasına gerek olmaksızın farklı erkeklerin gelişmesini de sağlayacaktır.

Erkekler kadınlara, hemen hemen hepsinin de iyi olmadığı açık olan sayısız kurallar yüklemişlerdir. Çünkü bu kurallar, yalnızca onları koyanların ihtiyaçları ve görüşleri doğrultusunda konulmuştur. Erkekler, sık sık kadının duygu dünyası hakkında

yargılara varmışlar ve çoğu zaman da yanılmışlardır! Kadınlar, aynı yanılgı dolu yolu seçmemelidir, aksine kendileri daha nitelikli olmalıdır. Bu diğerlerini de daha nitelikli olması anlamına gelmektedir. Bunda her zaman başarı sağlanamayabilir, ancak daima hedeflenmesi gereken budur.

"Evlilik cennette bağıtlanır" diye bir deyim vardır. Çok sayıda evlilikleri gözleme olanağı yakalayan bir insanın gözüne kutsal evlilik, onu göklere çıkarmaya yetmeyen bir ışık altında görünür. Bugün şakayla karışık söylenen bir söz vardır: Yalnızca boşanmak için evlenilir. Fakat, sağlamlık göstermeyen bir evliliği bozmak gerçekten tercih edilmesi gereken bir şey değil midir? Yalnızca antipati duyulan bir kişiye bağlılık göstermeye ve günlük ilişkilerini sürdürmeye mahkûm olmaktan daha korkunç bir şey düşünülebilir mi? Bu duygular karşılıklı olup, çocuk sahibi de olmayınca çözüm kolaydır. Ancak anne babalarının hoşnutsuzluklarına her gün tanık olmak zorunda kalan çocukların durumu son derece acıklıdır. Onların duyguları bir taraftan diğerine çekiştirilip durur; anneden babaya ve tersi. Her şeyden önce de birçok kadın çocukları adına, sahip olmaları gereken gururla bağdaşmaz bir biçimde kocalarına daha da sıkı sıkıya sarılırlar. Tam bu noktada trajik bir çatışma başlar. Ne var ki hiçbir kadın, evlilik cüzdanını ve alyansını dayanak yapıp, kocasını kendisini sevmeye zorlamak gibi bir hakka sahip değildir. Aynı şey kuşkusuz tersi için de geçerlidir.

Karşılıklı sevginin yaşatılması konusunda kocanın duyarlı olması aslında doğal bir şey olmalıdır. Çoğu kez iki taraf da, karşılıklı sevginin, eşin kişisel özgürlüğü tanındığında, ondan bütün kişisel hayatını feda etmesi talep edilmediğinde ayakta durabildiğini gözden kaçırmaktadır. Meslekleri dışındaki bütün ilgilerden uzak durmayı ve kendini evlilik kurumuna koşulsuz adamayı amaç edinen kocalar, sık sık bu aşırı zorlanma nedeniyle başarısızlığa uğrarlar. Kadın yoğun zaman ayrılmasını gerektiren bir mesleğe sahipse, durum daha da kötüdür. Çünkü kadından daima, öncelikle kocasının çıkarları doğrultusunda yaşaması beklenir. Koca, kadının mesleğinden kaynaklanan ihmali fazlasıyla ça-

buk duyumsar. Böyle durumlarda en can sıkıcı olan, çocukların önünde yaşanan kavgalardır.

Birçok kadın, ne yazık ki çocuklarını kocalarına karşı bir silah olarak kullanmayı tercih etmektedir. Kederleri içerisinde, çocukların ruhlarını nasıl zehirlediklerini, çocukluk yıllarını zindan ettiklerini görmezler. Çocukların ruhunda yer eden bu tür etkilenmeler, çoğu zaman anneye karşı yönelir. Çünkü bir kadın için, kendi çocuklarının ağzından babalarını yargılayıcı sözler duymaktan daha acı bir şey yoktur. Elbette, bir kadının kendisinin ve çocuklarının güvenliği için kamuoyuna başvurmaktan başka bir çaresi kalmadığı durumlar vardır. Ancak çok zorunlu olmadıkça bu adım asla atılmamalıdır. Bir zamanlar, birbirlerine çok şey ifade eden insanların, toplum içerisinde birbirlerini küçümsemeleri son derece üzücüdür.

Kız çocuklarının eğitiminin bugüne kadar, bu tür sonuçlar doğuran bir yolda ilerlemesi, yeni görüşler edinmiş bütün kadınların, kız çocuklarının eğitimini tamamen yeni bir temele oturtmak için denenmedik hiçbir şey bırakmamalarının ne kadar zorunlu olduğunu kanıtlamaktadır. Bu gerçekleştirilmediği sürece, erkekler ve kadınlar birbirlerine bugünkünden daha büyük bir saygı göstermeyi bilmeyeceklerdir. Elbette, erkeklerin eğitiminin aynı biçimde bir düzeltme gerektirdiği unutulmamalıdır. Fakat onlar daha güçlü konumda bulundukları için, hatalarının acısını daha az duymaktadırlar.

XV
• Çalışan Kadın • Çocuk Eğitimi

Günümüz koşullarında çalışan kadın, katmerleşen güçlüklerle karşılaşmaktadır. Mesleğini icra etmesinin yanı sıra ondan, ev işlerini yürütmesi ve çocuklarının eğitimcisi olması da beklenir. Neredeyse kendi kendilerini eğitebilen çocuklar olduğu söyleniyor. Bu çocuklar, filozof Schopenhauer'in "Eğitim hiçbir şey, kalıtım ise her şeydir" tezini doğrular niteliktedir. Goethe'nin ise eğitim konusunda farklı bir yaklaşıma sahip olduğu anlaşılıyor. Çünkü, "Kadınlar eğitilmiş olsaydı, eğitilmiş çocuklar doğurabilirlerdi" sözü onun ağzından çıkmış. Daha önce anlatılanlardan da anlaşıldığı gibi, günümüz kadınlarının doğru eğitilmiş olduğu pek söylenemeyeceğine göre, eğitilmiş çocuklar da doğuramayacaklardır. Bir değerlendirmenin ölçütünü asla istisnalar oluşturamaz, aksine genel olan ölçüt olabilir yalnızca. Bu noktada günümüzdeki eğitim sorunu, kendi içinde çözülmesi neredeyse olanaksız çelişkiler barındırmaktadır.

Çalışan anneyi, bir eğitimci olarak sonsuz acılar ve eziyetler bekler. Gün boyu kendisini mesleğine adayan anne, çocuklarını ancak akşam saatlerinde görebilmektedir. Kendisinin de gereken eğitimden yoksun olduğu, tamamen bir kenara bırakılsa bile kadın, akşam saatlerinde kendisini bekleyen bir yığın işin yanı sıra bir de çocuklarının eğitimine nasıl zaman ayıracaktır? Öğretmenler, yazarlar, memurlar gibi, entelektüel diye adlandırılan mesleklere sahip kadınlar dahi, bu alandaki yetersizliklerini kabul etmek zorunda kalıyorlar. Toplumun vazgeçmek istemediği ya da vazgeçemeyeceği türden meslekler icra eden anneler, eğitim işlerinden, bunları devletin ve belediyelerin üstlenmesi yoluyla muaf tutulmalıdırlar. Kadın, evinin işlerini yürütmek üzere bir yardımcı kadın tutabilecek kadar yüksek bir gelire sahip olsa bile, yardımcı kadının ev işlerinin yanında bir de eğitimci rolünü yerine getirebilmesi beklenemez. Yoksul kesimlerde, bu işlevi büyük anneler ya da teyzeler üstlenir. Ancak sonuç yine çok farklı değildir. Anne, ister fabrika işçisi, ister kafa emeğiyle çalışan bir emekçi ya da iş kadı-

nı olsun, çektiği acılar, her ama her zaman tarif edilemeyecek kadar büyüktür. Üstelik nasıl olması gerektiğini biliyor ama yaşanan koşullar, ne yazık ki olması gerekeni karşılamıyorsa durum onun açısından daha da kötüdür. Böyle anneler, kendilerini suçlayarak ve vicdan azabı duyarak kendilerine daha büyük işkenceler çektirirler. Maddi gereksinimler için çalışıp para kazanmak zorundaysa, eğitime ayıracak zamanı yoktur. Yalnızca zaman değildir eksik olan, çoğu kez yetenektir de. Hiç anne olmamış ama eğitimci olmak için doğmuş insanlar vardır ve asla bir eğitimci olamayacak anneler vardır. Ne var ki, bütün anneler en parlak pedagojik yeteneğe sahip olsalar bile, zihin ya da fizik gücüyle veya belki de her iki biçimde çalışmak zorunda kaldıklarında, doğuştan gelen yeteneklerini uygulamaya geçirecek fırsatı bulamazlar. Zihinsel emeğe dayanan, ve görevleri büyük bir zihinsel yoğunlaşmayı gerektiren bir meslek yürüten kadınlar, son derece büyük bir önem taşıyan eğitim işini yerine getirecek zamandan yoksundur. Kaldı ki eğitimin önkoşulu sakin sinirler ve sonsuz bir sabırdır. Ancak, mesleğinin yükümlülükleriyle dolu, hatta gündelik yaşamın dertleriyle boğuşmak zorunda kalmış bir kadın bunları nereden bulacaktır?

Erkeklerin durumu çok daha rahattır. Kafa gücüyle çalışan emekçilerse, karısı tüm özenini, onu rahatsız edebilecek her türlü şeyi ondan uzak tutmaya gayret etmeye yöneltir. "Baba çalışıyor" denir böyle durumlarda. Gürültüyü önlemek için parmak ucunda geçilir kapısının önünden. Eğer evin dışında çalışıyorsa, çocuklar, babaları eve geldiklerinde sessiz kalmaları konusunda uyarılırlar. Çünkü gergindir, kolay sinirlenebilir. Baba ve koca eğer ailenin geçim kaynağı ise, böylece, gerginliklerle ve rahatsız edici sorunlarla yüz yüze getirilmez. Bu engeller yolunun üstünden kaldırılır. Fakat kadın, herhangi bir meslek icra ediyorsa, ayrıca ev işlerini ve çocukların bütün sorumluluğunu üstlenmek durumundadır.

Bir anne dul kalarak, kendini, henüz erginliğe erişmemiş çocuklarıyla birlikte dünyada tek başına bulduğunda ise, herkes ondan, her şeye karşın çocuklarını topluma yararlı insanlar olarak yetiştirmesini bekler. Tek başına kalan bir kadının, çocukla-

rına iyi bir eğitim verebilmesi için ise ekonomik durumunun son derece iyi olması gerekir. Evde eğitimci tutmak, çok masraflı düzenlemelerdir. Buna izin vermeyen bir gelire sahip ailede, eğitimin başarısı her zaman bu konudaki kalıtımsal yeteneğe ya da şansa kalacaktır. Ancak tek başına ayakta durmaya çalışan bir kadın, anne ve eğitimci olarak başarılı bir performans sergilediğinde, kimse bunu olağanüstü bir şey olarak algılamaz, aksine başka türlüsü olamazmış gibi düşünülür.

Çocuklarıyla tek başına kalan erkek olduğunda ise, kimse ondan çocukları için annenin yerini tutmasını beklemez. Buna rağmen bunu başarıyorsa, bir kadının aynı şeyi gerçekleştirmesine olağan bakılırken onun yaptığına büyük bir hayranlık duyulur. Kendini çocuklarına gereken bakımı ve eğitimi vermekten aciz gören erkeğin, onları evin dışında bakıma vermesi, herkesin anlayışıyla karşılayacağı bir durumdur. Eğer çalışan bir kadın aynı tutumu gösterirse, bu çoğu zaman onun fedakârlık ve annelik duygularından kuşku duyulmasına neden olur.

Kadın, yıpratıcı ayakta kalma mücadelesi sonucu çöküntüye uğramışsa;, ekonomik sorunlar, meslek ve ev üçgenindeki kovalamaca sonunda yenik düşmüşse; bunun nedeni omuzlamaya çalıştığı yükün aşırılığında aranmaz. Herkes bunu kadının zayıflığına, hatta beceriksizliğine bağlar.

Sayısız kadının katlanmak zorunda kaldıklarına, belki bugüne kadar hiçbir erkek katlanmak zorunda kalmamıştır henüz. Çocuklarıyla yalnız kalan bir kadının, salt maddi varlığını olanaklı kılmak için sahip olması gereken irade gücünü ve çalışma azmini kim ölçebilir?

Burada söylenenler, kadın hakçı düşüncelerin bir ürünü olarak algılanmasın. Bunlar uzun süreli objektif gözlemlere dayanan gerçeklerdir yalnızca. Kadınlara yardım edilecekse, olgular ve olaylar olduğu gibi ortaya konmalıdır. Öncelikle bu, kadınların, neler başarmaya yetenekli olduklarını görebilmeleri için yapılmalıdır. Kadınlar buradan, cinsinin daha yüksek, daha adil bir değere kavuşmasını sağlamaya çalışmak için cesaret kazanmalıdırlar. Erkekler ise, kadınlar hak ve eşitlik çağrısında bulundukla-

rında, bunun, herhangi haklı geleneklere yapılmış bir saldırı olmadığını, tersine yalnızca gerçek ihtiyaçların altını çizmek üzere yapıldığını anlamalıdırlar. Dünyanın en yüksek kültürünün bir mücadele neferi olan her erkek ise, kadınlara da bu kültüre yükselme olanağının tanınması talebine katılmaktan başkaca bir tutum alamayacaktır kuşkusuz.

Ne yazık ki kadınlar, kendi cinsleri arasında bile, gereken değere layık görülmüyorlar her zaman. Burada da istisnalar kaideyi bozmayacaktır. Ne var ki, kadınlar daha iyi bir geleceğe sahip olmak istiyorlarsa, her şeyden önce, kız kardeşlerine adil ve saygılı olmayı öğrenmelidirler. Modern kadın hareketi, büyük çabalarına karşın, bu konuda henüz büyük bir değişim yaratamamıştır. Kadın cinsinin içinde bulunduğu eğitim noksanlığı göz önünde tutulduğunda, kadının kendini salt bir kişilik olarak yetiştirmesinin bile büyük bir başarı olduğunun kabul edilmediği bir ortamda, bir kadından bütün erdemleri ve bütün üstün nitelikleri göstermesi beklenmektedir.

Her geçiş süreci sancılıdır. Dolayısıyla, özellikle çalışan kadın sayısındaki artışın, beraberinde eğitim sisteminde getireceği kaçınılmaz geçiş de öyledir. Kadınlar her şeyden önce, kendilerini çocuklarına adayamayan annelerin yerine, mesleği eğitimci olan kişilerin geçmesinin çocukları için bir haksızlık olmayacağını kavramayı öğrenmelidirler. Varlıklı tabakalarda, belirli bir yaşa ulaştıklarında çocukları eğitim kurumlarına vermek, geçmişten beri süregelen bir uygulamadır. Proletarya bu kuruluşların talep ettiği paraları ne ödeyebilir, ne de bu kurumlar var olan ihtiyacı karşılayabilir. Çocukların daha küçük yaştan itibaren akılcı ve yetkin bir ilgiye ihtiyacı vardır. Bunu sağlayacak olan, toplumun bütün tabakalarının ihtiyacını eşit oranda karşılayacak belediye ve devlet kurumları olmalıdır. Bunlar yetim yurtlarının özelliklerini taşıyan ya da onları andıran kurumlar olmamalıdır. Bunlar, kendilerine emanet edilmiş yavruları yoksul-fakir ayrımı yapmaksızın çalışkan, dürüst insanlar olarak yetiştirme görevini üstlenmiş, gerçek eğitim kurumları olmalıdır. Çocukların ortaya koydukları yetenekler ve eğilimler gözlenmeli, dikkate alınmalıdır.

Böyle bir uygulamanın, çocukları aile saadetinden mahrum bırakmak anlamına geleceği geçerli bir gerekçe olamaz. Çünkü çalışmak zorunda olan annelere sahip çocuklar için bugün de bir aile yaşamı söz konusu değildir. Öyle ki anneler, akşamları yorgun ve bitkin bir halde eve geldikleri zaman, neşeli bir aile yaşamına ayak uydurabilecek durumdan çoğunlukla uzaktırlar. İşçi sınıfında, eve gelen yorgun kadın ve anneyi ev işleri bekler. Dükkân sahibi, öğretmen, memur veya benzer bir mesleğe sahip kadınların yer aldığı orta sınıfta, çocuklar gün boyu aşırı bir yük altında ezilmiş bakıcıyla yalnız kalmışlardır. Anne eve döndüğünde çok ender durumlarda sıcak bir aile havası yaratılabilmektedir. Çünkü anne bir yandan bakıcının çocuklara yönelik şikayetlerine, diğer yandan da çocukların bakıcıya yönelik şikayetlerine kulak vermek zorundadır. Tatsızlıklar yaşanmadan sona eren günler, ender mutlu günlerdir. Bu tür bir aile yaşamında kuşkusuz sinirler harap olmaktadır. Huzurun yerini kavgalar, gözyaşları ve bağrışlar alır. Hayır, bugünkü koşullarda kadın emeği ve çocuk eğitiminin bir arada yürütülmesi olanaklı değildir. Devlet ya da belediye kurumlarında, gerçek pedagogların ve çocuk dostlarının yönetiminde, ortak bir eğitim en iyi çözümdür. Bütün aile üyeleri akşamları ve pazarları evde bir araya gelebilir, tıpkı çocukların akşamları anaokulundan eve döndükleri gibi. Gün boyu iyi bakılmışlarsa, eğitim kurumlarında fiziksel bakım ve açık havada oyun için gerekli ortam sağlanmışsa, çocuklar da akşamları daha sakin olacaklardır. Anne ise bakıcı ve komşularla, çocukların fazla hareketlilikleri nedeniyle tatsız tartışmalar yapmak zorunda kalmayacaktır.

XVI
Bugün ve Gelecekte Ev İşleri

Teknoloji, ev işlerini kolaylaştırmak ve daha rahat bir hale getirebilmek için şimdiden dev adımlar atmıştır. Yalnız, bu kazanımların en önemlileri, yüksek maliyetleri nedeniyle işçilerin yaşamına henüz nüfuz edememiştir. Bu nedenle işçi kadınların da, bütün teknolojik ilerlemelerden yararlanmasına yönelik etkin bir çalışma yürütülemiyor. Ortak, merkezi mutfaklarm, buna en çok ihtiyaç duyan işçi kadınlara da hizmet edip etmeyeceği sorununun çözümünü de kestirmek henüz çok güç. Ancak, gerçek anlamda bir rahatlama ve kolaylık sağladığı anlaşılırsa, çoğu kadının kendi mutfağını iptal etmekte gösterdiği isteksizlikten de vazgeçmesi kuşkusuz beklenebilir.

Ancak bugünden kurulmuş olan mutfaklar, en yüksek ücretleri alan işçilerin gelirini bile aşan bir gelire göre düzenlenmeye devam ettiği sürece, işçi kadınların bunlardan yararlanmaları söz konusu olamaz. Fakat geleceğin bazı değişiklikleri de beraberinde getirmesi muhtemeldir. Dünya, sonsuza dek aynı noktada –her aile için ayrı bir ocak– durup kalamaz. Bugün her kadın, bu yönde en ufak yeteneği ve en küçük bir eğilimi olmasa dahi, zahmetle yemek pişirme zanaatını öğrenmek zorundadır. Ve hâlâ, eğitimini aldığı mesleğinde ne kadar başarılı olursa olsun ancak bu işlerden anlayan bir kadının kusursuz bir kadın olabileceği anlayışı egemendir.

Şimdiden, sayıları giderek artan ev ekonomisi okulları kurulmaktadır. Bu okullar ne kadar çok artar, bu tür okullarda ne kadar çok genç kız ev ekonomisi eğitimi alırsa, bu işlerin de özel bir eğitimi gerektirdiği fikri o kadar çok yaygınlık kazacaktır. Çünkü kadından, ailesini doğru bir biçimde besleme ve çocuklarını doğru bir biçimde eğitme yeteneğini doğuştan kazanmış olması beklenemez.

Kadının gelecekteki konumu bu nedenle, kızların eğitimine, evlilikten önce meslek kazanımına ve ev işlerinin modernize edilmesine bağlıdır. Hedeflenen merkezi mutfak düzenlemesi, çok sa-

yıda kadın için saygın ve doyurucu bir meslek haline gelebilir ve dolayısıyla "kadına özgü" denilen işe, yani ocak başında durmaya eğilim duyan kadınlara bir etkinlik alanı yaratılmış olur.

Elbette gelecekte de, kendine ait bağımsız mutfağını terk etmek istemeyen kadınlar olacaktır. Umarım gelişmeler, çalışan sınıfların evlerinin karşısında da dur durak tanımayacaktır. Tekniğin sağladığı bütün kolaylıklarla donanmış, rahat döşenmiş odalar, mutfaklar çalışmayı kolaylaştıracaktır. Ateşin yakılması için bir düğmenin çevrilmesinin yeterli olacağı zaman, mutfak işleri bugünkü güçlüklerin büyük bir kısmını kaybetmiş olacaktır. Sıcak su tesisatı, bulaşık tezgâhları, gaz ya da elektrik ışığı, ev işlerini daha da kolay hale getirecektir. Gelecek, kendi evinin mutfağında ısrar etse de, kadına, günümüze oranla daha iyi bir yazgı müjdeliyor.

XVII
Yeni Kadın

Sosyal demokrasinin hedeflediği toplumsal dönüşümler, insanlar da dönüşmedikçe uygulanamaz. Ezilmiş, yetersiz beslenmiş, pısırık, çocukluğundan başlayıp ihtiyarlığına kadar boyun eğmeye mahkûm edilmiş insanlarla sosyalist bir toplum yaratılamaz. Ne var ki bu dönüşüm, farklı türden insanların yaratılmasını gerektiriyorsa, bu başta kadınlar için geçerlidir. Sosyalizm, zafere ulaşacaksa, kadın cinsinin, özgürlüklerden ve haklardan yoksun, aşağılanan bir cins olarak kalması mümkün değildir. Çünkü, sosyalizme inanan herkes, ondan, bugün altında ezildiği bütün zincirleri parçalamasını bekliyor ve umut ediyor. Ve kim, en ağır zincirlere vurulu olanlardan, en fazla ezilenlerden daha fazla taşıyabilir bu umudu? Bunların kadınlar olduğunu kim reddedebilir? En parlak görünümlü kılıfların altında bile çoğu zaman, kendi isteğini ifade etme cesaretini gösteremeyen, hatta bunun olanaklı olabileceğini bile duyumsamayan zavallı yaratıklar vardır. İşçi kadın, erkek işçiden daha itaatkâr, daha kanaatkâr, daha iddiasızdır, daha kolay tatmin edilir ve başka türlü olabileceği onun aklına dahi gelmez. Ailede de kadın daha uyumlu olandır. Zorunluluklar gerektirmese bile kendi rahatını, kendi kişiliğini feda etmeye kolayca eğilimlidir. Bir anne olarak kadın, sınırsız bir fedakârlığa sahiptir. Anneler kendi mutluluklarını, koca bir geleceği, çocuklarının yalnızca gerçek mutluluğu için değil, çoğu zaman hayal edilmiş mutluluğu için bile feda etmeye hazırdırlar. Bu, kadının özelliğidir: Kendini feda etmek ve tabi olmak.

Dünyayı artık bir yılı aşkın bir süredir sarsan olayın, yani insanlığın bugüne dek tanık olduğu bu en korkunç savaşın, kadın üzerinde de etkiler bırakacağı beklenmelidir. Şimdiye kadar hep erkeklerin yönetimi ve iradesi altında kalan bütün sınıflara mensup anneler ve eşler, dayanaklarını kaybettiler. Aniden, kendilerini ve çocuklarını ayakta tutma yükümlülüğüyle baş başa kaldılar. Yaşamlarında, ocağın başından hiç ayrılmamış kadınlar, birdenbire dışarıya, iş gücüne ihtiyaç duyulan yerlere gitmek zorun-

da kaldı. Yaşamı katı ve güç kılan her şey kadının omuzlarında kalmış durumda. Daha birkaç ay önce, yaşamı birilerinin koruyuculuğunda geçirmeye alışkın on binlerce kadın, bugün bu yolu tek başına yürümek zorunda kalacak. Şimdiye kadar gelişmelerini tek bir hedefe, evliliğe yöneltmiş on binlerce genç kız, bu hedefe ulaşan yolun dışına fırlatılmıştır. Bu dehşetli erkek ölümlerinden sonra evlilik, birçoğu için ulaşılmaz bir kurum olacaktır. Kadın cinsinin büyük bir çoğunluğu için ulaşılması gereken hedef olarak görünen şey, evlilik limanına varmak, uzun bir süreliğine birçoğu için ulaşılmaz olacaktır.

Tüm bunlardan, eğitim yönteminin değiştirilmesi gerektiği sonucu kendiliğinden çıkmaktadır. Çünkü koşullar bunu gerektiriyor. Evliliği yaşamın biricik içeriği olarak görmek, bugüne kadar her zaman iyi bir şey olmadıysa, artık değişen koşullar, kadın cinsinin farklı bir kavrayışa, farklı bir düşünce tarzına ulaşmalarını zorunlu kılmaktadır. Kadının da kendi kişiliğiyle, yetenekleri ve becerileriyle saygı ve değer verilmesini hak ettiği görüşü desteklenmelidir. Bugüne kadar yalnızca istisnalara bahşedilen şeyler kadınların ortak varlığı haline gelmelidir.

Kadınların ekonomik bağımsızlık kazanma mücadelesi artık kadın hakçı kaçıklıklar olarak değil, tersine zorunlulukların ve zamanın bir gereği olarak algılanmalıdır. Genel olarak, ayrıca kadın açısından da, var olanı kabul etmeyi öğrenmek gerekecektir. Kadının ekonomik bağımsızlığı ise bütün topluma daha büyük bir sağlamlık kazandıracak ve diğer alanlarda da yenilemelerin yaşanmasını kaçınılmaz kılacaktır.

Toplumsal açıdan daha yüksek bir konuma erişmiş kadınlara, haklar açısından da erkeklerden daha farklı muamele edilemeyecektir. Kadınlar, üstlendikleri yükümlülüklerin bu hakkı kendilerine tanıdığını ne kadar çabuk kavrarlarsa anayasa da kadınlara kapılarını o kadar çabuk açacaktır.

Kadınların amaçlarına daha fazla yakınlaşmasını sağlayacaksa bile, bundan dolayı savaşı övecek değiliz. Tersine, savaşın dehşeti ve mal olduğu sayısız kurban, kutsal, asla sönmeyecek bir meşale olarak anılarımızda korunacaktır. Daha yüksek toplum-

sal ve politik haklara ulaşmış kadınların, kazanmış oldukları büyüyen etkilerini, gelecek olan ve gelmek zorunda olan yeni kadının, geçmişin dar kafalı duygularından ve dar görüşlerinden kurtulmuş kadını yaratmayı en önemli görevleri olarak görmeyi öğrenmelerinde kullanmaları için koruyacağız bu meşaleyi. Hemcinsine karşı da önyargısız olmalıdır yeni kadın. Her alanda kendi tarzında var gücüyle etkin olmak konusunda kendini küçümsememelidir. "Daha yüksek amaçlara sahip insan yetişmektedir" sözü, kadınlar açısından da gerçekleşmelidir. Yalnızca kendi cinsinin haklarının savunucuları olarak değil, aynı zamanda sosyalizmin vaat ettiği yeni bir insanlık ideali uğruna mücadele eden bir savaşçı olarak da dünya sahnesine çıkmalıdır.

Umarız bu yeni kadın, bütün görevlerini kavrama iradesine ve gücüne sahip olur ve bunları yerine getirecek cesaretten ve enerjiden yoksun olmaz.

Adelheid Popp (Dworak) (1869-1939) Avusturya'daki proleter kadın hareketinin kurucusu ve sosyalizm mücadelesinin önderlerindendir. Dokumacı bir işçi ailesinin çocuğu olan Popp, yalnızca üç yıl okula gidebildi ve 10 yaşından itibaren işçi olarak çalışmak zorunda kalarak, gençlik yıllarının büyük bir kısmını atölyelerde, fabrikalarda geçirdi. Kadın işçilerin bir grevini örgütlerken gizli polisin dikkatini çekti ve birkaç kez cezaevine girdi. 1893 yılına dek bir mantar fabrikasında çalıştı, aynı yıl Kadın İşçi Gazetesi'nin redaktörlüğünü üstlendi. 1902'de Sosyal Demokrat Kadın Derneği'nin kurucularından oldu. 1918'de parti yönetimine seçildi ve aynı yıl Viyana Belediye Meclisi üyesi oldu. Bir yıl sonra Avusturya Parlamentosu'na seçilerek 1934 yılına kadar birçok kez milletvekili oldu. Clara Zetkin'in ardından Uluslararası Kadın Komitesi'nin başkanlığını yürüttü.
Eserleri: "Bir Kadın İşçinin Gençliği(1909); "Kapitalist Toplumda Kadın Emeği" (1922); "Yükselişe Giden Yol. Avusturya Sosyal Demokrat Kadın Hareketi" (1929).

Bugüne kadar, beni, yoldaşımızınkinden daha derinden sarsan çok az kitap okumuşumdur! Yoksul bir proleter çocuk olarak yaşadığı ve bir kadın işçi olarak kat be kat, iliğine işlercesine maruz kaldığı sefaleti, yoklukları ve manevi zulümleri yakıcı renklerle anlatıyor.
August Bebel

Çocukluğundan bu yana kiliseyle olan bütün bağlarını koparıp özgürce düşünmeye başladı. Monarşinin korkusu ve saygısı içinde yetişmesine rağmen Cumhuriyetçi oldu ve tüm yaşamı boyunca süren acı sınavlar ve ıstıraplar, onu, proletaryanın kurtuluşuna adanmış bir savaşçı, bir sosyalist yaptı.
Georgi Dimitrov

A. Popp'un anıları yalnızca işçi kadınlar için değil, öğrenci, emekli, kamu emekçisi kadınlar, ev kadınları ve erkek işçiler için de öğretici ve yol göstericidir. Kendisi değiştikçe, çevresindekileri de değiştirebileceğine güvenen bir militanın yapabileceklerinin sınırı yoktur. İnsanları uyandırmak, mücadele saflarına kazanmak ve her adımda daha çok işçi ile birleşebilmek için Popp, nasıl yaşamamız ve savaşmamız gerektiğini gösteren büyük bir örnektir.
Düşüncelerinin ve örgütünün doğruluğuna, davasının haklılığına yürekten inanmış bir partilinin, çekingen, utangaç, özgüvenden yoksun biri olarak kalması olanaksızdır.
Levent Tüzel

EVRENSEL
BASIM
YAYIN

ISBN 975-6106-18-2
9 799756 106180